

**ВАТАН
СОВЕТИМУ**

**ЛИТЕРАТУРНЫЙ
СБОРНИК ПИСАТЕЛЬГЬОЙ ТАТИ**

МАХАЧКАЛА—1970

ВАТАН
СОВЕТИМУ

ЛИТЕРАТУРНЫЙ
СБОРНИК ПИСАТЕЛЬГЬОЙ ТАТИ

ДАГЕСТАНСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МАХАЧКАЛА. 1970

C (Tar)
C 56

СТИХИГЬ О В Е МЭГІНИГЬ О

СЕРГЕЙ ИЗГИЯЕВ

ЛЕНИН БУЪЗУЪРГИ

Э гуферей эн гІэили догълуьйму
Эз лов дедей шинирени хосе нум:
У нум гешде э сер догълго, э иму —
Чуьн мозол хэлгъ, шолуми девр, буле нун.

Нум эн ЛЕНИН эз догългоймуш буьлуьнди,
ГІилм эн ЛЕНИН рэхъ азади бурмунди.
Нисд э гІуьлом гІэзизе нум зиьдте,
Эри энү хэлгълго дошдет муьгьбете.

Бэхш бердеи епинжире э Масков
Эри эн вождь, жоборд иму — эьвлуь,
У руз бугеш эйму тегьер е миж хов,
Рэхьбер дешенд гьемишелуьг эшгъ э дуьл.

Гуьлишонлуь ве хушбэхдуьт хэлгългойму,
Дуьлгьош гьисдуьт, тегьер Ватан, фирегуь.
МэгІни дусди — ярашуьгьи догългойму,
Нум эн вожди рачи мэгІни гьер зугьун.

ЭРИ МУСО ДЖАЛИЛ

Гьэргъ бисдогеш мерге више,
Зиндегуни чул нипою.
Дуьл шогьири, тегьер пише,
Эз эшгъ хунде гьич нипою.

Гьич нипою э гьэд женгиш
Эловлуье сес шогьири.
Чуьн Мусои желдгьо чендиш
Пушой муьрдеш хундет мэгІни.

Хундет эри азади хэлгъ,
Хундет эри Ватан — гІэзиз,
Эвр эн асму эй доре шевгъ
Ве эй бире гьер вэхд темиз.

Гьечу хунди кук Чех Юлис,
Гьечу хунди татар Мусо...
Дуьшменгьоре эй сожде нисд,
Кумег хэлгълго бирет дусдгьо.

Пушотегьо чендгьош гьечи
Эри эн хэлгъ гьэлхэнд бирет
Ве э арт женг, тегьер Ирчи,
Вагиф, Мэхьмуд.., жунеш норет.

Мигирорут ченд садсали,
Нум шогьир хэлгъ гьич нимуьруь.
У нум рачи эн Ватани,
У нуме хэлгъ дошде э дуьл.

ЗОЯ СЕМЕНДУЕВА

ДЕВР МЕ

Ишму, деврго, ченд гирошдейт,
Эри хэлгъгьо дерд-гъэм,
гъишдейт.

Оммо девр ме эзу деврго
ТефигІэтлуь гъисди зурбо.

Чуьнки и девр Октябри,
Девр азади, гъовхобери.
Э женг деруьт гІэреб, индус...
Эй азади э имбуруз.

Тегьер васал — хушбэхдини,
Эй гьер милет мирод уни.
Ние рихуь гІэрс инсонгьо,
Шори хосде гьемме хэлгъгьо.

О, инсонгьой келе девр ме,
Муьхъкем дорим шолумире.
Нерихуь хун, небу беда,
Бошим гъэлхэнд эй хушбэхди.

ГІЭИЛГЪОЙ СОВЕТИ

Хуше рузгьой мозолменди,
Рэхъ хундеи — эгъуьлменди
Дори Октябрь эвлодгьоре,
Балагьой эн ленинире.

Эз гІэили те келеи,
Эри бире верзирени,

Э туь, Ватан, ве Партия,—
Эн гьеммейму ини войге.

Хуше рузгьо, хосе муьгъбет...
Зиьдтегьош гъисдим гузет.
Мивокуним дигъбон, шегьер...
Метлеб иму мибу бегъем.

ЭРИ ДЕРБЕНД

Эри туь хунденуьм мэгІнире,
ТэгІрифи доренуьм дусдире.
Туь гъисди, чуьн шегьер,
гъэдиме,
Эри ме чуьн Ватан гІэили.

Э тегьер эн сенгъгьой
садсали,
Тоб дори хэлгъ зурбо четини.
Могъбули ве гІэзоб бу гъисмет,
Нике руз, товуши бу ниет.

Пенжогъ сал зиьди азадим,
Хубе руз эдее диреним.

Пушоте туь бири шегьер дерд,
Имуьгьой гуьллуь богъ
гъисд Дербенд.

Кучегьо геймишуьт, чуьн
синбогъ,
Эвир ю темизи, чуьн ейлогъ.
Хэлгъгьойюш эеки бирорут,
Гъемиге мозолменд, дуьлшорут.

Эри туь хунденуьм мэгІнире,
ТэгІрифи доренуьм дусдире.
Туь гъисди, чуьн шегьер,
гъэдиме,
Эри ме чуьн Ватан гІэили.

КОМУНЕ

Думон асму кура бире,
Рихунд сайлов воруш юре.
Песде хьофдранг,
тегьер куърпи,
Комуне рач бисдо веди.

Мере воисд верам, гешдуьм,
Эз ранггьой ю хэлггэ бэхш дуьм.
Ве гьемиге, тегьер комун,
Очугь бугу дервозейму.

БИЁ, ДУСД, БЕЙХЭБЕР ДЕР ВОКУ

Э ховиш нис гьишде мере динж,
Муьгьбет ю сер мере сохди гиж.
Бурмунде хуьшдере, бири дур,
Э рэхь ю домунди битев жун.

Увэхди офдорум э фикир
Ве сохдум хуьшдере ме селт вир.
Бэгъдовой хушбэхде руз васал
Гирошди имогьой дуз дуь сал.

Чумерэхь, гузетуьм севгиле.
Хосденуьм ме уре эй дире.

Погонгьо э пардуш чарусде,
Зу пар зе, эз дургьо парусде.

Биё, дусд, бейхэбер дер воку,
Шоре лов туь э ме дуь гоф гу:
«Васали.., чуьн гуьлгьой энуним,
Хушбэхди екире хосденим».

Увэхди ме пэхьни мидорум,
Гирошде дердгьореш нигуком.
Эжигей энугьо десдей гуьл
Севгили ве дусде ме мидуьм.

Э МОВЗОЛЕЙ ЛЕНИН

Мижей чум пур мибисдо гIэрс,
Жендекиш ки, мофдо э лерз,
Диремунде леш жоборде,
Тегьер бикор, динж дегешде.

Дузи, изму офди динжи,
Э мовзолей, э и минжи.
Оммо гуйге у немуьрди,
Бесгьунире эй хэлгь куфди.

Гуйге э кин несигIэтдор
Оморенуьт хэлггьо омбор,

Эй вегуьрде меслэхьэти,
Гьовхобергьой эн азади.

Эй ме гьечи оморени
Гуйге хэбер бире гьони
Ве мипуьрсуь у эз иму:
«Чуьтами бу тэхуьл изму?»

... Эз зверсер эн мовзолей,
Гуйге жесде э ворилей,
Лой-лум эдей хурде чуьшме,
Тегьер инсон у шор гешде.

НЕНУЙ-НЕНЕМ...

Ненуй, ненуй, ненем-ненуй...
Хис, гIэзизе балай деде.
Бош зу келе, веро хушбуй,
Хис туь ширин, чум сэхд сохде.

Шаргьой дерьёгь, беде кулок,
Зуте бошит ишму сокит.
Менглуье шев — астарепок,
Ишмуш гьони гьэреулит.

Парандегьо жив-жив зере,
Эй туь эдет мэгИни хунде.

Тегьер гьушгьо келе бире,
Туь миварай деш буьлуьндте.

Дедей хосде боши жоборд,
Вини ники биёвтгьоре.
Ини эри дедей мирод:
Винуь хушбуй балагьоре.

Ненуй, ненуй, ненем-ненуй...
Хис, гIэзизе балай деде.
Бош зу келе, веро хушбуй,
Хис туь ширин, чум сэхд сохде.

БЕНЬЯМИН САФАНОВ

ТУЪЛКИ Э КЕРГЕЛУЪ

(басня)

Далдаламиш бире, туълки
Эз кергелуъ дуъздирембу.
У кергтьоре, шев ю еки
Эн колхозе фубердембу.
Гъэреулчи э гъушгъэри
Поисдени эри гуърде.
Э кергелуъ туълки дери,
У гъемере кура сохде,
Оморенуът сернууш, зав., зам.
Меслэхъэти гъеме сохдуът:
«Ведешеним гъэгъре!
Чуьтам?»
Э суд уре берденинуът.
«Э суд мере берденинит? —
Пуърси туълки, мэхътел бире, —
Небу ишму тэгъди сохит»

Сер гуърд шуморд у кергтьоре.
— Туъ чуъ сохде?
— пуърсиренуът
Гъеме эз у. — Чуъ шуморде?! —
Э е лэгъэ гуфдиренуът.
Туълкиш очугъ гуфди песде:
— Жон судие, гъеме дузи,
Хурдеймере дануъсденит
Эз кергелуъ эн колхози.
Оmmo уреш миё данит
Сернууш, зав., зам.
хурдеттьоре,
Э у хъисоб гъэреулчиш,
Э пэхъники бердигъоре
Э актевоз сохде пузмиш.

ГУЪРГ ДАНУЪСДЕНИ КИРЕ ХУРДЕ ГЕРЕКИГЕ

(басня)

Э куьнж више мескен зере,
Эз зуревоз жежуъ, туълки...
Гъунши бируът, гъич небире
Бикеф гъэгъри дуъ эз еки.
Видов-видов жежуъ е дес,
Э кин туълки дироморе,
Гуфди, гуърде эн ю нефес:
— Эдей хурде балагъоре,
Балалагъой эн кечире,
У беде нефс, вэхъшие гуърг,
Биё сохим пиш гужкире,
Кумег бугъо, мибу буъзуърг.
— Бегем у кор эн туълкини,
Эри зере дэгъно гуърге?
У месуъзиш дануъсдени,
Кире хурде герекиге.
Е хэйли вэхд гирошденге,

Туълки э чой эй глов рафде.
Хурузе у дуъздиренге,
Паргъоюре темиз сохде.
Вогошденге винирени
Недомунди хуруз эню.
Видовусде оморени,
Пуърсирени у эз жежуъ:
— Недирири, ки гирошдге,
Эз инжиге и пушогъо.
— Екем пушо дирем гуърге,
Гирошде, рафд хуни ловгъо.
Чуъни бегем? Ранг туъ рафди,
Гърси бирет эн туъ чумгъо?
— Вирихунди эз пэхъники,
Дуъздире у хуруз мере,
Э чой эй глов ме рафдеки,
Эз же офум гъони уре?

— Гуьрг, гъуншима, э дурини,
Де божэхъэт туь офиге.
У ки, гъунши, дануьсдени,
Кире хурде герекиге.

ГЮВГЪОЙ НУЪКЕРЕ

Нуьшдем ме э гъирогъ нуькере,
Гювгъо палаш тоб недоре,
Тэгди сохде эдет рафде,
Азаде рэхъ эйшу офде.

Ини омо гирошд нэхир,
Лилгъой кун чой вэхуьшд эз зир,
Гювгъой чое лихъэ сохдуьт.
Гирошд нэхир, лилгъо нуьшдуьт
Гене палаш руьгъ-руьгъ дорут.
Тегьер суьфде темиз рихуьт.

Бирден зуьгIбей кулок вокурд,
Туьгъой рэхъэ э чой декуьрд.
Сес эн гром зурбо омо,
Келе сайлов воруш вено.
Гъумгъо ве хок бире гъэриш,
Ранг эн чое сохдуьт дегиш.

Гирошд воруш, кулок поисд.
Чой сокити, гюв лихъэ нисд.
Диеш мирихд пур нуькере,
Пушо рафде рэхъ хуьшдере.

ШОРЕ ЛОВ БОШ

Э гъэд гуьлгъо э шоригъо дебири,
Э унжиге туьре чум ме винири,
Эз увэхди гъеммише туь хэндуйсде,
Руьзгъой мере мозол ве бэхд пур сохде.

Э коминжош, лап э дургъош биремге,
Чуь четиниш э рэхъгъой ме диремге,
Хэндей лов туь эй ме кумек гъе бири,
Бесгъунире эри ме у овурди.

Кура бире сие-тове булутгъо,
Бисдорутгеш биренгъине, кулокгъо,
Небу боши гюжиз, сергъуз, фикирлуь,
Э увэхдиш эн туь ловгъо хэндуйтгу.

ИХДИЛОТГЪО ВЕ ОЧЕРКГЪО

МИШИ БАХШИЕВ

КОМПОЗИТОР

(очеркго)

Герме руз поизи бу э Дербенд. Чувкле хьэетлей эн культпросвет-училище тип-темиз бу. Иму инжо дироморимго эз елош сес-суюмуьг небу. Песде гьеебо э гуш иму дарафд сес музик, сес пианино зере. Э коми класс буге эдембу занятие гирошде, киниге эдембу пианино зере.

— Хубе гьовой? — пуьрси эз класс ведиромогоь еки эз преподавателго. — И гьоворе нуьвуьсди Ахмед Цурмилов. Гофго эн Расул Гамзатови. «МэгИни эз товуней Ленин». Ижирей нум мэгИни.

Э класс эдембу занятие гирошде. Пианино эдембу зере студент сеимуьн курс Саид Алибеков. И гІэил эз Сергокалинский район омори эри хунде э культпросветучилище.

— Уроке дорениго преподаватель кини? — пуьрсируьм ме.

— Шуьмшуьн Ашуров, заслуженный деятель искусств эн До-гьисту.

Ме шор бисдорум, шинируьмки нум куьгьне дусдмере, песде де-нишируьм э пенжерей класс. Екем хуьшдере ён гуьрде, поисдебу э зе-версер пианино зерембугго жогьиле гІэил эз зуревоз э меревоз дусд гьисдигго огьиле, екем лэгъэр биригго композитор Шуьмшуьн Ашу-ров. У чувбуге гуфди э ученик хуьшде, песде гІэил вэхуьшд э пой, Шуьмшуьн нуьшд эри пианино зере.

П-е-егъ? И чув раче сеси. Шуьмшуьн эдей пианино зере. Ме э ле-зетевоз эдем гуш дошденуьм музик зерей Шуьмшуьне, э ёр ме эдете оморенуьт гье умоггой гирошдетго рузгой гІэили ме. У бу эзи чувл сал пушо. Шуьмшуьн умоггой э нотевоз музик зере чувнигеш нисе да-нуьсдембу. Суьфде у сер гуьрди эри музик зере э десевоз гьуьч сохде чувнгуьрdevоз. Лап хуб э ёрмени чувтам сер гуьрдиге Шуьмшуьн.

... 1926 сал бу. Иму паздегъ-шаздегъ сале гІэиллегго бирим. Ме умоггой кор сохдембируьм э е чувкле чекметукуй хэзеин. Э меревоз э е жиге кор сохдембируьт дуй гІэилигеш. Е руз хэзеин недерики, э чекметуку диромо Шуьмшуьн. Э дес Шуьмшуьн дебу е тэхде э бала-лайке ухшеш зерениго. Шуьмшуьн вегуьрдебу е тике фанере, э кор-дереvоз гьироггьоюре гьуьч сохде, кеширебу симго.

— Воисдени зенуьм эришму? — пуьрси у.

— Эри, зе!

Шуьмшуьн сер гуьрд эри зере гьовой «Узундере». И гьоворе иму омбор шиновусдебирим, хубиш варасирембирим. Унегуьре егІэлми-шиггой Шуьмшуьне гье ебо гуьрдим.

— Екем дуз нисе зере туь,— гуфдируьт гІэилго э Шуьмшуьн.

— Ме не гуфдируьмки дуз зеренуьм гуфдире. Гьеле суьфделеи

дие. Эдем хуте биренуьм. Имишев э мэхэлейму гІэруьсини. Мирам гуш мидорум чуйтам зеренуьтге хонендегьо...

Шуьмшуьне хьэз оморембируьт гьеме орине нуьшунде оморембируьтгьо гІэруьсигьой Дербенд, мэгІнигьой хэлгьи, вежегьисдеигьо, ошугьгьо эз хуьшде ведешенде хундембируьтгьо мэгІнигьо. Э у гІэруьсигьо рафде, Шуьмшуьн гуш мидошд жуьр-бежуьре гьовогьоре, э ёр хуьшде мигуьрд. Песде юреш воисд чуйнгуьр зере эри хуте бире.

— Чуйтам миёсд хуте бире у? Э Дербенд умогьой музыкальный школагьо небу. Частный учитель эри гуьрде бебей энугьоре минкин небу.

— Гьечу буге, жон бебе,— мугу Шуьмшуьн,— е тар семе восдо эриме дие. Ме эз хуьшде хуте мибошум.

Шевениёре хэнде гуьрд.

— Эз хуьшде чуйтам хуте бире туь?..

Дуьл Шуьмшуьн хуьрд бисдо. Екем вэхд у могьбул гешд, оммо песде дуьл до хуьшдере. Вегуьрд е тике фанере, корде зе дуз сохд, симгьош офд, кеши гьуьч сохд эй хуьшде е чи э тегьер балалайка. Сери ебо эз гІэруьсигьо оморе, мивегуьрд чуйнгуьр хуьшдере, мизе у гьоворе, комиреки шиновусди э гІэруьси. Гьечи гьемише песде гьер сэгІэт, хэвлете вэхд эз школа омореки, минуьшд, чуйнгуьр мизе. ГІэилгьой мэхэлеи туп-туп мивозируьт, де возигьойге мисохдуьт, оммо Шуьмшуьн вомундебу э сер музик хуте бире.

Е руз, э гьово чуйшме вери, хэзеин иму недери, Шуьмшуьн омо раси э чекметуку.

— Воисдени ишмуре гуш дошде? — пуьрси Шуьмшуьн.

Тейте иму жугьоб доре сер гуьрд эри зере. Жогьиле чекмечигьо, гуш дошде Шуьмшуьн зерембугьо гьоворе, мэхьтел мундебируьт.

— Эле, хуте бирики, валлагь хуте бири! Баракаллогь Шуьмшуьн!

ТэгІриф до Шуьмшуьне бебешуш: У омбор шор бисдо, виники кукию ижире зиреке гІэили. Шевениё сэгьэти несохд. Рафд э туку, суьфде восдо эри Шуьмшуьн е тозе балалайка.

— Гьелелуьге э иревоз вози сох, хэлефме,— мугу Шевениё.— Хуб хуте бисдорики, мивосдонум эйтуь е раче тар...

Гьечи сер гуьрд эри зере Шуьмшуьн э балалайка, песде бебешу восдо эрию мандалина, эз екем вэхдиге бэгьдо, Шевениё виники Шуьмшуьн бегьем хуте бири, восдо эрию тариш. Эзуновло иму омбар мивохурдим эеки э Шуьмшуьневоз, мишиновусдим раче гьовогьо, у зеренбугьоре. Шуьмшуьн мизе гьовогьой азербайджани, догьистони, эн уруси.

Гьечи эдембируьт рафде салгьо. Эз е гьэдер вэхдиге бэгьдо иму бисдорим студентгьо. Ме хундембируьм э Масков. Хэйли вэхд не дирембируьм Шуьмшуьне. Песде гье ебо омо э чум ме вохурд у. И э 1935 сал бу. Руз зимисту бу. Первая Мещанская нум бугьо кучей Масков э верфевоз буетмиш бу. И кучере гуьрде, эдембируьм рафде ме. Диренуьм э пушорэхуйме Шуьмшуьни. Э дес эну тар добу, э гьоб дери.

— Туь гьечи инжо чуй сохде? — пуьрсируьм эз Шуьмшуьн.

— Эдеме хунде э консерватория,— мугу у,— эдем композитор бире.

— Омбор хуб! — шори сохдум ме.

Ме диеш шор бисдорум, дануьсдуьмки Шуьмшуьн сер гуьрди гуьфдире эри музик нуьвуьсде, гьовой мэгІни нуьвуьсде. Инжо э Масков Шуьмшуьн шинох биребу э Глиэревоз, хэйли кор хуте биребу э кин келе композитор хунде. Оммо Шуьмшуьне бэхд небисдо эри хунде варасде консерваторияре. Дуь сал хунде бэгьде, у нечогь бисдо, вогьшд рафд э ватан хуьшде, э Дербенд. Екем гьовою хуб бисдоки,

Шуьмшуьн гуьрд сохд э шегьер Дербент ансамбль мэгІни ве вежегьисдеи, серберэхьи сохде э ансамбль. У гьемчун минуьвусд музик эри мэгІнигьой шогьиргьой Догьисту. Шуьмшуьн песде минуьвусд музик эри пьесагьо, комигьореки возиренбируьт азербайджанский ве татский театрго.

Эзуновлейге эри хубе музике нуьвусде келе кумеки сохд э Шуьмшуьн народный артист СССР, келе композитор эн Азербайджан Узеир Гаджибеков.

Ижире шинох бисдо Ашуров э Гаджибековевоз. Э 1938 сал корсохгьой искусство ве литературай Азербайджан эденбируьт э Масков рафде, э декада. Поезд писательгьо, артистгьо, композиторгьо, вебугьо эз Баку э Масков рафдеки, омо поисд э Дербенд. Э пушорэхьи вагон ведироморебируьт омборе одомигьо, искусство хьэз оморегоргьо. Ведиромо э пушой вагон гьемчун Ашуровиш э одомигьой ансамбль хуьшдеревоз. Мошин э станция поисде сэгІэт, ансамбль хунд е ченд мэгІни азербайджани, песде е тозе мэгІни Шуьмшуьн нуьвусдигьоре. Узеир Гаджибеков э тигьэтевоз гуш дошд гьовой мэгІнире. Уре хьэз смо и мэгІни. Омборекбу сохде одомигьой ансамбле, у пуьрси:

— Ки нуьвусди и мэгІнире?

Ашуров гІэйбе-гІэйб жугьоб до, ки ю сер гуьрди гуфдире эри музик нуьвусде.

— О-о,— мугу Гаджибеков,— ишму зиреклуье одоминит. Композитор бире воисдениге ишмуре, биейт эй зигьисде э Баку. Ме кумеки мисохум э ишму.

Эз умогьоевоз Ашуров сер гуьрд тозе зиндегунире. Шуьмшуьн рафд э Баку, хэйли кор сохд э Дом народное творчество ве сер гуьрд эри хуте бире музик нуьвусдере эки Узеир Гаджибеков.

Гирошд хэйли вэхд. Ватан Дербенд гене огол зе Шуьмшуьне эки хуьшде. Инжо, сер гуьрде эз 1949 сел Ашуров элогьо бирени э лезгинский государственный театревоз, нуьвусдени музика эри пьесагьо унжо возире оморенигьо. У гьемчун нуьвусдени музика эри мэгІнигьой шогьиргьой тати Сергей Изгияев ве угьониге. Э 1950 сал Шуьмшуьн сер гуьрдени эй кор сохде э педагогическое училище, песде э культпросветучилище.

Э училище композиторское отделение нисди. Оммо омборе жовонгьо — ученикгьой Ашуров э кумеки учитель хуьшдеревоз бурмунденуьт зиреки хуьшдере, нуьвусденуьт мэгІнигьо. Шуьмшуьн гьони омбор шори сохде эз ученикгьой хуьшде, комигьоки хундет варасдет, гьейсэгІэт бирет талантлуье музыкантгьо ве композиторгьо. Ини меселен у одомигьо: заслуженный деятель искусств эн Азербайджан табасаранец Гаджи Ханмагомедов, директор музыкальная школа эн Дербенд, жовоне композитор, тат Юно Авшалумов, шогьир ве композитор лезгигьо Асаф Мегьман, заслуженный артист ДАССР, аварец Даку Асадуллаев ве омборгьойге.

Э гьеме районгьой Догьисту гьони эдете кор сохденуьт ученикгьой эн Шуьмшуьн Ашуров.

Нум энугьоре гуьрденге, мигуиге эз лэгІэй Шуьмшуьн эдей гІэсел тигьи бире. Суьгьде гІэйлгьой хуьшдере хуно дануьсде угьоре Шуьмшуьн. Гьемчун омбор разинуьт эз Шуьмшуьн неки ученикгьою, хэлгьиш, гьеме одомигьо, комигьоки гуш дошденуьт у нуьвусде мэгІнигьоре.

Э центр шегьер Дербент, зён кинотеатр «Родина» шохьонгумгьо омборе хэлгь кура бире. Инжо согь руз радиош эдей гоф сохде. Ебо ме унжо гьисдики эз радио оморе сес мэгІни «Гуьлбогьор», гофгьой комиреки нуьвусди Сергей Изгияев, гьовоюре Шуьмшуьн Ашуров.

— Чув раче гьовой,— эдембируйт гуфдире э ён кино курабирегорго, баракаллогь Шуьмшуьне, раче гьовогоь нуьвуьсде!

Дузи. Омборе раче гьовогоь нуьвуьсди Шуьмшуьн Ашуров. Коллектив эн тэгГрифлуье ансамбль «Лезгинка» э ченд вилеетгьой гьуьлом гешде, вежегьисди Шуьмшуьн нуьвуьсде гьовой «Харсе», хореографическая сюитаре, хэйли гьовогоьйгереш. Артистгьой эн лезгинский театриш ченд гилегьо э эшгъэвоз хундет э вэхд возишу Шуьмшуьн нуьвуьсде мэгГнигьоре, вежегьисдет э у нуьвуьсде гьовогоьревоз.

— ГьейсэгГэт чув нуьвуьсде? — пурьсирим иму эз Шуьмшуьн.

— Чутьтам гьеме жофокешгьо хьозур биренуьтге, меш эдем хьозур биренуьм эри вохурде руз 100 сали эз деде бирей Владимир Ильич Ленине,— мугу Шуьмшуьн,— эдем нуьвуьсде мэгГни «Ленин гьисди буьзуьрге вождь иму». Песде нуьвуьсденинуьм «МэгГни догьлуьгьо эз товуней Ленин». Гене эдеме нуьвуьсде ченд жире гьовогоьйгеш...

...Э класс эдембу гиросше занятие. Эз ён пианино, хэйли вэхд гиросше бэгьдо, вэхуьшд Саид Алибеков.

— Туь имогьой мидани рафде,— мугу эз у Шуьмшуьн. Песде чарусд э лой эн жогьиле духдер Рая Магомедова, мугу: — Пожалуйста, биё имогьой, туь нуьш э ён пианино.

Магомедова сер гуьрд эри пианино зере, иму вадарафдим э гьейву.

— И духдер эз Новолакский райони,— мугу Шуьмшуьн,— лап зиреке духдери. Ме омбор разинуьм эз ученикгьойме. Эз гьеме милетгьой Догьисту хунденуьт жовонгьо э училищейму. Хунде верасде бэгьдо, угьо рафденуьт э районгьошу, параменд сохденуьт культураре э гГэрей хэлгь хуьшде.

Чутьтам эз дуьли-жуни хосдениге ученикгьой хуьшдере Шуьмшуьн, угьош гьечу хосденуьт учитель хуьшдере. ГьейсэгГэт Шуьмшуьн эдее хуте сохде гене тозе жовонгьоре, гьемчун эдее нуьвуьсде тозе гьовогоь, шори ве хьэз венгесденуьтгьо э дуьл инсонгьо, огол зеренуьтгьо инсонгьоре э тозе гьинормендие хубе коргьо эри Ватан социалисти.

ЧУЪТАМ ЭКИ ВОХУРДИМГЕ

Иму бирим э е чукле дигьлей эн Венгрия. Шохьонгум, пушой торик бире бу. Эз гьово эдембу хуьрде воруш тигьи бире. Э куче сес небу, не е доне одомиш веди небу. Эз дуригьо эдембу оморе сес тупшенде.

Суьфдеи рузгьой эн январь 1945 сал бу. Ме поисдембируьм э ён серверие автомашин, э гьэриш комики добу наборный цех эн типографией армейский газет, эдембируьм фегьм сохде гранкегьой себэхь ведировгьо номер газете. Гьемин э и туьтем ки буге хьэрой сохд:

— Миши!

Чарусденуьм диренуьм фотокорреспондети, Александр Пархоменко — гьуьндуьре, огьиле мерд. Кемер эну екем монгьуз тегьер биребу, гешдемунию эн кавалеристе хуно бу. Оммо чумгьою гье э хэнде вебирембу.

— Эз туь магарич биё бу, — мугу у, хэндуьсде, — чорек шороб Дербенди.

— Эйчуь? — пурьсируьм ме, э мэхьтелиревоз денишире э Пархоменко.

— Александр ведешенд эз сумкей хуьшде е тозе сироте.

— Вينيш,— мугу.

Эз сирот дениширебу э ме е раче жогъиле офицер э формай капитан. Э синей энэ эдембу товуш доре орден эн боевое Красное Знамя.

— Нисе шинохде? — пуърси Пархоменко.

— НэгI.

— Ай-ай-ай, чужире Догъистонини туь?

— Кини у? — пуърсируьм ме.

— Гаджи Буганов, командир батальон эн штурмовой полк. Келе игиди бурмунди нуькерей Тиссаре э гиросдеки.

«Гаджи Буганов, ки биё бу эхи, — фикир сохдум ме. — Эйчуь нисе шинохденуьм уре». Оммо ме омбор шор бисдорум, ки инжо э куьндигъойме гъисди земляк, Догъистони, э гъовхогъо игиди бурмундигъо.

— Чуьни? — мугу Пархоменко. — Эйчуь гъогъ бирей мунде? Туь биё е хубе очерк нуьвуьси эз товуней энэ.

Очерк биё нуьвуьсуьм. Чуьтам? Эз товуней одоми очерк эри нуьвуьсде, уре биё хуб шинохи, гоф сохи э юревоз, э юре шинохдегоргъоревоз, бурай э у жиге, э коминжоки у женг бердебу, вини э чумтуьревоз у сохде коргъоре...

— Бошгу, — мугум ме, — мирам э полк э ки Буганов, мивуьнуьм юре, шинох мибошум, гоф мисохум.

Тейте егиле э полк рафде ме дарафдуьм э штаб армия, хундум автобиографией энуре, дануьсдуьм кини, эз чуьжоиге, пушотегъо чуь кор сохдиге.

Эз документгъо мэгIлуьм бисдо, ки Гаджи Буганов хъэсуьл оморигуфдире э дигъ Ханар, Лакский район эн Догъисту. Бебей энугъо, Осман, ченд салгъо, омборе лакецгъоре хуно, мирафд э жуьр-бе-жуьре шегъергъой вилеет эри кор сохде, нун гъэзенж сохде, фэхълеи сохде. Кими мэхъэл Осман э хуьшдеревоз кифлетеш миберд. Тейте шеш сале бире Гаджи э бебешуревоз гешди хэйли шегъергъоре. Песде э дигъ хуьшде хунди, келе бири. Э 1934 сал у дарафди эри хунде э Дагестанский педагогический институт. Хуб хунди зиреклуь бири. Хубиш вара расди институте э 1939 сал. Песде кор сохди э медицинский техникум, бири преподаватель эн историей СССР.

Э декабрь 1939 сал жовоне коммунист Гаджи Буганов рафди эри гъуьллуьгъ сохде э Советская Армия. Суьфде гъуьллуьгъ сохди э шегъер Куйбышев, песде хунди э курсгъой командири.

ДовгIо сер гуьрденге э Германиеревоз Буганов бу преподаватель э курсгъой командири, э куьндигъой Масков. Эз инжо у рафди э фронт. Суьфде бири командир стрелковый взвод. Песде бири командир рота, гъэлхэнд дошди столицей Ватане, Маскове. Эзуновлейге бири э фронт э куьндигъой Новороссийск, Орджоникидзе. Э женг бердеки э куьндигъой Краснодар, у яралуь бири.

Гене хэйли коргъойге дануьсдуьм ме эз документгъой Гаджи Буганов. У дебири э женг гъушунгъойму нуькерей Днепре э гиросдеки, десдегъой немцгъоре э ён Корсун ве Шевченковск дорбодогъун сохдеки, шегъер Кишиневе эз дес Гитлеровцигъо ведешендеки, хоригъой Руминия ве Венгрияре эз дес фашистгъо азад сохдеки.

Ме хундембируьм автобиографией Буганове ве мэхътел бирембируьм. И чуьтам бири эхи? Келе, дуразе рэхъ довгIоре у гиросде э меревоз, оммо те имогъоиш е гиле семе у э чум ме не вохурди. Оммо имогъой у эз ме лап куьнди. Игиди бирмунди нуькерей Тиссаре э гиросдеки.

Ме тэгIди сохдум эри рафде э штурмовой полк, Буганов добугъо. Мошин, ме вебируьмгъо, рафдембу эз у хоригъо, э комики е руз пушо гиросдет келе женггъо. Э чуьлгъо, э гъэд маладгъо моле-мол офдоре мундебируьт меитгъой фашистгъо, хуьрд хэсде бире танкгъой немцгъо,

нум гуърде оморембируйтгьо «Тигр», «Пантера», автомобильгьо, тупгьо ве пулеметгьо. Диеш зиёдте хуърд бире танкгьо не э куьмуьр чарусде фашистгьо бируьт э западный гьирогь нуькерей Тисса.

— Штурмовой батальон инжо зурбо пескунди э фрицгьо, — мугу э меревоз э мошин вебугьо солдат. — Гьушунгьойму гиросдебируьт нуькерере, жиге гуърдебируьт э у гьирогьигей нуькере. Фашистгьо фуьрсоребируьт э сер солдатгьойму танкгьоре. Оммо игидгьойму не терсируьт. Гьэлхэнд поисдуьт. Эз восточный гьирогь нуькере э сер танкгьой фашистгьо туп шендуьт тупчигьойму ве эз западный гьирогь нуькере солдатгьойму нуькерере зере гиросдебируьтгьо. Хуб пескундуьт э фашистгьо! — мугу солдат гене.

Иму оморим расирим э нимелит вечарусде дигь, э коминжоки бэгьдовой дигьне женг эдембируьт форигьэти вегуьрде солдатгьой батальон Буганов.

— Ки воисде ишмуре, командир батальон? — пуьрси дежурный офицер. — У имбуруз ниёв. Уре зу-зу э штаб дивизия огол зерет берде.

— Хьэйф! — мугум ме.

— Сэхд гереки ишмуре у? — пуьрси жогьиле офицер.

— Эри.

Дануьсд, ки ме корреспондент газетуьм, воисдени эз товуней Буганов нуьвуьсуьм, мугу:

— Комбат иму гьэйбкеше одомини. Эз товуней хуьшде у гьичиш нигую. Чуь ишмуре герек гьисдиге эз товуней эн у, иму ихдилот мисохим. Нуьвуьсде воисденитге, вегирит когьоз не гьэлемдеш, гуш дорит, иму ихдилот сохим.

Ижире ихдилот шиновусдум ме инжо эз товуней командир батальон Гаджи Буганов, эз товуней игидигьой батальон э нуькерей Тиссаре гиросдеки.

— Батальон иму, — мугу дежурный офицер, — не у батальонгьойгей штурмовой полк миёсдуьт гиросде нуькерей Тиссаре, песе диеш пушово рафде, пиш сохде фашистгьоре. Е руз мунде комбат Буганов кура сохд командиргьой эн ротгьоре, берд э лой нуькере эри винире иловлере, план норе, чуьтам себэхь наступлениере гировунуьтге. Дануьсде герек бу чуьжиреиге у гьирогьигей нуькере, эз коминжой нуькере гиросде герекиге.

Фашистгьо луле гуьрдембируьт э тепеигьо, э гьуьндуьригьой эн у гьирогьигей нуькере.

— Гьичиш нибу, мигирорим, медешеним фашистгьоре эз лулегьо, — мугу Буганов.

Расдекиш, Буганов эзуни тепеигьо, гьуьндуьригьо омбар дирербу. Уре терсунде нидануьсдуьт не догьгьо, не нуькерегьо, не гьэргьэ вишегьо. Гаджи Буганов хьэсуьл омори, келе бири э вилеет догьи, у э вэхд довго батальон хуьшдере берди, гиросди Трансильванские Альпигьоре, догьгьой Карпате.

Гьейсэгьэт комбат эденбу изучать сохде обороной дуьшмере, вихде вегуьрде ужире жиге эй гиросде нуькерере, ки э солдатгьоймуш омбор зарали нерасуь, дуьшмере зу ведешенуьт эз луле. Иловлере винире, комбат буйругь до:

— Нуькерере мигирорим эз инжо. Суьфдеи рота мигирору эз лой чеп, миведабуру лулегьой фашистгьоре эз песо ве эзу ён мидедуь дуьшмере...

Командиргьой ротагьо тигьэтлуь гуш дошдуьт приказ комбате, песе вогошдуьт э жигегьошу. Шев э фронт сокит небу. Себэхь очмиш бире сэгьэт эвир гьоворе паре сохд сес тупе-туп, эз асму э сер фашист-

гъо бомбагъо шендуът летчикгъойму. Эз окопгъой фашистгъо э гъово дуре варафд. Омо раси възд нуькерере гиросше.

— Пушово, хьовиргъо! — буйругъ до комбат.

Лодкагъо, солдатгъо не командиргъо вебируътгъо, сер гуьрдуът эри гиросше нуькерере. Гъей сохд пушово лодка, Гаджи вобугъош.

Фашистгъо шендуът э сер солдатгъойму гуниле. Сес омо э тупгъо ве минометгъой немцгъо. Э миглей нуькере расире сэгІэт лодка, Буганов вобугъо сула бисдо.

— Хьовир комбат, — мугу гъэлэгъ зеренигъо солдат, — хьитиёт бошит!

— Пушово! — буйругъ до Буганов.

— Терсиренуъм э ишму локо мирасуь гуфдире, хьовир гвардий капитан, — мугу солдат иловлере чуме-чару сохде.

— Метерс, Андрияша, гъей сох, — мугу Буганов.

Лодка омо раси э гъирогъ нуькере. Буганов луьнг шенде ведиромо эз лодка, сер гуьрд эри серберэхьи сохде наступлениере. Взвод э песой взвод, рота э песой рота, оmore расире э гъирогъ нуькере, автоматгъо, туфенггъоре пушово гуьрде, солдатгъо шишируът рафд э сер фашистгъо. Вадабурра тепеире эз дуь ло, солдатгъой батальон дарафдуът э окопгъой немцгъо, э келе игидиревоз женг бердуът.

Омборе фашистгъоре куьшдуът солдатгъой Буганов. Хэйли солдатгъой немцгъо не ветовусдуът женге, гъово гуьрдуът десгъоре. Батальон вегуьрд гъуьндуьрире, сэхд гуьрд тикей хорире э западный гъирогъ нуькере.

Тейте у батальонгъойгейму оmore, немцгъо фуьрсоруът э сер батальон Буганов танкгъо, бронетранспортергъо, тупгъо ве хэйли пехота.

— Песово эй вогоше жиге нисди, — мугу Буганов. — Е метрой вегуьрдеймгъо хорире нидим...

Чор гиле фашистгъо э контратака оmoreбируът. Комбат Буганов э лап четине жигегъой женг бирембу. У мигирошд эз ки е солдат э ки эн униге, дуьл мидо ишуре, хуте мисохд эй женг берде.

Э е чухури пулемет бу. Чуь бисдоге у лэгІэ гуьрд, гуниле не шенд. «Гъечи эйчуь», — мугу Буганов, видовусд эки пулеметчик.

— Чуь бири, хьовир? — пуьрси Буганов.

— Серме нисе ведарафде, — жугъоб до пулеметчик.

Буганов фегъм сохд пулемете, гъуьч сохд, до э солдат.

— Ги, зу бош, гуниле ше!

Гъеме солдатгъо, сержантгъо ве офицергъой батальон э гъинормендиревоз женг бердембируът. Гъечи, э сер хуьшде вегуьрде гъеме четинигъоре, батальон Буганов минкин до гъемей полке эри гиросше нуькерере. Песде, гъеме батальонгъойге гиросшки нуькерере, Буганов гене възизунд ротагъой хуьшдере э пой, берд пушово э наступление. Фашистгъо, хэйли меитгъошуре гъишде, вирихдуът гене песово. Батальон Буганов рафд гене пушово.

У руз батальон Буганов куьшд 109 фашисте, э плен вегуьрд 300 солдат ве офицер дуьшмере, вегуьрд сип-согъэ артиллерийская батареяре, хуьрд-хэсде сохд чордегъ пулемет дуьшмере, се бронемашина, се минометни не е артиллерийски батареяре.

Шев биренге, сэхде женг берде, батальон вегуьрд дигъе. Гаджи Буганов, хэсде бире, гъемей жендекию эрэгъ вечире, диromo э хуне, эрию жуьро сохде оmoreбугъо. У нуьшд э сер стул, фикир сохде, дениши э пенжере. Солдат-орденарец мугу эз командир батальон:

— Хьовир гвардии капитан, екем дегешде не хисит...

— Песде, — мугу Гаджи, — гъеле туь хис.

Солдат гъичиш не гуфди. Буганов эдембу думит сохде, чуьтам

руз довгю гиросдебуге. Песде чум энү евош-евош э хов варафд, хиси гье э сер стул э нушдеки.

Себэхьмунде зусери Буганов э пой бу. У нушдебу э окоп, э песой дигь векенде оморобугьо. Э кин ю бируът командиргьой ротагьо. Комбат эдембу тозе буйругь доре...

И ихдилот дежурный офицере ме нувьвусдуым э блокнот. Эз ченд рузиге бэгьдо э армейски газет «Родина Зовет» дофус зере омо корреспонденцияме эз товуней батальон Буганов.

Армиейму руз бе руз эдембу пушово рафде. Мере редактор фуърсо э еки эз дивизиягьо эри статья нувьвусде. Хуьшдени редакцияш гье э е жиге нисе бирембу. Гьушунгьо пушово рафде-рафде, редакцияш жигей хуьшдере дегийш сохдембу. Редакция уже э шегьер Балашадьярмат бу ме эз командировка вогошдумгьо. Мере винире, Пархоменко мугу:

— Эгь, хуб не бисдо. Эзи е сэгIэт пушо Гаджи Буганов оморобу инжо. Туьре эдембу гешде.

— Эле?

— Эри, эри. Туьре эдембу гешде. Земляк мени, мугу, Бахшиев, минет сохд, гу мугу, э кин ме биёв. У имогьой командир батальон нисди. Э авиадесантная дивизия гьуллугь сохде, начальник разведка.

Гьеебо эки Буганов рафде не дануьсдуым ме. Армия, женг бердеберде, эдембу пушово рафде. Меш тапшуьрмей редакцияре эдембируьм бегьем сохде. Ме рафдембуьруьм э дивизиягьо, полкгьо, нувьвусдембируьм материалгьо. Энжэгь гьушунгьойму э Чехословакия, э куьндигьой шегьер Брно оморе расиренге, мере минкин бисдо э лой Буганов эри рафде.

Брно. Ме инжо оморумки, гьушунгьойму эдембируьт песини фашистгьоре нисд сохде эз инжо, темиз сохде шегьере эз гьушунгьой дуьшме. Одомигьой шегьер — чехгьо ве словакгьо, келе мердгьо, зенгьо, гIэилгьо — эдембируьт ведироморе эз гьомборгьо, согьбоши гуфдире, гьэл дешенде э герден солдатгьо не офицергьойму. Э гьэд эн и гьушунгьо хьэрмэхьгьой Бугановиш дебируьт. Ме пуьрсируьм эжеиге штаб Бугановигьо, видовусдум эри вохурде э земляк ме. Оммо инжош ме уре дирe недануьсдуым.

— Буганов яралуь бири, мугу офицер эн штаб. — Уре бердет э дуре госпиталь.

Гьечи ме не дануьсдуым дирe игид эн корреспонденциямере. Дуьлхуьрде хуно вогошдум, рафдуьм редакцияре эй гешде.

— Чуьтами, вохурдит эеки э Бугановевоз? — пуьрси Пархоменко, тозе номер газете бурмунде э ме. — Омборекбу сохди земляк туьре?

— Чуь омборекбу? Ме уре не дирем.

Пархоменко до э ме газете.

— Ги хун, шори сох. Буганов имогьой гьисди Герой Советского Союза.

Ме зури-зури хундум Указа. Шори ве келегеди сохдум эз Буганов Герой бирей.

— Пучун газете, — мугу Пархоменко, — дени э пакет, фуьрс э ватан туь, Догьисту.

Ме у гуфдирере хуно сохдум. Оммо Гаджире э фронт дирe не дануьсдуым. Довгю верасденге, ме гьуллугь сохдембируьм э Баку, Буганов э де шегьергьойге. Гьечи иму руй екире дирe нисе дануьсденбирим.

Э 1947 сал, егиле ме эз командировка вогошденге эз Тбилиси э Баку, хунейгьо эз ме мугу:

— Ди туьре е подполковник эдембу пуьрсире, Герой Советского

Союза. Эз Махачкалеюм мугу. Э пединститут кор сохденуым мугу. Егъин биё мугу э Махачкала.

Ме шек сохдум, ки у Буганови гуфдире. Себэхъимуын эз редактор руьхсет хосдум, рафдуым э Махачкала.

Умогъой пединститут э диш кучегъой Дахадаев нен Марков бу. Гье э пушой институт оморум, поисдуым, диренуым е шинохэ сифет поисди. Эхи сифет Буганове ме э сирот дирем.

— Ишму Буганов нисдит? — пуърсируым.

— У виники меш офицеруым, мугу:

— Ишму Бахшиев нисдит?

— Эри.

У гъэл дешенд э герден ме, моч сохд мере. Гъечи ме суьфдеи гиле винируым Гаджире. Дуьимуынбо винируым эз паздегъ салиге бэгъдо.

Ме поисдебируым э гъирогъ дерьёгъ Махачкала. Герме руз эн август бу. Э пляж одомигъо пур бу. Ме тен шушдебируым, партал вокурде, эдембируым рафде. Ебойге диренуым э е спортсмен ухшеш зеренигъо жендекию одоми, э десию деспоку дери, денишири э ме, чум не вегуърде. «И э Буганов ухшеш зере», — мугум ме э дуьл ме. Песде, диренуымки у денишири э ме, эдее хэндуьсде, мугум:

— Буганов!

Гаджи гъэл дешенд э герден ме, меш хош-омори сохдум юре, гъэл гуърде. Имогъой ме дануьсдуьмки Буганов бири гуфдире полковник, гъуллугъ сохдени э Харьков. Гъони омори э отпуск, э ватан хуьшде.

Ижире вохурдеигъо бири мере э Герой Советского Союза Гаджи Бугановевоз.

ГЫНОРМЕНДИ

Руз васал бу. Чуьшмеш е рач эдембу товуш доре. Э келе фирегъе кучей дигъ Куруш, э пушой хуней правлений колхоз омо поисд е тозе автомашин «Москвич». Эз пушой руль машин вэхуьшд, десдечугъой хуьшдере гуърде, ведиромо эз машин е чогъэ гъуьндуьре мерд. Сер энэ э серчиревоз чире оморебу, тип-темиз.

Десдечугъоре э зир гъулгъо гуърде, у дарафд э бухгалтерией колхоз. Песде ме винируым уре, чуьтам десдечугъоре э лой дивор норе, э ён стол нуьшде, э чутка дешенде, хъисоб сохдембуге. Э бухгалтерие одомигъо омбор дебу, гофе-гофиш омбор бу. Э куьнж хуне главный бухгалтер нуьшдебу. Э кин энэ одоми омбор дироморембу. Инжо бирембируьт, гофгъо, хьуьжет сохдеигъо. Оммо Даниял сер хуьшдере тикиш нисе гуьрдембу. У эдембу кор хуьшдере сохде. Энжэгъ тозе одоми дере вокурде, мидиромоге, Даниял сере гъово гуърде, мигуфди: «Себэхъ э хэйрбу!»

Ченд гилеш ме э колхоз э нум. К. Маркс бирем, ченд гилеш Данияле дирем, ченд гилеш э юревоз гоф сохдем эз товуней коргъой колхоз. Дануьсдем ки Даниял гъисди хубе корсох эн бухгалтерия. Оммо ебош Даниял эйме ихдилот не сохдебу, пушотегъо ю чуь кор сохдиге, чуьтам э довго бириге, э сер ю чуь коргъо оморетте, чуьжире гъинорменде коргъо у сохдиге.

Ме медан Даниял игиде коргъо сохде бебей. Чуьтам дануьсдуьм ме и коре? Э газет «Дагестанская правда» оморебу заметка «Бэгъдовой 22 сал». Автор эн заметка председатель сельсовет Куруш И. Мурадов нуьвуьсдебу, ки бэгъдовой бисдуь сал, э вэхд довго солдат бугъо, партизан бире, э гъэршуй фашистгъо женг бердигъо Даниял Га-

физов, адрес комиреки и ченд салгьо награда не дануьсди офде, гьони вегуьрди э ю расиригьо орден Отечественная война 1 степенире.

И заметкаре хунде, ме гене рафдуьм э дигь Куруш. Имогьой Данияле дире, ме гьишдуьм уре ихдилот сохде, чужьире гьозие-гьэдергьо омориге э сер ю э вэхд довгю, чужь кор сохдиге, довгю верасденге, эйчуь те имогьой орден хуьшдере у неведуьрдебуге...

... Ноябрь 1944 сал бу. Даниял Гафизов разведчик бу э довгю. Полк, Даниял гьурлугь сохденбугь, гуьрдебу обороне, э више, э куьндигьой шегьер Краков, э Польша. Гьовой рузгор нем бу, хуьрде ворушле эдембу оморе. Э асму булутгьо пур бу, мигуиге асму гьони мифдону зофруво, мишишуь, хьэл мисоху доргьой вишере.

— И чужь мурдале гьовой,— мугу Даниял, сере ведешенде буруне эз блиндаж,— ижире гьово зимисду э Догьисту бире.

Э и туьтем командир отделение хьэрой сохд:

— Гафизов, видов э ки командир рота?

— ГьейсэгИэт,— жугьоб до Даниял, видовусд рафд.

Э гьэзмей командир рота диромоки, Гафизов винирени э кин командир ишу генерал омори. Генерал хуб фегьм сохд гьуьндуьре балай эн Гафизове, дениши гене э у разведчикгьойгеш, инжо дебируьтгьо, песде мугу:

— Хьовиргьо, е келе герекие тапшуьрмиши эдейме дореним ишмуре. Гьушунгьой фронт иму эдете хьозур биренуьт эри рафде э наступление. Ёгьин гереки эри рафде, гуьрде овурде э плен эз солдатгьо енебуге офицергьой немцгьо.

Песде гене э Гафизов денишире, генерал мугу:

— Туь мирай э десдей захватевоз, э десдин дестуьревоз эри гуьрде овурде пленнире.

— Хуб, хьовир генерал-майор,— мугу Гафизов.— Мирам э десдей захватевоз, мигуьруьм миёрум пленнире.

Тапшуьрмишире вегуьрде бэгьдо, разведчикгьо ебо те торик бире, рафдуьт э гьирогь више, синемиш сохдуьт рэхьэ, тараф дуьшмегьоре, план норут, чужьтам имишев приказе бегьем сохутге.

Боевое охраненией немцгьо дур небу. Дивисд метро рэхь добу те унжо эз ён солдатгьойму. Гафизов дегуьрд э сер хуьшде маскировочный халате, э хьэрмэхьгьой хуьшдеревоз эеки, сес не сохде гьемееки гирошдуьт торике вишере. Лап э куьндигьой боевое охраненией немцгьо разведчикгьойму винируьт, ки фашистгьо э хоригь минагьо пэхьни сохдет. Аста-аста ён кешире хуьшдере, Гафизов не хьэрмэхьгьою, э минагьо не расире, гирошдуьт пушове, пэхьни-пэхьни оморут э кин блиндаж немцгьо.

Э блиндаж сере доноре, Гафизов евошлей мугу:

— Екиш веди нисди.

— Блиндаж тигьини,— гуфди хьовир эн Даниял Иваниш.— Едо не одоми неде.

— Гьечу буге туь пой инжо, Иван, дениш, гьэреул сох,— мугу Даниял, ме дарам э блиндаж.

Э блиндаж дарафдки Гафизов, вини э хори дуьмгьой папрусгьо, э е куьнж ешиг патронгьо. «Значит, миёвт,— фикир сохд Даниял,— шев бисдоки миёвт».

Разведчикгьо аста-аста вогощде, гуфдируьт э командир ишу, чужь диретге э боевое охранение.

— Хуб,— мугу командир,— имогьой бурайт эй заданиере бегьем сохде. Разведчикгьо мидаравт, пэхьни мибошут э блиндажгьо. Гьетте немцгьо оморе, мигирит эз бугьоз ишу, мипучунит десгьошуре,

сэхд мисохит лэгІэгьошуре, микешит, миёрит. Сапергьо биё минагьоре тоймиш сохут, рэхь очмиш сохут эри разведчикгьо. Верасирит?

— Эри, хьовир старший лейтенант.

... Гьевдегь одоми команда рафдуьт эри бегьем сохде тапшуьрмей командире. Гафизов не хьэрмэхьгьою дарафдуьт, пэхьни бисдоруьт э блиндажгьо, денишируьт кей миёвтге солдатгьой немцгьо.

Гьово уже торик бу. Хуьрде ворущлеш эдембу оморе. Э више сес небу. Е хэйли дурте, э торике више солдатгьойму нуьшде дениширебируьт, кей десдей захват эн Гафизов сигнал мидуьге, кумеги мисохуге. Даниял сес не сохде, нуьшдебу э куьнж блиндаж. Э у лойгей блиндаж нуьшдебу хьовир эн Иван. Евош-евош эдембу гирошде вэхд. Лап евош. Даниял уже эдембу ловгьой хуьшдере гІэнж гуьрде. Дуьлию эдембу гуп-гуп сохде. Э и туьтем эз дер дироморени немецкий автоматчик. Даниял гьов кенде, рафдени э сер энду, пучундени десгьоюре, сэхд сохдени лэгІэюре, ведебердени эз блиндаж. Даниял хьэрекет сохд эри берде немце эз темизе рэхь, минагьо нисдигьо жиге. Дуь разведчикиге эдембируьт пучунде, кешире е немцигере. Э и туьтем е келе сес омо, мина лов бисдо. У хьэрмэхь Даниял гуьрдебугьо пленный вируьхуь гуьфдире, пою расиребу э мина лов бире.

Сесе шиновусде, гьушунгьой немцгьо сер гуьрдебируьт эри пулемет шенде. «Ебо и зиндее пленнире семе зури-зури, согь-саламет беруьм», — мугу э дуьл хуьшде Гафизов. У сэхд шиши э гьужогь хуьшде пленнире, кеши э лой више. Оммо немец пойгьоре жумунде расирени э мина. Гене оморени келе сес одомире кар сохденигьо. Даниял офдорени э хори, суьсд бирере хуно... Песде мигуиге э хов у шиновусдени сес пулемет не миномет шендере, минагьо лов бирере. Воисдени вэхизуь, омо пойгьою кор нисе сохденуьт, мигуиге пойгьо не вери юре. Воисдени вокуну чумгьоре, оммо нисе дануьсде. Мигуиге чумгьою кур бирет. Сер Даниял офдорени э сер хори. Дие уре эз хуьшде хэбер нисе бире.

Гирошдени шев, гирошдени рузигеш. Шохьонгум бу. Гафизов э хуьшде дироморени, оммо чумгьоре вокруде нисе дануьсде. Воисдени гье эз хори симов зерезере семе бурав, оммо пойгьою нисе жуьмуьсденуьт. Песде гьеебо шиновусдени эз дури оморенигьо сесе.

— Инжо екиш нисди, — эдебу гуьфдире кибуге.

«Эле, игьо одомигьоймунуьт», — шори сохдени Гафизов ве хьэрой дешендени:

— Гьисди, гьисди инжо одоми. Костя, гІэзизе хьовирме, инжо биё, ме Гафизовуьм!

Костя бу старшина э ротата. У шинохд сес Данияле. Видов-видов э солдатгьоревоз эеки омо, гьово гуьрд гурунде жендек Гафизове, берд э ротата.

Чумгьоре вокурд Гафизов э сер операционный стол дегешдеки.

— Гуш дор, гІэзизе хьовир разведчик, — мугу хирург, — гьердуь пойгьойтуь биё бурра биёвт. Ненге гангрена мибу... Соконеини... Мере воисдени жунтуьре дорум. Туь гьеле жогьили. Зигьисде гереки.

Чуь миёсд жугьоб доре Даниял?

— Ишму миданит, доктор, — мугу у. — Гьерчуь герек гьисди сохит.

И кор бу э 1944 сал. Хэйли мегьгьо песде Даниял домундебу э госпитальгьо, форигьэти вегуьрдебу э Сочи. Энжэгь э август 1945 сал у вогощд э хуне. Умогьой хуней энугьо бу э дигь Куруш, Докузпаринский район, э гьуьндуригьой «Шогь-догь». Э вогуневоз Даниял оморебу э станцияй Белиджи. Уре дуь пой не вебу, унегуьре э уревоз эз

госпиталь эри рэхъ сохде юре те хуне оморёбу медсестра Шура Колесникова.

Э станцияй Белиджи, эз вогун фураморе сэгIэт суьфде Данияле вини, шинохд шогьир лезгигьо Шах-Эмир Мурадов.

— Даниял, и туьни! — шори сохде, гуфди Мурадов, гьэл дешенд, моч сохд Данияле.

Тейте автомашин оmore угьо омбор ихдилот сохдут эеки. Песде Мурадов берд Данияле э дигь. Гьетте Даниял э дигь оmore хэбер лов бисдо э гьеме мэхьэлегьо Гафизов эз фронт вогошди гуфдире. Э хуней Данияловичьо хэлгь кура бисдо. Эри нуьшде жигеш вес нисе сохдембу.

— Кешит э куче вадарайм, — мугу е мерд.

Дуь гьул Данияле гуьрде ведебердуьт уре э куче. Уре нушундуьт э сер нерме болуш гьови. Э илловлею кура бисдоруьт келе ве чуьклей дигь. Эзу гофгьо мипуьрсируьт, хьол-руз юре хэбер мивегуьрдуьт, уре бэхшгьо мидоруьт, эрию жунсогьи михосдуьт.

Инжо у руз э чум Даниял вохурд е хунширине духдер, комики песде лап хьэз омо уре. Балай духдер бу гьуьндуьр, сифетию рач. Песде Даниял шиновусд, ки и духдер эй кор сохдеш омбор дилбоши гуфдире. Нум духдер бу Таврат. Данияле воисд илчигьо дефуьрсуй, оммо терси. Рази мибу ми у эри оmore э инвалид, э дуь пой неверигьо одоми? Гьечи бисдоки Таврат до разименди хуьшдере.

Пушой гIэруьси нуьшунде, Даниял э Таврат вохурде, мугу:

— Туь гьич фикир мекеш, гьеме коргьойму хуб мибу. Мивини туь имогьой. Ме кор мисохум. Ме гьувотлуье одоминуьм. Воисдге механизатор мибошум, воисдге е сэнигIэтиге хуте мибошум. Ме грамотный одоминуьм. Кориш мисохум, хундеш михунум. Мивини туь чуьтам иму хуб мизигьимге.

Таврат гIэйбе-гIэйб хэндуьсд. Даниял евошлей гьэл гуьрде, тимор сохд муйгьой сер одохлуй хуьшдере.

Е хэйли вэхд гиросде бэгьдо, гIэруьси нуьшундуьт. Лап эз дуьли жуни еки бисдорут Даниял не Таврат. Хубе зен ве хубе дедей гIэйлгьо бисдо Таврат. У э колхозиш кор сохдембу, э шувьериш дениширембу, гIэйлгьореш хуб гьуллугь сохдембу. Имогьой угьоре шеш гIэйили — се кук не се духдер. Келеи духдер Шогьсенем варасди дегь классе, кор сохдени э колхоз, э институтиш хунде воисде. Зинаш хундере варасденге э колхоз кор сохденини. Эдет хунде ве э колхоз кор сохденуьт кукгьошу Энвер ве Даштемир. Хубе тербие вегуьрдет гIэйлгьо. Э хундеш зирекуьт. Эз кор колхозиш песо нисе поисденуьт. Э гоф бебе-деш дениширенуьт.

Е гиле ижире ихдилот бирёбу. Даштемир умогьой дегьсалале бу. Э чоримуьн класс хундембу. Эз рэхъ школа дарафд э механически мастерской колхоз, э коминжоки Даниял нормировщик кор сохдембу. Диромо, мэхьтел мунд. Ки буге эз корсохгьо эдембу хьэрой дешенде э сер Даниял, гуфдире нуьвуйсуй эрию зиёдие пул.

— Нидануьм у коре сохде, — эдембу жугьоб доре Даниял.

У корсох хьэрой дешенде, нифри сохд Данияле. И гофгьоре шиновусде дуьл Даштемир гурунд бисдо. У видовусд э хуне гIэрсе чум, мугу эз дешу:

— Дедей, туь эйчуь гьишде бебере э кор рафде? Весси бигьил у нуьшуйгу э хуне. Иму кор мисохим. Бегем иму дошде нисе дануьсденим уре?

Таврат гьэл гуьрд гIэйиле, моч сохд.

— Ки гьишде, хэлефме, уре э кор рафде? У гьич э хуне нуьшденигьои?

Эз расдекиш гъечуни. Ужире одоми э хуне нинуьшуь. Даниял зочно хунд варасд дегьимуьн классе, дарафд э сельхозтехникум, уреш варасд, вегуьрд диплом экономисте. СенигӀэт э дес дери, гъич Даниял э хуне минуьшд мипоисд? Э хунеш эз кор оmore вэхд гьерчуь бисдо мисохд Даниял. Эз куьгъне Куруш э тозе Куруш кучмиш бире оmore бэгъдо, Даниял э гӀэилгъо не зен хуьшдеревоз кошд э ён хуне е раче богъ. Имогъой э у богъ эн у е хубе бэгӀлигъо, гъэйсигъо, сибгъо, гӀэр-мугъо вероморет.

Ме бирем э у богъ. ГӀэтоше ригазгъой чуьшмей июли эдембу су-хунде хори-гъоворе, оммо э богъ Даниял, вероморигъо э гъирогъ дигъ Куруш е рач серин бу. Келе лугъегъой доргъой сиби, гъэйсии эз гурунди дуллу бирембируьт э хори расире.

— Дуз дегъ сали и богъ дешенде оmore,— мугу Даниял,— бегъеме богъ бири.

Даниял келе дусди гировунде э пионергъо ве школе хунденуьтгъо гӀэилгъоревоз. Э школе, э Дворец культура, э гъеме жиге, э коминжочки кура биренуьт жовонгъо, Гафизов вэхуьшде ихдилот сохдени эз гиросше рузгъо, эз товуней келе игидигъой буьзуьрге Армией Совети э вэхд Отечественни довгӀо, эз товуней игидигъой партизангъо, э гӀэрей комигъоки дебу Даниял.

Одомигъой Курушиш фурмуш нисе сохденуьт Данияле. Огол зеренуьт уре э торжественни собраниегъо, оморенуьт экин ю э хуне, сугъбет сохденуьт э юревоз, меслэхъэти вегуьрденуьт эзу. Ме э хуней Даниялигъо оморумгъо, у эдембу суьгъбет сохде э жогъиле гӀэилгъоревоз. Угъо нуьшдебируьт э зир серине доргъо, Даниял эдембу велгъой гъолине книге вешенде. Нум эн у книг бу: «Догъистонигъо э фронтгъой Буьзуьрге Отечественни довгӀой 1941-1945 салгъо». Э и книг вери ёровурдигъой омборе э довгӀо бирегоргъо. Гъемчун Даниял Гафизовиш. У партизани сохди э Венницкая область.

Э синей Даниял эдей тов-тов доренбу орден Отечественни довгӀо 1 степени. У гъисди гъе у орден, комики гешди офди Даниял Гафизове бэгъдовой бисдуь сал.

— Зурбои,— мугу Даниял, гъозией орден хуьшдере э ёр овурде,— бэгъдовой бисдуь сал офдет ве дорет орден мере. Э Ватан иму сохде коргъой эн е одомиш фурмуш нисе бире. Негъогъ нисе гуфдиренуьтки э иму: екиш фурмуш не бири, гъичиш фурмуш небири.

ОДОХЛУЙ ЭН ИОГАН

Немец Иоган Курт, кемере э куърси ведоре, нуьшдебу э хуней хуьшде. Чумгьой энү э хифлет рафдере хуно бу. Бирден эз буру сес эн звонок омо. Иоган гьеусэгІэт чумгьоре вокурд, э пой вэхуьшд, галстук хуьшдере дуз сохд, омо э ён дер. Деро вокурденге у вини: э лэгІэй эн дер е лэгъэре зен поисди, бордори, шуьгъэм ю э буз ю вери. Сифет эн зениш эн кими бордоре зенгьоре хуно бенек-бенеки, вомундеи. Иоган, суьфде зене диренге, омбор мэхьтел мунд, Зен э гужевоз нефес кешире, суьпуьле хэнде сохде, «руз эхэйрбу» до Иогане. Иоган гьечи дануьсд зене дерд хурдеи гуьрди. У э хьисобевоз эз пушой хуней энү э гиросдеки эз некуми дерд гуьрди уре, унегуьре звонок зери эри ю, «скорая помощь» огол зенуь гуфдире.

Иоган э хьурметевоз огол зе бордоре зене, диловунд э хуне, нуьшунд э сер эн куърси. Песде Иоган омо э ён телефон. Те ебо номер эн телефоне вегуьрде, Иоган, лове э шоре хэнде веберде, э мигьревуниривоз гуфди эз зен:

— Дуьлтенги мекешит, фрау, ме гьейсэгІэт телефон мизенуьм ишмуре э больница беруь гуфдире. Э шори-никиривоз мизендит миведиройт...

— Мере гьейсэгІэт больница герек нисди,— эз гофгьой эн Иоган бирази бирере хуно, гуфди бордоре зен.— Ме э кишму эри эн де кориге оморем.

Иоган трубкей эн телефоне но э жигей ю, мэхьтел мунде, дениши э зен:

— Гьечу буге гуит, чуь гьуьллуьгьиге ишмуре э кин ме, гуфди у.

Бордоре зен гоф несохде, ведешенд эз сумкей хуьшде чоргъэде сохде газете, лов сохде, до уре э Иоган.

— Э и газет веригьо обявление эн ишмуни, господин Курт?

Курт дануьсдембугеш гьер гофе, э обявление нуьвуьсде омориьгоре, гене сер гуьрд эри хунде: «Иоган Курт,— вебу э обявление,— 40 сале мерд. Балай ю 1 метр 70 см., муйгьой сер ю зерди, сэхьиб эн е чуькле галантерийный магазин. Уре воисдени хосде зен эз 25 сале те 35 сале, зерде муйгьо, хоснет ю нерм, дуьлшор, комиреки екем пулиш гьисди. Зене гІэйил гьисдигеш гъэйгьу нисди. Кире воисдеге биёвгу э ижире адрес...»

Иоган вогордунд газете э зен, дениши э сифет ю, лове э шоре хэнде веберд.

— Омбор хуб, омбор хуб,— мугу Иоган.— Имогьойле гуит нум ишму чуьни?

— Нум ме? Эльфрида¹,— жугьоб до зен, э надуьшмендиривоз.

¹ Ф р и е д е н — саламети, шолуми.

— О, чуй хубе нуми,— шори сохдере хуно, келе-келе гуфди Иоган муй рафде бирэхънее сер хуышдере тимор сохде.— Ишму хуышденишму эз чигърет, эз диремун вединит нерме, саламете одоминит, э нум ишму гуьнжоинит. Меш хуышденимеш омбор динже, саламете одоминуьм. Ишму э ме лап гуьнжуьсденитгъо зенит, оммо ме нисе дануьсденуьм ишмуре эз ме хуш оморениге небуге нэгI?

— О, чуй гуфдиренит ишму,— гIэйб оморере хуно гуфди зен, э хоши ве хэндеревоз, денишире э Иоган,— ишму э чум эн зенгъо лап хуш оморенитгъо мердит. Эри, эри!..

Иогане эз гофгъой зен хъэз омо. У куьнд омо эз Эльфрида, э мигъревуниревоз денишире э келе шуьгъэм эн зен не бенек-бенеке сифет зну, гуфди:

— ГIэйл — шорини, уьшуьгъи ве шолуми эн хуней... Эгенер ишмуре духдер бисдоге, уре нум мидим Эльфрида, эгенер кук бисдоге — Иоган нум мидим.

Эльфрида шори-шори хэндуьсд, э дуьлхоши ве муьгъбетевоз дениши э Иоган. Уре эз гофгъой энум омбор хъэз омо. Эльфрида вокурд сумкаре, ведешенд сигарете, кеши, эз лэгIэ не сулагъой вини дуре ведешенде.

— Имогъойле ихдиёр дит е гофле пуьрсуьм эз ишму,— гуфди Иоган, хоши-хоши, э шоре сифетевоз денишире э зен.

— Гуит, э сер чумгъойме,— гье у сэгIэт жугъоб до Эльфрида, хуышдере э куьрси вэдоре, луьнге э сер луьнг воноре (у э дуьл хуышдере зен эни хуне хьисоб сохдембу).

— Ишмуре чендгъэде пули? — асдалай, гIэйб оморере хуно, пуьрси Иоган.

Те э ки Иоган оmore, Эльфрида юш дануьсдембу, ки «домор» и гофе мипуьрсуь гуфдире эз ю. Оммо Эльфрида, э хуыше имид бире одомире хуно мугу эз у:

— Мере господин Иоган, э сумкейме се гъозор марка дери, э си-нейме — дуьл суьрхи эритуь.

Иоган гьеусэгIэт десе зе э бирэхънее сер хуыше, некруьм-некруьм хэндуьсд.

— Гьи-гьи-гьи, эз «дуьл суьрхи» одоми пул нисе бурра,— эйгъом зерере хуно, мугу «домор».

Эльфрида гьеусэгIэт вараси, ки Иоган рази нисди, э се гъозор марке, уре э хьисобевоз омбарте пул воисде эз «гIэруьс». У тере-тэгIди куьшд сигарете, э дуьлпесоиревоз, гуфди эз Иоганн:

— Е пенжсад маркейгеш гьерчуьтар гири кура сохде мидануьм, оммо эзу зиёдте нэгI.

Иоган е гъэдер вэгIдо домунд э хуыше: у нисе дануьсдембу имогъой чуй гуюге э зен.

— Ишму э ме бэхшлемиш сохит,— эхир, э гужевоз лэгIэ вокурде, мугу у эз Эльфрида,— ме э газет обявление нуьвуьсденге ме хюмгъо зене гIэйл бисдогеш гъэйгъу нисди гуфдире, ме эз товуней э шуьгъэм деригъо гIэйл фикир несохдебируьм. Ме эрме думит сохдебируьм ки, у э пой гешденигъо гIэйл мибу гуфдире. Ме э ишму очугъ гуюм, фрау Эльфрида, сес гиристей эн соворе гIэйл э гуш ме дарафденге, серме омбор дорд доре, э чум ме хов нисе оmore, ме нечогъ биренуьм. Ме ки гье эз сербоштениш гуфдируьм э ишму: ме саламете динже одоминуьм. Мере сердинжи, дуьлдинжи, гушдинжи воисде. Э соворе гIэйлевоз ме э е хуне зигъисде нидануьм.

Эльфрида дуьлхуьрд, сергъуз ведарафд эз хуне. Е сэгIэтиш некеши, Эльфрида вадарафде, э хуне гене сес звонок омо. Иоган зури-зури рафд, дер хунере вокурд. И дес э хуне диromo е инчелеле раче зен,

ковре чумгьо, гъечи эз гIуьмуьр е сивпенжсале зен. Э уревоз е лэгъэ-ре шаздегъ-гъевдегъ сале кукиш бу. Сифет эн зен очугъ бу, дуьлшор бу, ловхэнделуь бу. Иоган диремунде зене, омбор хуш омо э чум ю.

У теклиф сожде, огол зе, нушунд зене э сер куьрси, эжеки эз и е сэгIэт пушо нуьшдебу Эльфрида. Куке, эз дедешу ихдиери вегуьрде, деберд э у хунейге, но книггьо, журналгьо э пушой ю. Иоган вогошд лов хэнде, э мигъревуниревоз денишире э сифет зен, дес доре уре, гуфди нум хуьшдере, дес эн зенеш моч сохд. Э гъуз биреки э вини эн Иоган верафдени буй эн хубе духиггьо, этирггьо, эз муйггьо, сифет, партал эн зен оморембуггьо. У е кем пиён бирере хуно бисдо. Зениш лове э шоре хэнде веберде, гуфди эз Иоган уре Магдолина нуми гуфдире.

— О, Магдолина! — Омбор хубе, омбор бэхдевере нуми, — гъеусэгIэт жугъоб до Иоган, — романтически нуми. Магдолина куьнде дусд эн Исус Христос бу.

Зен, э мигъревуниревоз денишире э Иоган, е пертовуш хэндуьсд. Иоган, денишире диренге, ки гьердуьшу эз дуьли екинуьт, ишуре эз еки хъэз оморе, е ченд минут гирошде бэггьдо пуьрси эз Магдолина:

— Бэхшлемиш сохит, имоггьойле гуит: ишмуре чендггьэде пули?

— Ме гIошир нисдуьм, не лап косибш нисдуьм, — жугъоб до зен.

— Омбор хуб, — мугу Иоган, — генеш мере дануьсде воисде, чендггьэде ишмуре пулиге, — э битобиревож жуьмуьсде э куьрси, гуфди Иоган.

— Мере дуь гъозор маркеи, — мугу Магдолина.

Иоган гене дес кеши э бирэхънее гъугъ сер хуьшде. Песде э хуьшде домунде, вэхуьшд гешд э иловлей эн хуне. Эз дуьли энубу «гIэруьсе» пул кеми гуфдире. Оммо э чуь вогънеревоз уре э рэхъ декуьнуь гуфдире, у нисе дануьсдембу. Эжириш лэгIэ вокурде, гIэйб кеширере хуно, мугу у эз Магдолина.

— Магдолина, ме ишмуре э зени эри вегуьрде эриме нидануьм, чуьнки гIэйл ишму лап келеи. У жоггиле одомини.

— Келе гIэйл деш хубтеи эз соворе гIэйл, эзу е инжимиши, е четини нисди эри бебе-деде. Четиниггьой энубу эз сер гирошди. Ме не туьнире эзу е дуьлпесои, инжимиши нибу.

— Бэхшлемиш сохит, Магдолина, ишму э и гоф омбор гъэлетит. Гъемин эз ижире жовонггьо гъейсэгIэт бебеггьо-дедеггьоре омборе инжи-мишини. Ме нисе дануьсденуьм чуьтамиге э де вилеетггьойге, оммо э иму э Западная Германия э гIуьмуьр кук туь гъисдуьтггьо жовонггьо шевггьо те себэхггьо домундет рафде э кабаре, э песой гешдеггьо, вежеггьисдеиггьо мундет рафде, э тирьек хурде, эз эггьуьл чешмиш бире, хэре корггьо сохденуьт, э дес полиция офдоренуьт. НэгI, нэгI, — дур эз хэто, дур эз бологгь! Ме е динже, саламете одоминуьм. Ме ужире дуьлпесо-иггьо, дуьлдердиггьоре эз сер берде нидануьм, унегуьре гуюм бурам ме э туь очуггь: туь эриме гуьнжолуье зен нисди...

Гъэггьиггьэтиш Магдолина, Эльфридаре хуно эри Иоган гуьнжолуье зен небу. Оммо гIэйллуггь инжо кор небу. ГIэйл гъейсэгIэт эри энубу воггьне бу. Екиш эзи оморе «гIэруьсггьо» эри энубу гуьнжолуь небу, чуьнки уггьоре унггьэде пул небу, чендггьэде гъейсэгIэт те бинебуггьоз герек буге Иогане. Эз и дуь меггь пушо э сер Иоган е беде кор оморебу. Жоггиле зен энубу, э е американский офицер ошуггь бире, гъемме биренебирей пул Иогане — деггь гъозор маркере вегуьрде, вирихдебу э уревоз. Магазин эн Иоган гъейсэгIэт тип-тиггьи бу, оммо эри мол восдоре уре пул небу. У э келе-фикир дебу: эгенер э дес энубу е дуьружде пул недиромоге, у эслоггь дес тиггьи, куьф тиггьи мимуну. Увэхди у биё вегуьруь э кучеггьо офдону эри жару зере, сер хуьшдере дошде. У гъейсэгIэт э сер гIов верие одомире хуно бу. Хуьшдере эз и кор, эз и чети-

ни эри хилос сохде, у нуьвьусдебу э газет объявление, белки э ю е пуллуе зен гьисмет мибу гуфдире. Оммо имогьой и е ориinei эки энученд жире «Гларуьсгьо» эдембу оморе-рафде, э бэхд эн Иоган еки энучгьореш унгэде пул небу, чендгэде гьейсэгIэт герек буге Иогане.

Магдолина рафденге, Иоган сергерде хуьрде хуно нуьшдебу э серкуьрси э думитгьо, хээлгьой хуьшдеревоз. Гьовой шохьонгум бу. Эз пенжере веди бу чуйтам кулок луйгегьой доргьоре шувунде, хэзон бире велггьой поизире туьр-туьр сохдембуге эз доргьо. Песини хинике ригазгьой эн чуйшме дерафд, торик бисдо, гуйге эз нокуми э лампе товуш муьрдере хуно. Дуьл эн Иоган деш гьэренлугь бисдо. ГьейсэгIэт уре гуйге дие имид небу е пуллуе зен гьисмет мибу гуфдире э у. Уре фикир-думит эн себэхьине руз хуьшде гуьрдебу.

Иоган э фикиргьой хуьшде мухшул гьисди, уре хэбер небисдо, кей диромоге э хуне эз кию вирихдебугьо зен ю, ошне бире э американский офицеревоз.

— Иоган, жун ме туь!.. — мугу зен, десе э сине веноре.

Иоган, сес энуре шиновусденге, бирден эз нокуми эз хов хэбер бире одомире хуно, вешенд хуьшдере, э келе махьтелиревоз дениши э зен хуьшде. Эгенер зен энуч муьрде, дуборе зинде бире эз гьовре вэхуьшде миомоге эки энуч, у гьечи махьтел нимунд, гьейсэгIэтинере хуно уре диренге. Песде у э хуьшде дироморере хуно, чумгьоре келе сохде, эз хуьрш дуьл хуьшде гьип-гьирмизи бире, хуни-хуни денишире э зен хуьшде, хьэрой вегуьрд э сер энуч:

— Оворе бош эз пушой чумгьойме, хьэёсуьз!

Оммо зен диеш куьнд оморе эз Иоган, офдо э пушой энуч.

— Иоган, — жон, хосденуьм эз туь, бэхшлемиш сох э ме, — мугу у эз шуьвер хуьшде, — ме э у офицеревоз вирихдебируьмгеш, оммо дуьл ме э туьревоз бу.

— Гьо! Гьо! Э туь бэхшлемиш сохум ме ижире коре?! — ловгьой эн Иоган э шефде хэнде верафд. — Туь э ме овурдейгьо гьэзобе, дуьшмеш э одоми ниёру. Туь зен ме биреки жиге, ошне гуьрде вирихдей э кесевоз. Гьеле сер зиёди пулгьой мере, дегь гьозор маркаре, песини пфенинге¹ тур-темиз сохде, бердей э хуьшдеревоз, мере догьиногь сохдей, эз бугьоз буррай!..

Зен вэхуьшд, песово рафд. Раче, ковре чумгьой энуч гIэрси бу оммо ранг зере назуке ловгьою эдембируьт хэндуйсде. У э дес ю дебугьо чуйкле чемоданлере э пушой хуьшде вежогьунде, мугу эз шуьвер хуьшде:

— Иоган, жун ме, эри энуч кор гьисдиге, туь фикир мекеш. Дегь гьозор марке гьеме инжо дери. Эзу дегь гьозор марке бэгьэй!..

Эз битоби дуьл хуьшде, э гуш эн Иоган недарафд песини гофгьой эн зен ю, гене чуй гуфдире воисдембуге уре э ю. Чумгьой энуч эз гисней муьрденигьо одомире хуно буй хурек э ю верафденге, келе бисдо, лилов хурд, дуьл ю верафд фурамо. У гьеусэгIэт видовусд омо, кешиведешенд эз дес эн зен хуьшде чемодане. Песде э тегьер эн назу, муше гуьрде, э далде э куьнж хуне видовусденигьоре хуно, вирихд дерафд э у хунейге, пулгьоре эри шуморде. Зен эн Иоган э тегьнимиревоз омо нуьшд э сер куьрси, эжеки эзи е ченд сэгIэт пушо нуьшдебу суьфде бордоре «Гларуьс» — Эльфрида, эзу бэгьдо Магдолина. Лове э хэнде веберде, у луйнге э сер луйнг веноре, ведешенд эз сумкей хуьшде гьолине американский сигаре, доно э лэгIэй хуьшде, дегесунд, сере тик гуьрде, дуре ведешенд. Е паздегь минут гирошде бэгьдо эз доруни хуне ведиромо Иоган. Сифет энуч гьеме тар бу эз эрэгь. Э ейлугьэвоз

¹ Пфенинг — кепик.

покурде эрэгъэ эз сифет, эз бирэхънее гъугъ сер хуышде, у омо куынд, поисд э пушой эн зен хуышде. Нефес энэ эз шори гуърдебу, ловгъою э хэнде вебируът, чумгъой энэ э мэхътели, мигъровуни ве дуълхоши-ревоз дениширебируът э сифет эн зен...

ДУЪШМЕН МЕ — ГЪУНШИМЕНИ

— Руз туь эхэйрбу, хьовир редактор! Омбор минет сохденуым э туь, биё е доне хубе филейтун нуьвуьс эз товун эн гъуншиме. Гъуншимере Кечеле-Илдод нуми, зигъисдени э дигъ эн Леглег, э раче-берачей есиёв (у кечеле сер энэ, гуюмге ме, э зир эн гурунде сенгъгъой есиёв домунде, хэхэ гердо). Гуфдиренуътгеш э метелегъо: «Эз дуре бирор-хэгъер куынде гъунши хуби», оммо ме э туь гуюм расдире, хьовир редактор, эз Кечеле-Илдод зиёдте мере э и гъуьлом дуьшме нисди. Ингъэде ме эз у визор-гизор оморем, у мере эз сабуър-обур ведешенди, э жун туь эдее гуфдиренуым, эгенер ужире микини мибисдоге: хъэёт мере, богъ-богъчей мере, оводуни хуней мере, мол-гъэрей мере, зен мере э е чувол донорени, мивонорум гъемей энугъоре э кул ме, гъич э иловле чуме-чару не сохде, сер мере мивегирдуым мивирихд эз и дигъ, эз зимицерз вирихуьгъоре хуно. Бовор сох, э урезоз э е мэхъэле, э рач еки зигъисдеш екини, э шогъмаревоз э кун лугъонде чол эеки зигъисдеш, — шогъ мар гезо у шефде, хьиллее зугъун энуре.

Э ме гуфдирет, эгенер туьре э газет нуьвуьсде воисдениге, биё фактгъо нушу ди. Эри товуней фактгъо гуфдирениге, гъутиней туь муно, мере е гъэребе факти э гъэршуй эн гъуншиме (гъи э зир черх гъэребе домуно сер энэ). Оммо ме ихдилот мере дураз кешире, сер туьре омбор дорд нидуым. Э метелегъо гуфдиренуът: «Расе дураз хуби гоф кутэхъ».

Гъуншиме лов сохди э гъемей эн дигъ, ки ме иловлей эн хъэёт мере, эн богъ мере боруй сенгъи кеширем, чум эн мердгъой кес, гъэйбиш бу гуфдире эз туь, э жогъиле зен ме недомуну гуфдире, егъни келе мердгъо зен хосденге — жогъилгъо кейф сохде.

Гъи зугъун энэ бурра гердо эз дургуни энэ гоф! Е чи зен ме гъер руз худои э базари, э пушой гъозор одоми эдее сиб-гъэрму, савзи-пиёз э богъчей ме вероморенигъоре эдее фуружде, дие чуйтам пэхъни сохдем ме уре э гъэрей эн чор боруй эн хъэётме, егъни, уре кес невинуь гуфдире? Омборе рузгъо бирени, эз дигъ берде чигъоре фуружде нисе варасдениге, дуборе у руз э дигъиш нисе вогошде, гъе э шегъер э хуней эн одомигъой хуышде мундени рафде эри хисире.

Куьгъне зен мере толөгъ дорем, хосдем исэгъэтинэ зене, чуйнки эз суьфдеи зен ме, коргъой гуюгъоре хуно, не хэйр бу, не берекет. У е жонсуьз, гъемиге гъэйил нисе биренигъо зен бу. Бегъерсуьзе доре богъбониш э богъ нисе дегъишде. Песде эз дес юш е бегъеме кор нисе вороморембу. Одомире гъейсэгъэт э менгъ эри фуърсоре асанти, оммо у зен мере э базар эри емиш-савзи фуружде четинте бу.

Ме хъэшо нисе зеренуым, очугъ эдее гуфдиренуым, гъэгъигъэтиш ме чор тараф хъэёт мере, богъ мере боруй сенгъи кеширем е гъурум-согъиш чум неденуь гуфдире. Оммо зенлугъ инжо кор нисди. Мере, чум мерасо, е хубе богъи э хъэёт, гъеми рачи, гъемиге лап хубе бегъер доре. Чуй жире хубе жинс емиш гъисдиге вери э богъ ме. Унегуьре гъеркире воисд уьз ихдиёринде дироморени э богъме, дениширени эри хуышде, те шуьгъэм ю вамасире хурдени э гъовом емиш, вогошде рафдени, гуйге и богъ сэхъибсуьзи, эн колхози, енебуге эн жэгъметини.

Чуьтам бире и кор? Ишму дануьсденит келе тоегьо эз гьир кешире-ревоз верасде.

Песде эгенер хьисобире гешдиге, гьич си сале зен хэйлогъире жогъиле сер хунде мибу? Ме миром эри туь и гоф гьич эз сер рафдение гофи? Пушотегьо, э ёр мени, гьейсэгІэтире хуно, омбаре си сале зенгьо дедейхолугьо, енебуге келедедейгьо бируьт. И Кечеле-Илдод имогьой эдее гуфдиреки и си сале зен ме — жогъиле сери. Юш дануьсдени жогъил нисдигьоре, оммо эдее гуфдире гьэрез э сер ме е зиёдие хьэшо эри вешенде.

Эзи гофгьоймеш эдейте диренит ишму, чуьжире угъреше одоми гьисдиге и гьунши ме, Кечеле-Илдод.

Екемигеш сабуьр сохит, гуш венит песой эн ихдилотмере.

И пушогьо гьуншиме э пушой эн гьемей бригаде э ме охмурие гоф зери, мере «ологъ» хунди. У эз гьечи гуфди: «Туь, мугу, Геделиё, лап зобуне ологъи э гьэриш эн темизе мэхьсуьл колхозиму, миё, мугу, хоригьой эн мувэхь туьре э у, чуьниге, культиваторевоz не химически дермугьоревоz эз ологъ-чулогъ темиз сохде биёв...»

Гье у культиватор гироро эз шидрей кемер энун! Ме ологъ чуьтам биренуьм, е чи согъ гІуьмуьрме эдее э и ологъгьо-кулегьоревоz женг берденуьм, э дуьшмеревоz женг беруьгьоре хуно. У э кечеле сер хуьшде ологъ миофу, оммо э богъме е доне ологъ офде нидануь.

Э жунтуь, гье эй хьэз, э хори е кор нисди, гьечи чум диредире э пушой бригада биёбур сохд мере у руз, ижире хуьрдие гоф зе э ме нелогъ дие.

Гье эз сер бошден сер эн гоф воромо гьечи. Э вэхд келемгьоре ологъ сохдеки, гІэйилгьо ведироморуьт эри папрус кешире. Мере э папрусевоz гІэрейме нисди, нисе кеширенуьм. Папрус гьеми жун одомире сухунде, гьеми пул одомире: эри чуьни мере пуче хэржигьо? Угьо э папрус кешире мухшул гьисди, чум ме сер гуьрд эри э хов варафде. Мугум эри ме: эри э гІэйилгьо мешет небиреи, бурам е далдее жиге офум эри ме, тэхъли чумгьой мере вегуьруьм те угьо папрус кешире варасде. Э гьечиревоz, вэхуьшде эз ки энугьо, оморум э ён е серине кулелугъ, дегешдуьм э гьэд энун. Егилейге хэбер биренуьм мивинуьм, гьово шохьонгуми, чуьшме эдее дарафде э песой эн више. Гьисди расдире гуьм э туь, ме хуьшдени ме хэбер небиребируьм, мере гье и гьуншиме Кечеле-Илдод хэбер сохди. Ме медан е сэгІэтойге нэхирчи нэхире э дигъ э бердеки эз гІэрей эни муьлк говгьо, жинговгьо гьетте эз ме дегешде куле гирошдеки, зэхълевежэгъ бирере хуно, сер гуьрдет хуьшдере эз нокуми эри пертово доре, кимигьойге терсе-терс чумгьоре буьхь сохде, сере гьуз гуьрде, еново-еново доре хуьшдере, мэгІ зере, вирихдет. Кечеле-Илдод гье и вэхд эз чул э хуне вогошдеки бири, чубугъ пеймуней э дес дери (у э колхоз учетчик кор сохде). Диренге говгьо, жинговгьо, гьечу серсу бире, эдете терсиренуьт эз куле, э дуьл энун шек оморе, зури-зури омори эри фегьм сохде, чуь дериге э гьэд эни куле. Унжо вохурдем ме э чум энун.

Гуфдирени: «Бедмозоле э сер девеш гуьрг михуру». Эн меш гьечи. Ме и пенжогъ-пенж сала мерд эдее биренуьм, гьич э гІуьмуьр ме недирем эз зинде, олхогьин хисире одоми терсуь гуфдире. Гоз-гуселе терсиренуьт эгенер э кулелугъ гуьрг-женевеp пэхъни бириге, енебуге, дуразруьме нен ишму, муьрде одоми дериге.

Кечеле-Илдодиш ки эз худо е вогъне эдее хосде деворигьой мере эри гуьрде, э сер ме хьэшогьо эри вешенде. Себэхьимуьн э пушой эн гьемей бригада у сер гуьрд дургунигьоре эри венжире, мере биёбур эри сохде. Э гуфдирей энуревоz ме согъ руз хисирем эриме э серини, э кулелугъ, хьэрмэхьгьойме э гьизгьин кор дерики! Э гуфдирей энун-

ревоз, гуйге суьфдеи гиле нисди ме гьечи эз пэхьники хьэрмэхьгьо, хуьшдере э далде кешире хисиреи. Гуйге угьо е гиле гьечи хисиреки мере офдет эз гьэд эн «Гьэмишлугь Хуги», дуьмуьн гиле эз зир тоей гиёв, гуйге ме руз, э вэхд эн кор пэхьни бире хисиренуьм, шев те себэхь э богь ме, приусадебный участкей ме те мере воисде кор сохум гуфдире.

Э жун туь эдее гуфдиренуьм, хьовир редактор, е доне гоф энущ бегьем тевесер дуз нисди. Эн эвелимуьнжи, гуьом э туь ме, у руз э кулелугь согь руз нэгI, энжэгь те пишней зиёдте не хисирем. Одоми гоф хуьшдере шефд ние ведировуну. Гьунши гьуншире не хою гуфдире, гIэмел ниёв эхи гьерчуь э зугьун ю омо эри пертово доре. Ве дуьмуьнжи, ме гьич э «Гьэмишлугь Хуги» э гIуьмуьрмеш егилеш нехисирем, чуьнки унжо мескен эн хуггьой вишеинуьт. Ме гьеле эз жун ме визор неоморем эри эз сери-вериме и согьэ сер мере берде э зир тиже дендугьой эн хуггьой вишеи доноре. Эгенер Кечеле-Илдоод эз хуьшде визор омorige, беруьгу у кечеле сер хуьшдере денуьгу э лэгIэй эн хуггьо, егиле семе и дуьлме, эн гьуншию, хош бирение кор сохугу.

Э зир эн тоей гиёвиш мере екиш недири чум-руз, э вэхд эн кор хисиреире. Дургуне гофгьой! Э зир тое нэгI, э зир эн хэрей эн тозе чире гиёв, э гьэриш эн мерж хисиребируьм. Эз тое те хэре тефигIэт дери небуге нэгI? Э и Кечеле-Илдоод дениш ебо туь, ечи тоере эз хэре тефигIэт сохде нисе дануьсде, эдее нубой хэлгьэ хундени.

Оммо расди, шевгьо ме те хурузгьо гIуьгIуь зере кор сохденуьм э богь ме, э хьёт ме, чуьнки кор эн колхоз месуьзиш э рэхь мирав. Э колхоз, худо мебуро, пенжсад хуне дери, оммо э хозяйствоме е тэхьно кор сохденуьм. Кор мере Кечеле-Илдоод не угьониге оmore э жигей ме нисохут.

Оммо мере сухунде, догь сохденигьо уни, хьовир редактор, е доне одоми гофгьой мере э назар неведуьрдуьт, гьеммееки э е лэгIэ бире, теслих сохдуьт эз правлением колхоз талаб сохдени, мере дегь трудодень штраф соху гуфдире.

Гуш венит ебо, ижиреш кор бирени. Эз ело игьо эдете гуфдиренуьт, ки мере э колхоз е салиш минимум трудодень нисе бире гуфдире, эз елойге чум диреки эдете трудоденгьой мере вегуьрде буррануьт. Эзи зиёдтеш бедбихьисоби биреними?!

Имогьой эхир гоф мере гуш венит ебо, чуь беде кор овурдиге э сер ме гьунши ме. Э сереботи энущ кем мундебу ме одомире куьшдени. ГьейсэгIэтиш у кор э ёр ме оморенге, муй тен ме биз-биз бире.

Шову — нимешев эдее эз гIэруьсихуне вогошденуьм, меш, эз туь нэхуш, екем хурдем, кеф ме хуши. Дер гьопуре вокурде э хьёт диromенуьм, мивинуьм, э богь ме, э зир бэгIлидор е одоми поисди. Уре кутэхьэ рушгьо вери, э сер ю — кепка. Э е десевоз луьгей эн бэгIлидоре гуьрди, эзилойге э ме денишире, дендугьоре сипи сохде, эдее э сифет ме хэндуьсде.

— Оворе бош эзинжо, гьурумсогь,— е келе хьэрой вегуьрдуьм ме э сер энущ,— беге ме бэгIлигьоре кошдем-веровундем, туь э гьовой хурде, э сифет ме хэнди гуфдире?

Э ки мигуи! Э дивор гоф дерафдени э гуш энущ нэгI. Диеш луьгей доре гуьрде, эдее хэндуьсде э ме.

Меш ки инсонум, сенгь нисдуьм. Хьуьрш зе вешенд э келлей сер ме, песде меш хурде, серхоше одоми. Дерафдуьм э хуне видов-видов, ведировундуьм туфенге, бегьем гьэлез негуьрдеки, зеруьм дуьзде. Дуьзд, сес несохде, бурра гьэлэгьэне хуно, офдо э хори. Гье у сэгIэт зэхьлей ме рафд, мугум: «Бобо вой, и чуь кор овурдум ме э сер ме, хуней ме вечарусд».

Сер вир сохде эз терс ме видовусдум э лой гьопу эри вирихде рафде, туфенге гье у сэгІэт шендуым эз дес ме. Оммо э жигей гьопуре вокурде, сер ме раси э сенгь эн бору, хэхэ бисдо. Эриме гьечи омоки, гуйге нешумой эн муьрде вэхуьшде, видовусди э песой ме, сенгьэ ве-гуьрде, зери э мазалейме, гьэгьр эн хун хуьшдере эз ме эри ведешен-де. Эз терс жун ме песово вогошде, видов-видов, шуш нефес гуьрде, оморем — дироморем э хуне, дере сэхд сохдем. Э жунтуь эдее гуфди-ренуьм, ме шову кеширемгьоре, дуьшмеш мекешо. Соей эн у ме куьш-де одоми согь шев эз пушой чум ме нисе рафденбу. Хубчи э сес эн гу-ниле шендейме е доне одоми неомо. Ме медан у шев эз ме бэгьэй ченд одомигьойгей эн дигь имуш туфенг шендебируьт гье у вэхди. Э дигь иму ижире гІэдот дери. Шев гІэруьси, домор э ки гІэруьс дерафденге, дигьбонигьойму э гьирогь эн дигь ведироморе э гІуьзет энугьо туфенг-гьо шенденуьт. Унегуьре туфенг шендеимере екиш э гуш негуьрдет, фикир недорет.

Себэхь екем очмиш бире-небире, ме е гьолоке, жун недерие одо-мире хуно вэхуьшдуьм эз жигейме, терсе-трес ведироморум э хьэёт, куьнд бисдорум эз у жиге, э ён бэгІлидор, эжеки меит шову ме зерем-гьо одоми офдоребуге. Оммо гьетте ме э у жиге оморе расире, гьогь-перт бисдорум мунд э жигейме. Мивинуьм э сер эн эз шей себэхь тар гьисдигьо хори одоми нэгІ, чучело дегешди. Э сер чучоле сер кечи ве-ри, ловгьой энугь эз зириш, эз звериш бурраи, дендугьой ю ведини. Унегуьре эри одоми гьечи оморени, ки гуйге эдее хэндуьсде.

И коре ме э чум меревоз винируьмки мере эз шори гуйге паргьо веромо, шори мере гьэдер небисдо, гуйге эз торике чуьлокон э товуше гІуьлом ведироморере хуно бисдорум. Оммо е ченд минут гирошде бэгьдо, ме э серхоши гьемин бире одомире хуно бисдорум, дирируьмки э тен эн уюгь бенек-бенеке пинжек эн гьуншине вери, э сер ю — кеп-кей ю. Э ёр ме омо, чуьтам гьунши ме — Кечеле-Илдод и пушогьо ме-ре серкуш зере, эз ме гуфдиребуге: «Туь озгорегьой эн куьгьнегьои, темэхькоре инсони, туь унгьэде сэгьэт, пулдусд гьисди, эри дуь доне бэгІли одомиреш микуьши...»

Ме гье усэгІэт э сер офдорум, ки и келлеге э ме беде гьуншине гуьрди. Гье усэгІэт векендуьм эз уюгь пинжек не кепкей Кечеле-Ил-доде, вегуьрдуьм сер эн кечире, пучундум э пинжек энугь, оморум э районный центр, э ки прокурор. И гьозие-гьэдере, гьунши э сер ме овурдигьоре, гьемере тек-бетек, чуьтам ме эри туь нуьвуьсдемге, гьечу ихдилот сохдум эри прокурор, талаб сохдум эз у тембихь-жозей энугь гьурумсогьэ, гІэре гьэриш сохэ, хуневечаруне дуьт гуфдире. Оммо прокурор гофгьой мере гуш веноре, гьечи ёнбоки, хуни-хуни дениши э ме, гуйге келебей энугьоре ме куьшдемге, гуйге эри гьемей эни коргьо тэхсири э гьуншине невери, э ме вери. ГІэйбиш бу гуфдире эз туь, коргьой э метелегьо гуфдиренигьоре хуно: «Гит дигинен хьоки-ме, хьоким диди... фестериме». Ижиреш прокурор бирени?

Ишму хуьшденишму, хьовир редактор, гуш венит, винишит, гьун-шине Кечеле-Илдод ингьэде беде коргьо, гезирогьо овурди э сер ме, э ме гьич тэхсир неверики, эри энугь одоми э газет филейтун не нуьвуьс-де гІэмел миёв ми? Унегуьре омбор хосденуьм эз ишму, нуьвуьсит эри энугь е нешдере хуно тиге филейтун — фил зере хэхэ-хэсде сохо-уре не прокуроере эеки эз товуней бедхьисобие коргьой энугьо.

РУШ

Гыч сер ме нисе ведарафде эзи кор: омборгьо мере э уызге одомигеревоз егІэлмиш сохденуыт. Эгенер э е хубе одомигеревоз егІэлмиш мисохдуытге е дерд небу. Омбор-омбориш мере дирегор гьечу дануьсдени ме е лути-путинуым, даш-башчинуым, одомифурмунум.

Егиле ме, жаловней мере вегирде, эдее э хуне рафдембириуым. Эз ён магазин э гирошдеки э дуыл ме омо: дарам эри гІэйлгьо ширини восдонум, эримеш — е бутилке шороб. Оммо, э жун ишму, у шоробе не хурдеки, у эз чумгьой ме омо ведиромо. Гье э ён дер эн магазин расиренге, киниге эз кемерме э десевоз зе. Чарусденуым мивинуым э пушой ме е сара мерд, хьире чумгьо поисди.

— Эй, хьовир,— мугу у эз ме,— туь пул мере кей доренини?

— Чуь пуле? — мэхьтел мунде, пуьрсируым ме эз у, куьф мере сэхд гуьрде.

Гьи, гьи, фурмуш сохдей кидан? — бовор несохдере хуно, пуьрси хьире чумгьо.— Э ёр туь немунди эзи шеш мегь пушо ме не туьни э санаторий «Жемчуг» э Крым гьисдики, туь эз ме хьофдод монет пул вегуьрдебиригьо?

— Ме э гІуьмуьрме гыч э санаториеш небирем,— мугум ме эз у,— жунсогьиме, гьелелуьге омбор хуби. Унегуьре гофгьой туь эриме келе мэхьтели омере.

Сара мерд, хьире чумгьо э руьхшендиревоз дениши э ме, хэндуьсд.

— Туь ненге нисе дануьсде, ки э санаторий омбор-омбориш э жигей эн нечоггьо, хэсдегьо туьчуьни жунсогьэ, бугьэе одомигьо рафденуыт эри кеф сохдешу... Воисдениге э ёр туь биёрум эз хотур чуь кор вегуьрдебириге туь у хьофдод монете эз ме э гьэрд. Унжо е инчелеле раче зен турчанка бу... Туьре хэржи вес несохде, эз ме пул хосди, мугу э Махачкала вогошденге мидуым. И шеш мегьи туьре гье эдее гуьзгьулогь сохденуым, оммо туь э чум ме нисе вохурде. Имогьойле эхир офдори э дес ме.

— Эй жонум,— мугум эз мерд э хоширевоз,— деске бура эз сер ме, ме не э санаторией «Жемчугиш» небирем, не эз туь пулиш э гьэрд невегуьрдем, не туьре ме те имбурузине руз э чумгьой меревоз диреш недирем.

Сара мерд хьире чумгьо и гофгьоре шиновусденге, сер гуьрд эри хьэрой, гьолмогьол дешенде, мере биёбур сохде. Э сес эну кура бисдо хэлгь э томоше. Кимигьо э гоф эну бовор сохде, сер гуьрдуыт эри мере серкуш зере, егІни ме э пул э гьэрд вегуьрдеки, хэржи, кеф сохдеки хуб бу, имогьой э дореки эриме гурунди омере.

Мугум э дуьлме: «Шегьер иму чуьклеи, и дургуне хэбер лов мибу э гьемей шегьер, песде мере эри гешдеш э пушой хэлгь сер нибу». Хьофдод монет пуле те е кепик шуморде, дорум у мерде, эз ехэн ме дес кенуь бурав гуфдире.

Е гилейге руз мигІид эн Май, сертен мере вокурде, эдее э демонстрация рафденуым, е мерд омо пушой мере гуьрд.

— Пой, туь мунош,— мугу у эз ме,— туь зен мере эз склад е холодильник эри чуь недори?

Ме гье усэгІэт верасируым, ки у мере э е одомигеревоз егІэлмиш сохди гуфдире, мугум эз у:

— Мере э холодильникевоз кор нисди, ме э склад кор нисе сохденуым.

Нешинохэ мерд, суьпуьле хэнде сохд, дениши э ме э серкуширевоз:

— Эри ки гуфдире туь и гофгьоре, гуйге ме е небеледе одоми-нуьмге. Туь э хьисобевоз эри туь фикир сохдей, ме туьре «магариж» ниудьм гуфдире?..

Хун зе вешенд э келлей сер ме, чорей ме мибисдоге ме у мерде паре-паре мисохдум.

— Ибуд бош бура эз пушой чумгьой ме!—хьэрой вегуьрдуьм ме э сер эню.

Нешинохэ мерд эз терс песово-песово до хуьшдере, оммо лэгІэй хуьшдере негуьрд:

— Инжо хьэрой нечи месох э сер иму. Эз туь инжо кес терсире-гор-чи нисди! — мугу у, э дуьшмениревоз денишире э ме,— гьечи мидани, эз расдекиш е темизе, хьэлоле одомини, гьич эз кес пул-рушве нисе вегуьрдеге эри эз склад рохьо доре чигьо. Дие эри кук туь кооперативни хуне э чуь пулевоз восдорей, заграничный гарнитур эз же омори туьре? Эгенер хэлгь очугь нисе гуфдирегеш э сифет туь, гьеме дануьсдени туь дуьзди гуфдире.

Руз мигІид мере у одоми гьечи хэреб сохд э гофгьой хуьшдеревоз. Эз ижире коргьо визор оморе, ме эриме фикир сохдум руш эри вегьишде, чигьрет ме дегиш бу, мере екиш э де кесигеревоз егІэлмиш несоху гуфдире. Эз расдекиш рушгьой ме вероморе келе бисдоки ме эслогь э хуьшде ухпеш нисе зерембируьм, чигьрет ме гуйге лап дегиш биребу. Оммо и кор эз дуьлиме бу. Имогьой екиш мере э де одомигеревоз егІэлмиш нисоху.

Оммо зен мере хьэз нисе оморенбу ме руш вегьишдем гуфдире. Рушгьой мере диренге, гуйге зэхьлей эню рафденбу. Иллогьки у сер гуьрд э рушгьойме эри хьэлово бире эз хунейму е шуьд офденге. Эз шуьд не кек зэхьлегьой эню рафдембу.

— Туь и шуьде эз командировка овордей э хуьшдеревоз,— мугу зен эз ме.

Гьэгьигьэтиш, эзи е ченд руз пушо ме э район э командировке бируьм. Оммо зен ме сер ебо ме эз командировке вогошде, парталгьой мере, чемодан мере миведеберд э хьэёт туьр-туьр, темиз мисохд, песде мидировунд э хуне, шуьд-чи недебу гуфдире.

— Е чи парталгьой мере, чемодан мере туь ведебердей э хьэёт темиз сохде,—мугум эз зен ме,— дие шуьде чуьтам овордем ме э хуьшдеревоз?

— У шуьд э рушгьой туь дебири. Туь э рушгьой туьревоз овордей уре эз командировке. Ме э туь эдее гуфдиренуьм, эгенер эз хуне шуьд офд омоге, е туь рушгьой туьре мичини, енебуге ме эзи хуне эдее ведарафденуьм.

Худо ники сохд, эзу шуьд бэгьэй дие эз хунейму шуьд офд неомо. Рушгьой меш мунд э жигей хуьшде, не зен меш жиро бире эз киме нерафд. Оммо имогьойле сер ебо ме эз командировке оморе, зен ме эз парталгьо, чемодан ме бэгьэй, руш мереш фегьм сохдембу унжо шуьд дериге небуге нэгІ.

Оммо и пушогьо э сер ме е кор оморе, чорей ме не бире руш мере чирируьм, мундум э пушотеине чигьретмеревоз. Эзи дуь орине пушо ме творчески командировка вегуьрде, рафдуьм э е дуре район. Пушой ме э район рафде, зен мугу эз ме, биё ведеберим и сумогьэ э хьэёт туьр-туьр сохим. Сумогь лап куьгьне бу. Э пусд эн э хори гилгез сохде хэр унгьэде туз недебу, э и сумогь дебугьо. Зен ме тирочуре вегирде, ме дуразе шуше, поисдим гьерки э е лой сумогь, сер гуьрдим эри додоре, тузе ведешенде эз сумогь.

Ме э гьирогь сумогь гьисдики зен ме э тирочуревоз эз сумогь зе-реки, тирочуй эню омо нэхэбереки раси э пушониме. Гье усэгІэт э пу-

шониме е келе дуьмбел веромо. Гьечу у дуьмбел э пушони вери вэ-хуьшдуьм рафдуьм э район. Ме оморумгьо дигь лап э келлей догь вебу. Эз шегьер е ченд сад верс дур бу. Оммо ме э и дуре дигь оморейки, гьеме мере дирегор эдембируьт эз зир лов хэндуьсде. Ме эриме фикир сохдум, ки хэндуьсдемун эн угьо эз товун эн у кори, еГни мере дура-зе руш вери, э пушонимеш — е келе дуьмбел. Ме гьетте оmore, егиле рафдуьм э ки председатель сельсовет. У тэхьно нуьшдебу э канцеля-рия. Председатель сельсовет е екелуье пенжогь сале мерд бу, э сер ю е келе килэхь вебу. Ме уре э хуьрметевоз «рузэхэйрбу» дорум. Оммо у э жигй жугьоб доре, эз жигей хуьшде вэхуьшде, э мэхьтелиревоз денишире э ме, чумгьоре буьхь сохде, мугу:

— Огы! И туьни инжо оморейгьо?

— Менуьм, — мугум ме, гьеле э сер неофдоре чуй кориге.

У екем гьуз бисдо эз гьирогь эн стол, э энгуьшдевоз бурмунд э пушониме.

— И дуьмбеле э пушони туь зен венори?

— Эри, — жугьоб дорум ме.

— Э тирочуревоз?

— Эри, э тирочуревоз.

Председатель эн сельсовет жугьоб мере шиновусденге, нуьшд э жигей хуьшде, сере тик гуьрде, шэгьгьэ зере, келе-келе хэндуьсд. Ме омбар мэхьтел мундум, эз же дануьсдеге игьо гьозие-гьэдер эни дуьмбеле э пушониме веригьоре: эхи ме э и дигь суьфделе оморем, уш гьейсэгIэт, екиш мере инжо нисе шинохде, не эри е доне одомиш ме лэгIэ вокурде негуфдирем эз товун эн зен ме нэхэбереки эз пушони ме тирочу зерейре. И чуй кори бу?

— Ишму эз же дануьсденит, ки зериге тирочуре эз пушони ме, — суьпуьле хэнде сохде, пуьрсуьруьм ме эз председатель эн сельсовет.

— Ме эз же дануьсденуьм? Ме неки гьемей дигь, гьемей район дануьсдени и коре, — жугьоб до председатель эн сельсовет, э руьхшен-диревоз денишире э ме, — гьеме эдете гуфдиренуьт: «Хуб жигей ю зе-ри уре, миьсде зере гьэзере хуно сер юре лов сохде».

Эз мэхьтели ме перт бисдорум, эз ме дие гоф неведиромо. Эвели-муьн эз же дануьсде игьо, чуйтам тирочу э сер ме расириге? Ве дуь-имуьнжи: эйчуй гуфдире игьо миьсде зере сер мере гьэзере хуно лов сохде? И чуй кори?

— Туьре е кем мозол бири, у недануьсди чуй охмурлуье, руьх-шендие гофгьо нуьвуьсдебириге туь э телисим эз товун эн зенгьо, не-буге у гьэгьигьэтиш сер туьре гьэрпузе хуно чэх мисохд, — мугу, шефд денишире э ме председатель эн сельсовет. — Туь гьечу дануьсде-ни, дигь иму дури гуфдире, инжо гьерчуй туьре воисд сохде мидани, сер хэлгьэ миьчунуи? Дие у вэхдгьо немунди...

Эз гофгьой председатель сельсовет ме варасируьм чуй гьозие-гьэ-дер бириге и перигьо э дигь.

Зен эн е колхозник, эн чупон, хэйли вэхдгьо шуьвер хуьшдере недири. У э гусбендгьой колхозевоз э ченд мегьгьоревоз гогь э ейлогь бире, гогь э гьишлогь, зен терсири мерд ю э и вэхд э де зениге ошугь бире, юре нешенуь гуфдире. Эзи ченд руз пушо э и дигь омори ведиро-мори е нешинохэ мулла, дуразе рушгьо. Зен эн чупон омори э ки эн мулла, дерд дуьл хуьшдере гуфдири.

Мулла, рушгьой хуьшдере тимор сохде, мугу эз зен:

— Духдер ме, гIэдоти: эз чум дур бугьо, эз дуьлиш дур бирени. Дуьл туь негьогь шек нисе сохде. Белки эз расдиш шуьвер туь э гьэд эн хэйли вэхд э кинтуь небирей, туьре эз чум шендиге, эз дуьл веде-шендиге, хьэлов энуре е зениге эдее герм сохдеге.

Зен чупон и гофе шиновусденге, ранг ю рафд, мугу эз мулла:

— Жон мулла, е кор сох, шуьвере э ме вогосун, у мере шенде э де зениге ошугъ небу.

— Бошуьсде, духдер ме,— жугъоб до мулла,— эз нуминей худо эри туь е телисим минуьвуьсуьм э шуьвер туь эшгъ эн падшогъ Шелмуьре¹ мидешенуьм э дуьл ю муьгъбет эн Меджнуне мидегесунум, у гІэнт э гІэсел чуьтам вогосиреге, гьечу э туь мивогосу.

Мулла вегуьрде е куьгъне, туз гуьрде, мегезгъо пури сохде когъозе, нуьвуьсд э хэсде мерекемевоз э хэтгъой гІэреб дуь-се гоф. Песде, эз зир лов хэндуьсде, у нуьвуьсдени е куьгъне метелеш: «Эгъуьл эн зен э пошней пой зен дери». Мулла нуьвуьсденге и руьхшендие гофгъоре, эри хуьшде фикир сохдени, ки э и дуре дигъ екиш хунде нидануь чуь нуьвуьсдиге у э и когъоз. Мулла дорени когъозе э зен, гуфдирени и когъозе э пейлей гІов денуь бигъилуь, гьетте шуьвер ю оморе, у гІов дуь уре эри хурде. Эз хотур эн и кор, зен чупон овурдени эри мулла е чо-гъэ гусбенде.

Себэхьимуьн гьэгъигъэтиш чупон — шуьвер эн зен оморе расирени э дигъ. Эзи ченд руз пушо гелегъой эн колхоз эз гъишлогъ э ейлогъ оморебу. Чуькле верелегъо эз рэхъ екем хэсде, зэгІиф биребу. Бригадир фуьрсоребу уре э дигъ эри верелегъо эз склад куфде жуьгъ, куфде суьмергъэндил биёру гуфдире. Оммо зен чупон гьечи дануьсдебу, мулла нуьвуьсдигъо когъоз кумеги сохди шуьвер юре эри э дигъ овурде.

Согъ шев зен чупон хуб гъингъэр э гушд гусбендиревоз, сирсуьрке-ревоз гъуногълугъи сохди шуьвер хуьшдере, шоробиш нори э пушой эну. Чупон серхош гъисди, зен ю эз пэхъники эну декуьрдени эз гІов эн пейле, комики мулла нуьвуьсде когъоз дэхсире домундебугъо, дорени шуьвер хуьшдере эз гІов эну. Суьфделе чупон хуб сирой, серхош э хьэлов дегешдебу, десе э лой эн зен дураз сохдебу, бирден уре келе шуьгъэмедерди гуьрд. Мерд эз шуьгъэм гуьрде, сер гуьрд эри гилгез, тартапил сохде э хори, ноле, хьэрой дешенде. Зэхълей эн зен рафд. У видовусд шев-нимешев э ки эн фельдшер, эз хов хэбер сохд уре, гуфди эри эну, чуьтам шуьвер юре келе шуьгъэмедерди гуьрдиге. Согъ шев те пушой себэхъ э е бедире марганцовой гІовевоз фельдшер темиз сохд руьри-шуьгъэмбей эн чупоне эз хурде чигъо не эз «эшгъ» падшогъ эн Шелмуь не «гІэтошлуь» муьгъбет эн Меджнун.

Себэхьмунде биренге, чупон дануьсденге зен ю э сер ю чуь кор овурдиге, гъэгъри-гІоси бире эз зен хуьшде, венуьшдени э кул гІэсб, рафдени э кор хуьшде. Зен чупониш денишире, дирени, юре мулла фурмунди, хэр сохди, э сер офдоренге хьиллеи энуре, гъэгър сохде, тирочуре вегуьрде, видовусде оморени э сер эн мулла. У мулларе диремунде, кешире зерени эз пушонию. Мулла, виники хьиллеию ошгор бири, гусбенде э пушо дешенде, вемасире дуьмбел хуьшдере совусдесовусде, зури-зури вирихдени эз дигъ.

Оммо чендгъэдер негуфдурум э председатель эн сельсовет, ме мулла нисдуьм, гъич е вэхдиш мулла небирем, у э ме бовор несохд.

— Эри ме инжо нэгъуьл мэхун,— мугу эз ме председатель эн сельсовет,— эгенер туь гьейсэгІэт эз дигъ иму оворе небисдориге, ме телефон мизенуьм э район, э милиция, туьре гуьруь дешенуь гуфдире, небуге хуте бирей сер хэлгъэ пучунде, имогъойле воисдени сер мереш пичуни э гофгъойтуьревоз.

Ме эдее диренуьм, ки председатель эн сельсовет зарифет нисе

¹ Э гуфдирей туго нен кораневоз падшогъ Шелмуь (Сулеймане) хьофсад зен бу, 300 ошне.

сохде. У гьэгъигьэтиш десе кеши э лой телефон. Ме вэхуьшдуьм ведироморум эз канцелярия.

Э шегьер оморемунде, те ебо э хуне рафде, дироморум э парикмахерски. Э сер куьрси нуьшдемунде, ме э гьэгъревоз гуьрдуьм рушгьой мере, келе-келе гуфдируьм эз доллар:

— Чи-нит!!!

Имогьойле эз дуьли эн зен мени ме рушгьоре чирем гуфдире, оммо гене чуй кор омориге и перигьо э сер ме, мере не дуьл, не гьувот не мунди эри гуфдире у гьозие-гьэдере.

ЧУЪТАМ ХЭР ШИМИ ДЕРБЕНДИ Э КИ ХУДО ВЕРАФДИГЕ

Е гиле Шими Дербенди э кул хэр хуьшде веноре овурдебу э базар эз хьэёт хуьшде веровунде хиёр-помодур эри фурухде. Э куьнди базар оmore расиреки, Шими фурамо эз кул хэр, берд уре э кин эн е дор, бесд э расеревоз.

— Эй Дуразе гушгьо!— мугу Шими эз хэр хуьшде.— Бебегьо не-сигьэт нори: «ебо жилов хэре бесд, песде уре э худо тапшуьрмиш сох», — э хоширевоз зере эз лэгъэре кефел эн хэр, гуфди Шими.— Ме эдее э базар рафденуьм, те ме оmore туьре эдее э худо тапшуьрмиш сохденуьм. Оммо воро те ме эз базар вогошде эз обур-сабуьр ведарафде де хэр-хэре коргьо сохи,— о!

— Хуьшдере дуьл олхогьини доре Шими Дербенди, веноре севере э кул, оморени э базар. Гирошдени е се-чор сэгьэт те Шими хиёр-помодур хуьшдере фурухде варасде. Песде видов-видов оморени э кин эн у дор, эжеки у хэр хуьшдере бесдебу. Шими миденишуь мивинуь хэр веди нисд. У омбор махьтел мунд, дуьлпесо бисдо хэре э жигею неофденге. Гьич сирогьгьой эн хэриш э е жигеш веди небу.

Шими дуьлхуьрд, сер дуьлу бире нуьшд э сер эн е сенгь, сер гуьрд эри фикир сохде: чуй бириге и хэре?

«Гуьрг чум руз эз више оmore, э пушой эн ингьэде хэлгь, хэре ни-хуру, ниберуь,— думит сохд эри хуьшде Шими.— Не е доне одомиш темэхь сохде хэр энуре ниберуь бологь э сер хуьшде, чуйнки хэр энур лэгъэри, жонсуьзи, е пусд е осгьуни».

Гене Шими фикир сохде эри хуьшде, гуфдирени:

— Хуб, гуюм и хэре гуьрг не хурди, одоми — не берди. Дие чуй бири и хэре?

Эхириш Шими хэйли фикир сохде бэгьдо, э сер офдорени: хэр юре худо веберди э ки хуьшде, чуйнки у э базар рафденге хэре э худо тапшуьрмиш сохдебу. Егьни, белки худо э кешире жофогьо, зэхьметгьой эн хэр ю езугь берде, эз хотур э гиснеи-тешнеи сабуьр дошдеи эн у веберди уре э асму э ки хуьшде.

Шими эри хуьшде фикир сохдени, эгенер худо э хэр энур ижире гьуьзет сохде бэгьдо, юш биё э хэржи-вержи неденишире, овил гуьруь эри хэр хуьшде. Огол зенуь жэгьмете, рабире, дегь мерд кура соху, гьэдиш зенуь эри энур, нешумой хэр ю э генгидин гьисмет бу гуфдире.

Эз хиёр-помодур фурухде пулгьо дорени Шими шороб, гушд, савзи, восдоре овурдени э хуне. Песде рафдени э кин эн раби, гуфдирени:

— Э раби, гьуьмуьр туь дураз гердо, эн ме е куьнде одоми ме муьрди э чул, э гьэриби, биё эри энур е гьэдиш зе, муьзд туьре ме мидуьм, чендгьэдеш хосдиге.

— Хуб ме гьейсэгьэт миём,— жугьоб дорени раби.— Те ме оmore, туь бура ебо е дегь мерде кура сох эри нумаз хунде. Шими оморени э хуне, кура сохдени мердгьоре, зенгьоре.

Раби оморени, шумордени, мивинуь нуьгь мерд зиёдите кура небири.

— Бура е мердигеш оф биёр,— мугу раби эз Шими.

— Э раби,— мугу Шими,— ме э гьеммей мэхьэле дерафдем хуне-бе-хуне. Гьер мерд э кор хуьшдеи, эзи нуьгь мерд бэгъэй, одоми неофдем. Бигьил э жигей эн дегьимуьн одоми зен ме бугу. Зен ме омбар хубе, хьэлоле одомини. Гогъ-бир у мара хуно бед, зобу биренигеш э кесевоз нисе бире, э меревоз бире. Зугьун энэ эри ме тэхьлиге, эри кес гӀэсел не шелбете хунои...

— НэгӀ,— мугу раби,— дегьимуьн мерде офде гереки, небуге нумаз хунде гӀэмел ниёв.

Шими домунд э хуьшде.

— Э раби, гьодоволим,— минет сохде, гуфди Шими.— Эгенер зен ме жигей е мерде э дегь мерд гуьрде нисе дануьсдеге, белки келе зен — холейму, жовоне хэгьер ме эеки жигей эн е мерде семе гуьрде дануьсдуьт?

Раби гӀоси бире, чумгьоре келе сохде дениши э Шими.

— Погь! Чуь тэгӀэле одомини туь, эде? Эдее гуфдиренуьм э туь: не зен туь, не гьэрие холей туь, не жовоне хэгьер туь, не гьеме зенгьой шегьериш кура бире оморуйтте инжо, угьо жигей е мерде э дегь мерд гуьрде нидануьт, гӀэмел нисе оmore. Туройму зене одоми хьисоб нисе сохде, оммо иму, гьер мерд бэхш эн худоим.

Чорей Шими небисдо, ведарафд э куче-мэхьэле «бэхш худоре» — дегьимуьн мерде эри гешде, офде. Бирден мивинуь, э куче, э ён диш нуьшди килэхьэ норе э пушой хуьшде эри оmore-гирошдегор пул хосде е пиёне вечи-вечи. Сер энэ кечел бу, е чум ю кур бу, кемер ю бонгъуз бу, эн девере хуно, е лунгиюш кутэхь бу. Оммо Шими уре диренки омбор шор бисдо, гуйге эршефи суьрхи офдиге. Энжэгь э серсифот энэ денишире диренге, е кем э дуьл Шими шек оmoreре хуно бисдо. Э сер эни бинэхури-бирачигьой энэ, уьсделуьге, э сифет эн бонгъуз е доне муиш невебу, сифет ю сифет эн зене хуно муйсуьв бу.

— Эй дусд! — э хошииревоз гуфди Шими эз бонгъуз,— гӀэйб месох гу: туь зени небуге мерди? Эдее диренуьм э тентуь парталгьой мердуне вери, оммо э чунейтуь е доне муйлеш невери. И чуь кори?

— Эгенер туьре е шогьи е абасси доре ние воисдеге мере, енебуге нисдиге туьре эри доре, бигьил бура и рэхьтуьре, э ме охмури эричуь зере туь, мере зен гуфдире? — туьндлемиш бире, гуфди бонгъуз,— ме зен нисдуьм, мердуьм, энжэгь кусеюм.

— Огь! Гьечу буге, жунме туь, жигерме туь, възиз бурайм э меревоз э хунейму,— шор бире, гуфди Шими.— Э дегьмерд, эри нумаз хунде, е мерд, е туьчуьни «бэхш эн худо» вес нисе сохде. Эгенер туь оmoreиге, ме туьре хуб михорунум, гушд шороб мидуьм, те шуьгьэм туь э буз туь вероморе.

Бонгъуз гье у сэгӀэт вэхуьшд, песде гене дуборе нуьшд э жигей хуьшде.

— Мере э кул туь веноре бердиге,— мугу у эз Шими,— ме разинуьм эри оmore, небуге гӀуьлом омогеш, келебебешмуш эз гьовре вэхуьшде омогеш, ме эз жигейме нижуьмуьм.

Чорей эн Шими небисдо, вено бонгъузе э кемер хуьшде, берд э хуне.

Бонгъуз оmoreнге, раби сер гуьрд ай нумаз хунде, нешумой эн муьрде э генгӀидин бурав гуфдире. Бонгъуз гьетте э сер суьфре нунгьо, гушдгьо, шоробгьо ве савзегьоре дире, те нумаз варасде тоб недоре, сер гуьрд зури-зури, гиснемуьрде хуно тикегьой гушде фуберде, шороб хурде.

В вэхд нумаз хундеки, раби огол зе Шимире, чуйтам гIэдот гьис-
диге, пуьрси нум эн муьрдере, э пушой худо нум энуре эри гуьрде.

— Кини нум эн монухьо биригьо одоми туь? — пуьрси раби.

— Нум эну? Уре нум бу Дуразе Гушгьо,— э олхогьиниревоз, жу-
гьоб до Шими.

Раби чумгьоре буьхь сохде, дениши э Шими.

— ГIэил мебош ижире нум е одомиреш небири. Белки у нум нис-
ди лэгьэми. Гу нум эну чуйниге?

— Э раби, ме недануьсденге, дие ки дануьсде, монухьоту ковут,
хэрмере чуй нум буге?

Раби перт бисдо мунд и гофгьоре шиновусденге. Песде е хьэрой
взгуьрд э сер эн Шими, гуфди:

Песг туь и дегьмерде эри эни кор кура сохдей, мере эри хэртуь
огол зерей нумаз эри хунде? Туьре гIэйб нисе оmore рошогI, утанмез,
туь эз худойтуь нисе терсире? Туь эже дирей эри хэр дегь мерд кура
соху, овил гуьруь, гьэдиш зенуь?..

Шимиш гьэгьр сохде, гIюси бире гуфди:

— Хэр ме хэр бугеш, е саламете, е езугьэ, е фэгьире ношумо бу.
Оммо у ижире делуь мувэхьсуьзе хэр небу, комики гуфдирени ки
имуре зендигьо зенгьо, шир доретгьо, келе сохдетгьо — одоми нис-
дуьт. Гуйге гьемей эни зенгьо нисе верзире э е ижире небуде, бонгьузе
пиёнискее мердиш,— Шими и гофе гуфдиреки, гьэгьр хуьшдере веде-
шенде, э зарбевоз е тепуьк зе эз кемер бонгьуэ, комики э иловле неде-
нишире, эдембу шоробгьо-гушдгьоре суьпермиш сохде.

П Ъ Е С А Г Ь О

УЗЕИР ГАДЖИБЕКОВ

ЛЕЙЛИ ВЕ МЕДЖНУН

Екимуьн ве дуьимуьн пердегьо печать зере оморет э альманах 1968 сал.

Эз дуьимуьн перде (э альманах 1968 с., 51 велг) домунди печать не зере и гофгьо:

Бebей Меджнун, Меджнун ве илчигьо ведарафденуьт. Зерени шур. Бebей Лейли хундени.

Б e б e й Л e й л и .

Мигирорут ченд ижире деврон,
Энжэгь нум мунде эри эн инсон.
Э чигьрет ве дуьл биё бу бемзер,
Эгер мундиге эз бeбe ферзенд.
Эгьуьллуь бугьо — мозолмендини,
Эй бeбe-дeдe кeлe шорини.
Бeдбэxди эгер кемэгьуьл гьисдге,
Хош ниёв гьич вэхд э чум кесиге.
Эгер бириге соймиши эвлод,
Дeрд бeбe-дeдe дeш мибу зиёд.

Бebей Лейли ведарафдени. Дироморени Лейли. *(Угьониге чьутам гьисдуьтге.)*

ДУЬИМУЬН ПЕРДЕ

СЕИМУЬН КАРТИНА

Хуней Ибни Салами. Э чeпи лo кучeи. Зейд ве Меджнун поисдет э кучe. Э хунe гьэруьсини. Вэгьдовой музыка вокурде оморени перде.

Зерени раст. Зейд хундени.

З e й д .

Дигьине бэхд туь пуч ве гьич бисдо,
Ер туьре эз дес дуьшмен туь восдо.
Девр бурри зобу эри туь шэгIре,
Ер туьре дорут Ибни Саламе.
Бегем дерд мибу эзи зобуте?
Чьутам мисохи фурмуш муьгьбете?

Хор гъуногъгъо.

Бэхдлуь бош! Бэхдлуь бош!
Ибни Салам, бэхдлуь бош!
Рузгъой туь дуьлшор гироро,
Кор сербегъем биёво.
Бэхдлуь бош! Бэхдлуь бош!
Метлеб бегьер биёро,
Туьре е эвлод гердо.

Омборекбу, дусд, и гӀэруьси!

Вежегъисденуьт. Гене хунденуьт хор гъуногъгъо. Зерени шуштар. Меджнун хундени
эз песой сегъне.

М е д ж н у н .

Туь дан ебо э киревоз воисдеге вохурде,
Безму норе, э хэвлети уре, чуьн дусд, туь хунде.
Бегем негъогъ доребири боворини туь, Лейли?
Бегем гъечиш шовгӀой дуьле эри дошде четини?

Дузт Лейли ве Ибн Салам.

И б н С а л а м .

Лейли, Лейли и одлуье сес Меджнунни,
Шинохденуьм энунни.
Бегем, Лейли, гъе и делуь
Не вегуьрди имогъойлеш эз туь дес?
Лейли, дузире очугъ гу туь:
Ненге у эри туь нисди кес?
Дерими э дуьл муьгъбет энун?
Воисдени эй Меджнун мунде дусд ю?

Л е й л и .

Ибни Салам, ихдиёр ди гуьом очугъ:
Э Меджнун гъисдуьм ошугъ.
Шинохдейм эз гӀэили, соймиш бире,
ШовгӀо дорейм дуь-екире.
Хуб фикир сох туь эри хуьшде,
Мибуми бирден фурмуш сохде?
Э эшгъ муьгъбет ме сужденуьм,
Элов юре куьшде э гъэд дуьл ме нидануьм.
Екем вэхд сох туь сабуьр,
Бигъил хиник бу эшгъ энун э гъэд эн дуьл.

И б н С а л а м .

Егъин Лейли синемеш сохдени мере,
Верасирем дуьл юре.

Л е й л и .

Ибни Салам, туь сох сабуьр.
Белкем Меджнун бирден дес вегуьрд.

И б н С а л а м.

Лейли, сабуър ме мисохум,
Дан, у гьууллугъэш эй веровунде хьозурум.

Меджнун дироморени э хуне, эже эдее гиросде гӀэруьси. Зерени гьовой шуштар.
Меджнун хундени.

М е д ж н у н.

Белкем эз расд туь бирейге эз дес ме визор?
Дорей кесе дусди туь, эй ме мунди огьизор.
Бегем э ишму гӀэдоти, гьечи бирени ёр?
Эжи, эй залум, дореймгьо иму сэхде шовгӀо?

Лейли э сер тэхд гириздени. Зейд ве гӀэребгьо зри Меджнун хунденуьт.

Х о р.

Меджнун, Меджнун, зу бурайм, эн дуьшмен туь гьисд и хуне.
Эдей минет сохденим, беднум месох хуьшдере.

Л е й л и.

Худо, и чуй суьтем, и чуй зулум,
И чуй суьтем, и чуй зулум!
Э эшгь дусди ме суьдум,
Э дерд-боле домундум!

М е д ж н у н.

Гьечи биреми хосдеи, Лейли, хосдеи, Лейли?
Эз бейбофо ёр мибуми? Эз бейбофо ёр мибуми?

З е й д в е гӀ э р е б г ь о.

Меджнун, бурайм зу э хуне.
Меджнун, бурайм зу э хуне.
Езугь месох э бебешму.
Езугь месох э бебешму.
Рэхьм биёвгу э бебешму,
Рэхьм биёвгу э дедешму.

Лейлире эз туь журо сохди бирэхьме дуьшме.
Муьгьбет юре туь фурмуш сох, эз дуьл ведеше.

П е р д е.

С Е И М У Ъ Н П Е Р Д Е

Ч О Р И М У Ъ Н К А Р Т И Н А

Вишеи. Пушой себэхьи. Эз дур вединуьт догьгьо. Зерени гьовой баяти — шираз.
Меджнун, пой бирэхьне ве сер бирэхьне ведироморе э сегьне, хундени.

М е д ж н у н.

Софе муьгьбет юре дошдем, эгьуьлиш эз сер рафди.
Э хуьурметгьо гуьнжоинуьм, месохит мере нэгӀлети.

Геймиш нисдуым, дурум эзуш, мере гІэйблук месохит.
Синей мере вокурдумгеш, мирод мере ниданит.
Э чулгьо, сэхьрогьо хутеюм. Угьоре чуьтам шенуым?
Э торики довом нидуым, товушире ме хосденуым.

Зерени гьовой баяти-куьрд. Меджнун, чарусде руге догъ, хундени.

Эй поке сер ве чуьшмей ме!
Эз дуьл гофгьоре ме гуфдиренуым,
Туьре тэгІрифи эдей сохденуым.
Туьни эз дердгьой ошугъ хэбердор,
Догъгьой садсали, эй менит бирор.
Бийт гирисим иму эеки,
Дуьл заруьнжини, ловиш тирьеки.

Хор духдергьо.

Эз песой сегьне.

У э ёр туь гьисд бемзер,
Тегьер верф, муйгьой эн сер.
Ебо дениш, инжо дениш, инжо дениш...
Жуьфде хол э ю вери,
Муйгьой эн сер шулхьоне зерени.
Тиге чумгьо э дуьл расирени.
Экин иму биё, Лейли,
Бурайм э богъ эй гешде,
Гуьлгьо лэгІэ рач вокурдет,
Буьлбуьл мэгІни эдей хунде,
Буьлбуьл мэгІни эдей хунде.

Зерени гьовой раст. Оморени бебей Меджнун, гешде офдени кук хуьшдере. Бебей Меджнун хундени.

Б е б е й М е д ж н у н .

ГІэзизе бала, товуши чумгьо,
Хушбэхде гьисмет, имид бесдемгьо.
Эйчуьни туьре и дерди-сери?
Бегем эз жун туь гьечиш визори?
Дердгьой бебере туь сохдей зиёд,
Эй бебе-деде ширини эвлод.
Бегем эз хьэйву дусд инсон мибу?
Уре не хуне, не бине нибу.
Биё туь рэхьм бер э чуь мени мерд,
Хилос сох, бала, имуре эз дерд.

Меджнун хундени.

М е д ж н у н .

Ебо гу винуым, эй несигІэтдор,
Чуьни метлеб туь, гофе гу ошгор?
Бегем бофосуьз мисоху бовор?
Бура, эй дерд ме нисохи дерму,
Эз дуьшме эй ме бегем дусд мибу?

Гофгьоре туь пуч месох гьич негьогъ,
Эз Лейли гоф сох, небуге бош гьогъ!

Е ченд рэхьгироре гIэребгьо дире Меджнуне э и хьол, руй бире э кин бебей Медж-
нун, пуьрсиренуьт.

Хор рэхьгироргьо.

Гу эйму, гIэреб, чуйниге нечогъи эни кук?
Белкем кефсуьзи энун эз чорейму бисдо сук.
Эз чорейму бисдо сук, эз чорейму бисдо сук, гьей!..

Иму гешдейм буьтуьн гIуьломе, жерэхьи сохденим.
Энжэгъ себебе гу туь даним, гу туь даним, гьей!..
Э сер инсон оморере гу даним.

Бибей Меджнун хундени.

Ой бендегьой худо, и бала гьисд ферзанд ме.
Дерд энун эшгъ дусдини, хосдени е духдере,
Хосдени е духдере, Лейли нум гьисди уре, гьей!..

Е ченд жерэхь ме огол зерем,
Эй дердгьой ошугъ ме чоре хосдем.
Гьозор жире дугIо хундут, кор несохд.
Е ченд жире дугIо хундут, кор несохд, кор несохд.

ГIэребгьо.

Эй келемерд, эй энун е рэхь энжэгъ гьисдиге:
Туь э КэгIбе уре бер, белкем чоре офдиге,
Белкем чоре офдиге, эз дерд хилос сохдиге.
Эй нумаз хунде туь бер э КэгIбе,
Имуш гIуьлом дирейм, бурайт кук не бебе,
Э пушой эн дервозей худо,
Нумаз сершевире хунит э унжо, э унжо.

Зерени яраг. Меджнун хундени.

М е д ж н у н.

Эри эшгъ муьгьбет дусди дерму нисди, о жерэхь.
Жунгьоре журу сохде асанта нисди, о жерэхь.
Э гьисмет шуькеет сохугь у нисди ошугъ,
И дерди-гьэм соймиши эри ме бири буйругъ.
Бегем муьгьбет гьемише овурдени шорире?
Гьисмет ме э гьечини, гьэмлуь ошугъ эй бире.

Дироморени Новфел э гьушун хуьшдеревоз.

Н о в ф е л.

Негуи, жовон, и чуй хьоли э туь вери?
Эйчуьни туьре э чулгьо и оворей?
Бегем хьэйву миверасуь дерде?
Бегем хьэйву миверасуь дерде?
Э инсонгьо вокурде туь ди, жовон, сургьоре,
Инсон сохде эри инсон чорере.

Х о р.

И жовон гъэгъ ошугъи, Лейли нуми духдере.
Бешу э и бедбэхд нидуь гъич вэхд Лейлире.
И эз эшгъ эн духдер бири дивоне,
Э чулгъо ве сэхъро у бири оворе.
Дес вегуьрди эз гъуьлом, эз хуне у вирихди.
Делуь бире, у эгъуьле вир сохди.

Н о в ф е л.

Эй жовон, верасируьм, дерд туь лап четини,
Оммо мебур имиде, худо эй туь кумеги.
Хъэрекет мисохим Лейлире туь вегири.
Суьрх воисдеге, суьрхиш мидим угъоре,
Ненге гъилинж мибурмуну гъиноре.

Новфел, нуьвуьсде, фуьрсорени когъозе. Зерени гъовой кабили. Меджнун хундени.

М е д ж н у н.

ТэгГрифлуь гердош, рэхъмедуьл ве желд!
Эй сохде чоре оморот е ченд.
Белкем туь гъинор сохдигеш гофсуьз,
Чуь миё сохум, ме гъисдуьм бэхдсуьз.
Дануьсденуьм гъисд гъисмет ме усол,
Эри ме хъэрмэхъ нибу гъич мозол.

Х о р.

Эй Новфел, мэгГлуьми гъиноргъой туь омбори,
Оммо дан, Меджнуне нисд не бэхд, не шори.

М е д ж н у н.

Имидсуьз ве бэхдсуьзуьм,
Чуьнки ме Меджнунуьм.

Х о р.

Эри Меджнун нисд де минкини эз худо гъэйри.
Гене эй энэ эз худо чорен.

Н о в ф е л.

Туь гъэм мекеш поисдем эри туь гъэлхэнд.
Ёр туь мибу ёгъин Лейли, э у бош бенд,
Дор туь имиде!
Гъисдиге ёр рази,
Гъем шори, гъем хъэзи.
Сербегъем кор миёв.
Э гуьнжо зу миёв,

Хор гГэтлуьгъо.

Ини когъоз эйшму Новфел — одлуье сервор,
Тож иму, бебей Лейли гъисд фуьрсорегор.

У эдей гузет сохде э песой эни гъое.
Нуввуьсит зу когъозе, расуним жугъоб юре,
Белкем женгсуьз верасундит и коре.

Н о в ф е л.

Бибей Лейли ю инжиге зу биёвгу!
Бурайт ишму, гофгъой мере гуит э у,
Бигьил биёв у!

Шиновит бурйругъ мере,
Гереки хьозур бире.
МэгІлутьмики женгсуьз инжо кор нибу.

Бибей Лейли э гъушун ерэгъленмише гІарегбгъой хуьшдеревоз дироморени э сегъне.
Новфел, руй бире э кин энугъо, хундени.

Н о в ф е л.

Эй хьохмолуь, тэгІрифлуь мерд,
Жовонгъоре гъисди е дерд.
Лейлире сох гъисмет Меджнун,
Езугъ месох э и дуь жун.
Девлет эн туьш мибу зиёд,
Расун э мирод.
Не овурдиге и гофгъоре эжиге,
Гъурбуни эн шимшил мибоши инжиге.

Б е б е й л е й л и.

Эй гъинорменд, и делуьни.
Э у духдер кес мидуьми?
Герек нисди у имуре.
Мебурмун десловире,
Дор девлет ве пул туьре,
Сох сикей туьре!

Эз тиге гъилинж туь месох такабури.
Дан, имуреш гъилинж ве десгъо вери.

Гирошдени женг. Гьердуь тарафгъо, бирэхъне сохде гъилинжгъоре, дарафденуьт
э женг. Меджнун э дес гъилинж вегуьрде, хъэлово бирени э одомигъой Новфел.
Новфел э гъирогъ кешире уре гуфдирени.

Н о в ф е л.

Туь чуь сохде, эй дивоне?
Кумег дуьшме эйчуь бире?
Иму эдейм эй туь муьрде.
Хун имуреш туь рихунде?
Гъилинже туь шен!
Иму жэхъди сохденим,
Дуьшмене зу венжиним
Ве Лейлире эй туь иму вегирим.

Зерени гъовой кабили. Междун хундени.

М е д ж н у н .

Эй Новфел, эри ёр ме гъурбунум,
Мивинуъм гуфдире имидлуьнуъм.
Бигьил бу гужлу гъувот эн дуьшме,
Белкем э гъечу ёре дируъм ме.
Шимшил кешире, дуьшмене мезе,
Нигьилуъм зени, мигуьруъм десе.
Хьозурум гьони бошум гъурбуни,
Ёре эй дире, метлеб ме уни.

Э ивэхди Ибн Салам ве бебей Лейли, шенденуът гилинжгоре э пушой пойгьой Новфел. Бебей Лейли хундени, руй бире э кин Новфел.

Б е б е й л е й л и .

Эй гьинорменд,
Игид ве желд,
Бош туь хомуш.
Негьогъ туь хэлгъэ мекуьш,
Мекуьш, мекуьш, мекуьш, гьей!..
Лейлире э кес пушоте дорем,
Лейлире дорем э шуьвер э Ибни Салам.
Имугьой э дуь шуьвер чуьтам мидуъм ме уре?
Чуьтам э хори зенуъм номус мере?

Н о в ф е л .

Расди туь, расди туь, расди туь!

Руй бире э кин гъушун хуьшде.

Эй лешгер, поюнит довгIоре, мегирит женге!
Эз суьфде дануьсде, гъечи хуне нирихундим,
Эй Меджнун эз худо лово миросдим.

Гьеммеeki, десгьоре зверо гуьрде, хунденуът.

Х о р .

Эй худо, минетим, гIовуне между эз бенде.
Меджнуне сох хилос, бер эшгъ ве дерде.

П е р д е .

Ч О Р И М У Ъ Н П Е Р Д Е

П Е Н Ж И М У Ъ Н К А Р Т И Н А

Хуней Ибн Салами. Утогъ Лейлини. Лейли нечоги.
Зерени гьовой османли. Ибн Салам хундени.

И б н С а л а м .

Эз дес туь езугъ бирем,
Непуьрсире себеб дерд мере.
Э дерд ве гъам офдорем,

Эри ме несохди туь чоре.
Э гофгьой туь разинуьм,
Э гьуллугь хьозурум, тож сер ме.
Туьре омбор хосденуьм,
Эз жуниш зиьдте, гуьзел ме.

Эз зуревоз гьечинуьм,
Нисди мере дие хилоси.
Э туь чум доноренуьм,
Муьгьбет дуьл мере эшгь хьэвеси.
Говунсуьз тэхсирлуьнуьм,
Нисдуьм эз туь ме бирази.
Туьре омбор хосденуьм,
Эз жуниш зиьдте, гуьзел ме.

Дуэт Лейли ве Ибн Салам.

Л е й л и.

Бегем туь нисе дире э чуй овхьол ме деруьмге?
Чуьтам э дерд офдоре, э гьэд г'этош сужденуьмге?
Перишоне хьол вериге?

И б н С а л а м.

Гоф мере гуш негуьрди, эз хьол венгесди хуьшдере.
Бенд бире э е делуь, сохди нечоьгь туь хуьшдере.
Песг чуй чоре дердежере?

Л е й л и.

Гу ебо, Ибни Салам,
Дерд гьэгь ошугь мибу чуьтам?
Ю эз эшгь офдонуьго бегем дие хомуш мибу?
Г'этош юре куьшде нибу.

Ибн Салам ведарафдени. Дироморени Меджнун.

Арией Меджнун.

М е д ж н у н . '

Лейли, эй бейбофо, Лейли,
Э дес эн кес туь офдори.
Дусди туь сохд мере делуь,
Э эл г'уьлом сес мигешдуь, эй залум!
Э эл г'уьлом сес мигешдуь, эй залум!

Эз гьирке дуьл пара бисдо,
Эз сес догьгьо э лерз офдо,
Эйчуй песг туь, эй бейбофо,
Муьгьбет мере сохди журу? Эй залум!
Муьгьбет мере сохди журу? Эй залум!

Те деригьо э ме нефес,
Те эз гирьё непою сес,

Микешуым ме огъизоре,
Мисухунум и догъгьоре, эй залум!
Мисухунум и догъгьоре, эй залум!

Зерени гьовой сегогь. Лейли хундени.

Л е й л и.

Биё, Меджнун, Лейлинуым, бер жун мере,
Бейбофо бисдорум, сох тигъи хун мере.

Меджнун, дире Лейлире, кенор доре хуышдере, хундени.

М е д ж н у н.

Туь Лейли нисди, нисд, эй гуьлизор!
Негьогъ медеше э дуьл огъизор.
Нисдуым ме делуь эри фурмунде,
Негьогъ хуышдере туь Лейли хунде.

Меджнун ведарафдени эз сегъне. Лейли хундени тэхьно.

Л е й л и.

Дерд пур бири пиёле, гьисдгеш зэхьэр мигъенжуым.
Энжэгъ рэгъиб мегуюгу ёр дур бисдо эз Меджнун.
Э жейлеи ме туьсуьз, гуйге гьисдуым э сэхьро.
Э метлеб ме нирасуым, белкем мундум ме тэхьно.
Мегьил мере те у руз, э сер уьлуым мевегьил.
Ди шелбет — имид мере, немунди мере когьил.

Лейли муьрдени.

П е р д е.

ШЕШИМУЫН КАРТИНА

Гьоврегьои. Ведини гьоврей Лейли. Оморени Меджнун не Зейд.
Зерени гьовой баяти-куьрд. Меджнун хундени.

М е д ж н у н.

Жуьфде гьэнетгьой мере хуьрд сохдут бирден, хьэрой!
Хэзол бисдо гуьл, руьхь ведарафд эз беден, хьэрой!
Эри чуй ме бедбэхдуым, чуй сохдем э туь, худо?
Чумгьо хун гуьрдет, сер ницою э герден, хьэрой!

Зейд хундени.

З е й д.

Эй дусд, туь бедбэхд эн бедбэхдгьои!
Сох туь хьэйфбери пуче салгьои.
Гуьмуьре Лейли э туь бэхшири,
Зигь эй туь, уре хори кешири.
Гьурбуни бире туь хосдембири,
У бисдо эри туь зуте гьурбуни.
Белкем у езугъ бириге гьисмет,
Э гьэд генгидин, чуйн поке эврет.

Меджнун хундени.

М е д ж н у н .

Чуь сохдем бегем, э ме гъэсд сохдут?
Келе гІэзобе эй ме овурдут.
Гирисдуймгеш ме дердгъо кем нибу,
ГІэтош синей ме дие сук нибу.
Фуьрс мере эже дери леш эню,
ШэгІм бире сухум э сер гъовре ю.

Э сер гъоврей эн Лейли оmore, Меджнун хундени.

М е д ж н у н .

Ошугъ уни, ки эй муьгъбет дориге жун хуьшдере.
Ере фурмуш мисоху, ки хосдеге жун хуьшдере.
ГІэдот ошугъгъойи эри еки жунеш эй доре,
Кенор мипою, ки зиёд хосдеге жун хуьшдере.

Меджнун муьрдени.

ГІэребгъо ведироморе э сегъне хунденуьт.

Эхири хор.

ГІэребгъо.

Э косиби гиросди гІуьмуьр,
Софе ошугъ бу Меджнун.
Хъэйф, ки э метлеб хуьшде не расире муьрд Меджнун.
Эшгъ эн муьгъбет овурдени болере,
Дердгъоюш омбор бире ошугъ бугъоре.

П е р д е .

Э х и р .

ЧУЪ МУГУФДИ, КЕЛЕБЕБЕЙ, САЙФУДИН?

Комедия эз е действияя

ВОЗИ СОХДЕГОРГЪО:

Гъ э д и м
Са к и на
Гъ э д и м куьгъне колхозник.
Са к и на зен ю.
З у х р а духдер ю.
О с м а н жогъиле тракторист.
Ма г о м е д секретарь сельсовет.
Д у х д и р

И овхъолет гирошдени э е дигъ Догъисту
э вэхд иму.

Палатай (*угогъ*) нечогъгъои. Дуь койкегъо, стол, тумбочка. Э сер е койке дегешди Гъэдим ве э сер е койкейге Магомед. Екишуш веде нисдуьт депичиреют э зир одеялгъо. Перде вокурде оморенге э палат дироморени Сакина. Э сер ю дегуьрдеи ейлугъ сери, э душ ю дегуьрдеи халат больницаи, э дес ю дери ейлугъ бесдечигъо.

Са к и на (*евошлей куьнд бирени эз койке, гуш венорени э нефес вокоширей ю*). Хисири Гъэдим, э Гъэдим?.. (*Дуьл песо бире*). Не муьруь егилейга у-о? (*Евошлей гъирогълей одеяле вокоширени*.) Зен туь, Сакина овори.

Эз зир одеял сер хуьшдере гъово гуьрде Магомед. Хуьшге лэгъэре мерд э тен ю, пи-
жаме вери.

Ма г о м е д (*лэгъэпара сохде*). Гуфдирени, гъевелимуьнжи ме гъеле нисе муьрдонуьм, ве дубореймуьнжи, зен мере Лейло нуми. (*Сер хуьшдере пэхъни сохдени э зир одеял*).

Са к и на (*песово дорени хуьшдере*). Эгъуьлсуьзе пире зенуьм ме! Эз фикиргъойме эз ёр ме вадарафди, шуьверме э у кровать дегешдеи... (*куьнд бирени эз койкейге*). Гъэдим, э Гъэдим? (*Нуьшдени*). Ме зентуьнуьм, Сакина, оморем э ки туь... (*Тимор сохдени одеяла*).

Гъэдим ведешенде сер хуьшдере эз зир одеял покурдени чумгъой хуьшдере.

Гъ э д и м. Туьни?

Са к и на. Менуьм.

Гъ э д и м. Гъингъэр овурдей?

Са к и на. Ме овурдем гъэсел не шир... (*Лов сохдени бесде ейлугъэ, норени э сер тумбочка банкагъоре*.) Духдир гуфдирики, эри туь эз и чигъо бешгъэй, гъичиш хурде гъэмел ниёв.

Гъ э д и м. Туь э гоф шуьвер туь гуш дор, э гоф духдир гуш мездор... И банкагъоре бер гъингъэр биёр. (*Дураз бирени*.) Мере гушд во-

исде (*нуьшдени э сер кровать дегуьрде хэлете.*) Гушд! (*Вэхуьшдени пойвокугьой хуьшдере дезере гешдени э утогъ.*)

Сакина (*омбор мэхьтел мунде.*) Туь уже, гешдеш гешдени? Шукуьр э худо... Ме удес оморебирумгьо туь гофиш сохде нисе дануьсденбири... Неужели туь гьейсегІэт гешде дануьсдей?

Гъэдим (*шуьгъэм хуьшдере гуьрде гъуьж дироморени эз дорд доре.*) Уьгьиш зерени... Эри, ме гешденуьм эхьисобевоз...

Сакина. Шуькуьр гердо э худо, и гешдей туь хов небу... Гуфдиренбуьруьт туь эз дорд доре е не муьрдей, духдир шуьгъэм туьре пара сохденге... Оммо имогьой туь эдей гешдени.

Гъэдим (*поисдени.*) Гуфдирембириуьт. Оммо туь, охмох пире кофтар, мешинов, гуш меги гофгьой энугьоре, угьо чуь гуфдиреге... (*Гешдени.*) Дан ки, чуьмени мердгьо... эз дорд дорей нисе муьрденуьт... Вой!

Сакина. Эзиновло ме э гушгьой ме пембе мишишуьм, хэлгъ сохденигьо охмохэ ихдилотгьоре не шиновум. (*Э. хьиллеиревоз гуфдирени.*) Туь дануьсдени духдир э туь хун кесигере декуьрдеире?

Гъэдим. Э ме хун декуьрдеки, чумгьой мере бесдебириуьт, ме недирем у чуь декуьрдиге... Оммо и духдириш холисе мерди эз муьрде одоми зинде сохде дануьсде бэгъдо.

Сакина (*покурдени чумгьоре.*) НэгІ ме эхьисобевоз хов диренуьм хисирем. Ченд рузгьо туь эдебири хьэрой дешенде мугуиге туьре эбизевоз сула сохдегор бу, оммо имогьой...

Гъэдим (*бовор несохде.*) Туь дургу гуфдире... Ме е вэхдиш хьэрой не сохдем.

Сакина. Эгер ме дургу гуфдиренуьмге, эз гъуншиму Айшат хэбер веги, гушгьой хуьшдере бесде хисиребу, сес хьэрой туьре нешинову гуфдире.

Гъэдим. Гъэдим э ёр ю оморе чуь буге. Ай!

Сакина. У сипре машин оморенге Айшат фикир сохд ки, худо туьре вегуьрд берд э ён хуьшде.

Гъэдим. Худо гьеле сабуьр мисоху мере эри эки хуьшде берде. Ве Айшатиш миденишуь... Чуьнки ме э гІуьмуьр келебейей ме не расирем. (*Фикир сохде.*) Сейфудин муьрди эри ю навад сал биренге. У те сад салиш мизигьисд, эгер уре дуьшме никуьшдге...

Сакина. Мере воисдени туь дувойней гІуьмуьр келебешму зиьдте зигьи.

Гъэдим. Эри, эри.

Сакина. Имогьой де туь нечогъ нибоши бэхд гене омори э хуьнейму.

Гъэдим. Эри, эри.

Сакина. Имогьой гІэруьсиш мубу нушунде.

Гъэдим. Мубу нушунде... Чуь мубу нушунде? ГІэруьси? Чуьжире гІэруьси? Ме зен нисе хосденуьм... мере гушд воисде!

Сакина. ГІэруьси туь! Ме эз товней туь нисе гуфдиренуьм... Бегем туь фурмуш сохдей, имуре э хуне духдер дебиреире—Зухра?

Гъэдим. Зухра? У гьеле чуькле охмохэ духдерлеи.

Сакина. Эслогъ хуьшдере фурмуш сохдей. Зухра эз зуревоз доярка кор сохде. Эри энугьездегъ сали.

Гъэдим. (*Хорусдени песой сер хуьшдере.*) Гьездегъ салаи?.. Ижире омбор? Гьечубуге, вэхд э шуьвер доре бири уре.

Сакина. Чуьтам ки туь э и гІуьлом гьемере варасиренигьоре хуно, шувер ме... Иму Зухраре э Осман мидим.

Гъэдим (*е чуме хисунде пуьрсирени.*) Э коми Осман? Гьи?

Сакина. Э у Осман, комиреки Зухра хосдени.

Гъэдим. У Осман нисди ми у, келебей комики, куьшдигьо келебей Сейфудина?

Сакина (*фигир сохде*). Э шуьвер ме, у зу бире коргьои... Э хьисобевоз эзуэйло, сад салиш giroшди. Эз ёр гьемей дигьигьош вада-рафди, чуй жире буге келебешму.

Гъэдим. Э ёрме мунди!.. Эй гьорой!.. Туьре воисдени иму духдер имуре э у одоми дим, эз рагьгой комики хун келебейму гешденигьо? Вах? Чуйтам дануьсд Зухра соймиш сохде ижире герексуьзе одомире? Ме куьшдеш биё куьшуьм ки, уре?

Сакина. (*вэхуьшдени десгьоре лов сохде дениширени э сергьови*). Чуй сохде воисде, эй худо? Гу... Шуьвермере эз шуьгьэм хос сохди, оммо имогьой сер ю кор нисе сохде... Чуй сохде воисде? (*Гьеебо чарусдени э лой Гъэдим*). Келебешму куьшде омorigьо вэхд, гьеле бей Османигьош э дуьньёгь не оморебуки?

Гъэдим. Гьечу гьисдигеш э рагьгой эни вечесег хун дуьшмен тейфейму дери. (*Эхъэроевоз*). У — хуни мени! Тейфей эну гьемеше дуьшмени гердунди э тейфей имуревоз. Эгер ме жогьилте мибисдорумге, ме и гьэгре гьемере эз Осман медешендуьм!..

Сакина. Хьэрой мессох. Гьемей больница эз сес туь хэбер мибошуьт.

Магомед одеяле эз сер хуьшде шенде жезде вохуьшдени.

Магомед. Э нечогьгой больницаревоз чуй мубуге ме нисе дануьсденуьм, оммо ме хэбер бирем. Эри. Оммо ишму биё данитки, ме биё хисуьм гуфдире. Ме эдем ишмуре хэбердор сохде ки, мере хисире герек бирей, чуйн хирургически нечогь нэгI ве гьемчун чуйн секретарь исполнительный кометет депутатгьой жофокешгьой эн дигь.

Гъэдим ве Сакина чарусденуьт э лой Магомед. Угьо ужире дениширенуьт э у гуйге, и одоми гьейсегIэтле нехэбереки омо диromo э и утогь:

Гъэдим. Гьи?

Сакина. Чуйни?

Магомед. Духдир гуфдирики, ме э суткей ю шаздегь сэгIэт биё хисуьм. Ме э инжо хисире мидануьм ми, э коминжо ки, эри одоми куьшде хьозурлугьги диренуьтгьо жиге?

Гъэдим (*ведоре хуьшдере э кемер кровать сэхд гуьрдени гьирогьгьой юре*). Ме туьре гьеле нисе куьшденуьм ки, туь эз жигей туь эри чуй жезде вэхуьшде?

Магомед. Гъэдим гьунши, туь мере эдей эгофгьой туьревоз куьшде... Ме чун секретарь сельсовет эз туь хосденуьм и ихдилоте куьтэхь сох.

Сакина (*денишире руге Гъэдим*). Шиновусдени, чуй гуфдиреге э туь эгьуьлменде мерд? У э сельсовет кор сохде, шиновусди?

Гъэдим. Нефес туьре ги? Э мердгьо гоф сохугьо жиге, туь гьэриш мебош.

Магомед (*куьнд оморени эз Гъэдим*). Туь Османа хуни туь хьисоб сохде? Оммо сельсовет межбур мисоху туьре эри уре хьуьрмет гуьрде, чуйнки у гьисди пушолуье тракторист эн район. У гьисди бирорзерей эн кукIэмлейме Ахмед!..

Гъэдим. Бигьил у бугу хуьшдени бирорзерей эн худо, эриме гьеме екини, у гьисди хуниме.

Магомед. Пире мерд! Кортуь э меревоз бугу... Хунии эз зуревоз нисд бири, и 40 сали нисд бири хунии. Хунии нисд бирейре э дигь иму гьемеш хуб дануьсде.

Гъ э д и м. Кими вэхд э гъэриш гъозор одомиш е эгъуълменд нисе дебире.

Ма г о м е д. Туь эгъуълменди? Э фикир туьревоз, эри тэхсирсуьзе одомире хуни хъисоб сохде, эгъуъл гереки? Оммо э иму э сельсовет ужире одомире эгъуълсуьз хъисоб сохде.

Гъ э д и м (*бурмундени сер хуьшдере*). Э инжо дери эн ме сельсовет ме.

Ма г о м е д. Оммо э унжой туь секретарь не дери, эгер у сельсовет туь ужире охмохэ коргъоре фикир сохдениге. Ме и гофгъоре э туь гуфдире, туьш мерди меш мердуьм.

Гъ э д и м. (*лерзирени десгъой ю*). Мерд гъисдуьм ме! Оммо туь гІэиллеи... ГІэиллеш уш мерди. Оммо туь зени! (*Эз Сакина*). Э зен, эгер туьре зиёдие юбка гъисдиге, ди уре.

Ма г о м е д. Гъэдим гъунши, эгер туь диеш зиёди гоф сохдиге, сельсовет туьре штраф мисоху. Туь эдей ужире одомире инжимиш сохде, комики ведилуье гъуллугъ жэгІмети гердунденигъоре.

Гъ э д и м. Туьре хош неомо эз гофгъой ме? Хе-хе!

Ма г о м е д. Дедей ме гъемише гуфдирембу эз ме, э худо шуькуьр сох э гъэриш миросгъой туь, не гъэгърегуьне одомигъо деруьт не охмохэ одомигъо. Ме омбор шорум. Гъэдим гъунши, иму эз еки эри гъовум-гъэрдеш небиреи.

Гъ э д и м. Ме диеш шори сохденуьм эри туь мирос ме небиреи. Сеге хуно муьрде хубтеи эз мирос чуьтуьни биреи.

Ма г о м е д. Сабуьр сох, ме хос бисдорум ки, мере э туьревоз элогъие ихдилотгъо мубу... (*Ох кешире*). Ме хисиребуьруьм, эдебуьруьм ховгъо дире, оммо туь мере э жуьрайтуьревоз эз хов хэбер сохде вэхуьшде гъишди... Шаздегъ сэгІэт э суткей ю биё хисуьм ме! Имогъой, кей михисуьм ме эри бегъем сохде у нэхисире сэгІэтгъоре?

Дироморени Духдир сес гофе-гоф поисдени.

Духдир (*э мэхътелиревоз дениширени э нечогъгъой хуьшде*). Э хубе дусдгъойме, ишму э инжо митинг эн фэхълебазари вокурдейтки, э гъэриш больница. Небуге игиди жендекгъошмуре бурмунденит э пушой дениле? (*Денишире э тараф Гъэдим*). Э нечогъэ Касумов, туь эйчуь э сер пой? Небуге туь фурмуш сохдей эз и дуь орине пушо э сер операционный стол вебиригъоре?

Гъ э д и м (*э тэхсирлуьиревоз*). Духдир, ме исэгІэт ужире хос бирем, мере воисдени видовум.

Духдир (*хуни-хуни денишире*). Дир несохде э сер кровать дегерд.

Гъэдим дир несохде дегешдени э сер койке, дегуьрде кул хуьшдере э одеялевоз. Сакина гоф духдире хъисоби дануьсде дениширени э руй духдир. Духдир руй бирени эки Магомед.

Туь эричуь нисе дегешде э жигей туь, корсох жэгІмет дигъ биребире? Ме э туь очугъ хуб гуфдиребуьруьм ки, туьре пушой операция сохде, омборте форигъэти вегуьрде гереки гуфдире.

Ма г о м е д. Духдир, меш дануьсденуьм мере форигъэти гереки гуфдире... Оммо ме э и утогъ омбор усол хисиренуьм. Гурунд оmore эрме эсер койке эри дегешде.

Са к и н а (*чарусде руге духдир*). Э молоик иму!.. Хуней туь бэхдлуь-мозоллуь гердо... Товуш чумгъойме. Гъери гу, иму туьре ченд гъэдер гъэрдхундимге?

Духдир. Ме туьре нисе варасиренуьм и ихдилотгьо эри чуьни туьре?

Сакина. Чуьнки шуьверме имогьой рэжьиш рафдени. У эз уьлуьм хилоси. У войге туьре, э серме жуьрайгьош сер гуьрди эри дешенде.

Духдир. Журай дешендеире ме эри энуну тишлуь хьисоб нисе сохденуьм. Эз товней жун шуьвертуьре эз уьлуьм хилос сохдеи гуфдириге, жун энуре эз уьлуьм хилос сохди у одоми, комики хун хуьшдере доригьо эри э беден эн шуьвертуь декуьрде. Эгер хун эн у нибисдоге... Шуьвер туьре операция сохденге, эз у хун омбар рафдембу...

Сакина (*дениширени ругь Гъэдим*). Эри энуну одоми хун хуьшдере доригьо четине корибу?

Духдир. Э фикир вегуьрде гереки... гъэдер у доригьо хун лап омбор бу.

Сакина. Веди бирени ки, гьер чуь у эз иму хосд, иму гьэрдхундим эри энуну эри сохде?

Духдир. (*фикир сохде*). Бежэхьэт у эз ишму бэхш чи вегуьруь... Оммо ме дубореш эдей гуфдиренуьм э туь эгер у одоми хун нидоге, шуьвер туь имбуруз э утогь ижире нивежегьисд.

Вадарафдени.

Сакина (*э песой ю*). Худо туьре гьезор сала сохо, э духдир!

Гъэдим сер хуьшдере ведешендени эз зир одеял. Сакина нуьшдени э ён ю э сер койке.

Туь шиновусди, духдир чуь гуфдиге? Е одоми хун хуьшдере дори туьре. У хилос сохди туьре эз уьлуьм.

Гъэдим. Ме гьемере шиновусдем. У одоми — холисе мерди-мерд. У дануьсди, эгер э ме хун кем дебисдоге, ме э туьревоз женгиш гуьрде нидануьсдуьм.

Магомед чарусдени эз е гъэбуьргъэ э е гъэбуьргъэйге.

Сакина. (*ох кешире*). Эй худо, си сал ме эи шуьверевоз зигьуьм, не дануьм те имуруз э шуьгьэм эни эжигей дуьл, тулугь дебиреире? Хуб фикир сох, чуьтам биё расунимге иму муьзд энуну одомире, комики жун туьре эз уьлуьм хилос сохдигьоре?

Гъэдим. Иму уре хуб рази мисохим. Иму уре биё сад монет дим.

Сакина. Сад монетле?.. Мегем гьимет жунтуь сад монет бешгъэй нисди?

Магомед (*ведешендени сер хуьшдере*). Гъэдим гьунши, ме эжигей туь у одомире сесадмонет мидорум.

Гъэдим. Сесад монет? кхе, кхе... гьимет жунтуьни сесад монет.

Сакина (*неборин*). Гьимет жун шуьверме эз пенжсад монетиш звери.

Магомед. Белкиш. (*Дегуьрдени сер хуьшдере*).

Гъэдим (*вэхуьшдени, гешдени э гъэд утогъ*). Ме уре хэнжел мереш бэхш муьдуьм... Гьей!

Сакина. Хэнжеле? Уре хэнжел эри чуьни?

Гъэдим. Бебейму муьрденге... эй? бэхш дори мере и хэнжел, ме непуьрсиребуьруьм эз ю «эричуьни мере?» У эз ме гуфдиребу ки, э и хэнжелевоз лелейму этуркгьоревоз довго сохдебу.

Сакина. Биё фикир сохим е жирейге кумеки сохим э у. Де исэ-гъэт хэнжел екиш нисе беседе. Туркгьош гейсэгъэт эз дерьёгь овло зигьисденуьт.

Магомед (*ведешендени сер хуьшдере*). Гъэдим гъунши, эз туь зентуь эгъуьлменди. Э сельсоветиш гъеме гъечу гуфдиренуьт.

Гъэдим. НэгI, хэнжел, ме екиреш бэхш нидуьм! У мереш герек мубу!

Магомед. Белкиш герек бисдоге. (*Сер хуьшдере пэхьни сохдени э зир одеял*).

Сакина. Эй, худо, э фикир меревоз, гъеме мердгьо э эгъуьл, эз зенгьо суктеют!

Гъэдим. Чуь гъуьрт-гъуьрт сохде поисде туь. Дир несохде бура э хуне хэнжел мере биёр. Чуьтамиш бисдоге, у хэнжел мере, ме у игиде, бэхш дуьм.

Сакина. Туьре воисдере хуно сох. Ме визор бирем эз э туьревоз хъуьжет сохде.

Гъэдим. Меш визор бирем.

Сакина. Ме миёрум хэнжеле. Бигьил гъемей дигь э туь руьхшенд сохут.

Гъэдим. Махъэммед паегъэмбериш руьхшенд сохдге гъэйгъу нисди. Эри эну жире одоми ужире ники сохугьо, жун одомире эз уьлуьм хилос сохугьоре усоле бэхш доре гIэмел ниёв. Видов!.. Эз ёр-туь меведеки гьингъэриш биёр.

Сакина (*рафдени э тараф дер*). Видовусдум... (*поисдени*). Гьингъэре э больница дегьишдени, оммо хэнжеле?

Гъэдим. Э зир шол туь пэхьни сох.

Сакина. Эри чуь себеб худо и кифлет имуре жозен дореге нисе дануьсденуьм... Эз се одоми е одоми эз эгъуьл чешмиш бири. Де эзинувлейге чуь мубу?.. (*Э и фикиревоз вадарафдени*).

Гъэдим гешдени э гъэриш утогъ пойгьо ве шуьгъэм хуьшдере десе-дес сохде-сохде. Магомед екемлей ведешенде сер хуьшдере эз зир одеял томоше сохдени Гъэдиме. Гъэдим гъэм э дуьл дери нехэбереки дирени э сер тумбочка веригьо банкагьоре, еки эзу банкагьоре шендени эз пенжере. Песде вегуьрдени эз гъэд тумбочка е буше банкаре, венорени э сер стол, ве сер гуьрдени эри дураз сохде рафде оморей хуьшдере.

Гъэдим (*сер хуьшдере гуьрде*). Вой! Эгер ме хэнжелме бэхш до-румге, кидугьоре эз бисду э чуьревоз мичинуьм?

Магомед. Гъэдим гъунши, туь шор бирей эри туьре духдир хос сохден?

Гъэдим. Ме омбор шор бирем!

Магомед. Ме гъунгъэде шор нисдуьм Гъэдим гъунши.

Гъэдим. Эри чуьтовне овурде нисе расунде хэнжеле Сакинат?!..

Магомед (*вэхуьшдени куьнд бирени эз Гъэдим*). Э пире вэхд, хулиган бирей туь, Гъэдим, гъунши. Туьре эз колхоз ведекуьрде воисде... Туь э ёнме миёй. Сес дер вокурде оморемунде...

Гъэдим хуьшдере э сер койкей Магомед вешенде, Магомед э сер койкей Гъэдим. Гьердуьшу дегешденуьт, пэхьни биренуьт э зир одеялгьо. Эз е ченд секундиге дироморени Сакина. У куьнд бирени э койке, комики Магомед дегешдигьо, нуьшдени э гьирогъ койке.

Сакина. Туь хисирей? Сакина зентуь омори...

Магомед (*шендени одеяле эз сер хуьшде*). Ме е гиле гуфдире-бируьм, зенме е зейгеи...

Сакина жесдени вэхуьше.

Гъэдим (*шендени одеял хуьшдере*). Эй пире кофтар!

Сакина. Эй худо! Эгер и мердгьо эз мувэхь гъэриш небириге, ёгьин ме эз мувэхь гъэриш бирем.

Гъэдим. Хэнжеле овурдей?

Сакина. Коми хэнжеле?.. Э ёрме э рэхь омори, туь эз хэнжел хоконтаз сохдебирики.

Гъэдим. Гъери? (*Хуб, вэхуьшдени дениширени тиж э Сакина*). Де чуй, миё бэхш дуьм ме и игиде?

Сакина. Э Гъэдим?.. (*Э олхоиниревоз*). Биё ихдиёр ди духдер имуре дим и игиде.

Гъэдим. Эжигей хэнжел?

Сакина. Эри.

Гъэдим. Эз тегьер-тугьур зенме эдей эгъуьлмед бире... Хубики духдер имуре дим мере хос сохдигьоре дие, эз уре дорейнжо? Оммо рази мубу ми, эри вегуьрде у духдер имуре?

Сакина. Ки рази нибошу эз э согъэ дигь тек деригьо рача духдер?

Гъэдим. Эри, гьелэгъи гьечуни о... Миданим ми иму, духдер имуре гьишде бире зен эн у одоми? Гъебо у пире мерд зере ведиромоге?

Сакина. Охмохэ одоми биребебей туь, шуьверме гьисдигеш... Мегем туь, ижире пегьлувуре хуно межегьисди, э туь хун пире мерде мидекуьрдге?

Гъэдим. Хуб. Мере разини. Э сер эн духдерме килэхьмереш муьдуьм уре. (*Покурдени десгьой хуьшдере*). Эжун худо, гьегьечу мисохим. Иму мисохим холисе гьэруьси. Гереки эри теклиф сохде дегь доне зурновчигьо ве е бисдпенж гьоволчигьо.

Сакина. Эри, гереки эри теклиф сохде. (*Дениширени э сер эн стол*). Туь шире гьемере гьенжерей? (*Гъэдим жумундени сере, егьни эри*). Биёрум гене?

Гъэдим. Гушд биёр, гушд!

Сакина. Гушгьой ме эхири кар мубу. Ме бурам и банкаре шурум. (*Вегуьрдени чуьлкие банкара вадарафдени*).

Гье у туьтем дироморени Зухра.

Зухра. Бебе, ме гейсегьэт эз ферма оморем... Туь хос бирей? Ме гьечи шор бисдорум...

Гъэдим (*вэхуьшдени*). Духдер ме... Куьгьне дор пуч биренге эжигей эн у веревунденуьт жогьиле дорле... Мидануьсдуьм ми ме муьрде, шори ве бэхдтуьре не дире?

Э утогь дироморени Осман. Гъэдим поисди тим-тик э хори дезере оморере хуно, чумиш зерени, гогь э Осман денишире, гогь э Зухра. Магомед десе дураз сохде рафдени э ки Осман.

Магомед. Салам доренуьм эз нуминей сельсовет пушолуье тракторист эн район имуре... Чутами овхьолет ишму э кутон зерейревоз эри кошде тум васали?

Осман. Руз эхэйр бу, лелей Магомед! (*Э тегьер солдат*). Кутон зере омореи хоригьо хуб эдей гиросше, гьерек гьисдигьоре хуно.

Зухра (*чарусде рупе Гъэдим*). Бебе, ме уже бэхдлуь — мозоллуьнуьм...

Гъэдим. Туь эеки оморей э иревоз? Э иревоз... э иревоз... кхе, кхе...

Зухра. Нум эн у Османи. Мегем нум эн уре фурмуш сохдей?

Гъэдим. Ме нум эн уре фурмуш не сохдем. Нум эн уре неки нум келебебей эн угьореш дануьсденуьм.

Осман. Э ёр туь мунди гьеме гьовумгьойме? Согьбоши!

Гъэдим. Огь!

Зухра. И омори эри сер кешире э кукГэмлей лелей Ахмед ишу. Осман. Эри, гьелбетте, ужиреи. Гьерки э гьурлугъ хуьшде омореим.

Гъэдим. (Э Зухра). Туь эз же дануьсде э ён эн ки у омориге?

Зухра. Туь уре огол незерей ки?

Гъэдим. Ой худoleyме!

Магомед. Согъбоши, гъэззи, Осман, эри омореи туь, ме дануьсдембируьм кукГэмлейме Ахмеде усоле бирорзере нибугьоре. Ме шор биренуьм эри имуре ижире гьовумгьо биреи... Ме гьейсэгъэт эри туь табуретка дирувунум. (Вадарафдени).

Гъэдим (сугьруьсдени). Эй духдер ме... ме э туь бовор сохденуьм. Туь э гьеркиревоз бисдо нигерди... Туь хубе духдери...

Зухра. Гьелбетки, бебе... Туь мере хуте сохдей, одомигьоре эри шинохе, дануьсде.

Гъэдим. Эри-о, туь мере хуно биё дани эри бешгъэ сохде усоле одомире эз хубгьо... Биё винире дани, эже расире кидуниге ве э коминжо гъэд ю гьонгъушиге... Эй зуригьо иму э туь мишинохуним е одомире. У омбор хубе игиди.

Осман зу, дир несохде куьнд бирени эз Гъэдим. Гъэдим лов-гьош дуллу дениширени э Осман.

Эри у игиди, кими игидгьоре хуно нисди, комигьоки гьуьжуьм сер хуьшдере вегъишденуьтгьо хуьшге келегедгьо, лап хубе догълуьни (э Зухра). Ме туьре э у муьдуьм.

Зухра. Туь чуй гуфдире, бебе?

Гъэдим. Дедешму не ме гьечу меслехъэт сохдейм... Егъни ме не дедешму офдейм эри туь хубе одохлу. (Дениширени э Осман). Ме уре гьобул сохде бэгъдо туьш рази мибоши.

Зухра. Кини у?

Гъэдим. Меш гьеле недирем. Оммо дануьсденуьм холисе мердирмерд. Ме эриме норем килэхъмеш уре бэхш муьдуьм гуфдире. Ме мегем э усоле одоми духдермереш, килэхъмереш бэхш муьдуьм? Хуьшденитуй фикир сох.

Зухра. Бебе, ме фикир мисохум... хуьшдениме мивихуьм эриме одохлу.

Гъэдим. Хуьшденитуй? Де бебегьо эри чуйни? Небуге туьре бебе нисди?

Зухра. Мере ужире дуьли. Оммо у дуьлме кесиге бурмунугьоре нисе хосде, уре хъэз нисе оморе э ю кес буйругъ дорениге.

Гъэдим. Хосде-нэ хосде... И чуй гофгьои? Ме туьре эз хуне пиш мисохум.

Зухра. Туьре воисдениге пиш сох. Оммо ме э мере хош неёвгьо одоми нирам. (Зу ведарафдени, дере пушо сохде ве гене вокурдени дере). Гуфдируьм, нирам.

Гъэдим. Эгье! Ведибиреники зенме расд гуфдире бебей. Духдерме сер хуьшдере вир сохди э хунимуревоз дусд бири (гъэгьр дорени духдере). «Омореим гьер мерд э гьуллугъ хуьшде»... Ме дануьсденуьм гьуллугъгьошмуре! (Куьнд бирени эз Осман). Туь гуфдирегьо нибу. Нибу!

Осман. Э лелей Гъэдим, туь эдей Гюве э е гъэжгъу декуьрде, комики ю эз хуьшде пур гьисдигьо.

Гъэдим. Вах! Ме э туь мубурмунум гъэжгъу. Ме тембихьи гьердуьшмуре муьдуьм... Ме эз пусд туь гьовол мисохум... Нэгъ у хубе гьовол нибу. Ме эз туь ечиге мисохум.

Осман (жарундени пенжегьой хуьшдере). Эжеи Магомед? Би-

гьил у гоф соху э туьревоз... Туь эз ме севойне келеи, ме этуь гуьре гоф вогордунде нисе дануьсденуьм!..

Гъ э д и м. Ох, эричуь товне хэнжел бэхш нисе сохде э больница? Ме ире э лэгъэревоз куьшдени нисдуьм ки. Гъэйгъу нисди, эйзуригъо мере медекуьнуьт эз инжо... Куксег! Ме тембихъитуьре муьдуьм хуте мисохум туьре чуьтам гоф сохиге э пире мердгъоревоз. Духдер мереш тембихъ муьдуьм. Э худо шовгъо гердо, ме мигъилуьм уре бире зен эн у одоми, комиреки ме гъэрдхунд гъисдуьмгъо-зиндегунимере.

О с м а н. Эжеи у? Чуьтами нум эн у?

Гъ э д и м. У эйзуригъо миёв зинжо. У эз туь медешенуь гъэгър мереш гъэгър келе бебейму Сейфудинеш.

О с м а н. Бигьил биёв.. Ме у одомире кунбологъово э кул хэр элой дуьм ю менушунум.

Гъ э д и м. Хэ хэ!... Хубики туь хуб фикир сох э кул коми хэр венуьшде туь эз у мивирихиге.

О с м а н. О! Магомед эжеи?!!

Дироморени Сакина э шушде банкеровоз.

С а к и н а (*дуьлхур*). Чуь бири бегем? Духдер иму нуьшди э хъэёт больница эдей гиристе.

Гъ э д и м. Духдер иму, духдер иму нисди у. У отказать сохди эри бире зен холисе игид.

С а к и н а. Отказать сохди?

Гъ э д и м. Тоб ди, бигьил и шуьгъэм ме хос бу, ме уре хуб куфде дивун эн уре муьдуьм.

С а к и н а. Куфде герек нисди... Туь эсер эн у хъэрой сохдей. Туь хосиет духдер туьре нисе дануьсте. Ме мирам хоши мигуьруьм уре, ве у эз гоф бабе нивадарав. (*Банкаре э сер тумбочке веноре, вадарафдени*).

П а у з а.

Дироморени Магомед э табуреткаревоз.

М а г о м е д. (*Эз Осман*). Нуьш, гъэззи. Ве ихдилот сох тек бе тек коргъой туьре... Дуьл шор гиросдени ми, жогъили туь?

О с м а н. (*Могъбун*). Омбор дуьл шор гиросде.

М а г о м е д. Туь зен нисе хосде?

О с м а н. Эдем хосденуьм.

М а г о м е д. Хубе духдери?

О с м а н. Омбор хубе духдери.

М а г о м е д. Бебегъо-дедейгъою чуьтамуьт?

О с м а н. Угъо диеш хубтеют.

М а г о м е д. Хубгъоют?

О с м а н. Мелэхгъоре хуноют.

М а г о м е д. Ме шори сохденуьм эз туь. Осман, эз туь мозоллуь ведироморени.

О с м а н. Келе мозоллуьнуьм.

М а г о м е д. Гъемише ужире гъисметгъо нисе бире.

Дироморени Зухра не Сакина

С а к и н а. Эшуьверме, духдер иму э сер офдори дуз небиреи хуьшдере.

З у х р а (*покурдени э ейлугъэвоз чумгъой хуьшдере*). Бебе... бэхшлемиш мисохи... Мере разини...

Гъэдим (*гешдени э иловлей Зухра*). Э чуй туь разини? Гу келе-келе.

Осман гъечи дениширени э Зухра мугунге уре суьфделе эдей дире.

Зухра. Мере разини эри бире зен эн у одоми, комиреки туь гуфдиренигъо.

Осман. Зухра! Туьни и гофе гуфдиренигъо?..

Гъэдим (*хорусдени песой сер хуьшдере*). Разини?.. У вэхди ме бэхлемиш сохденуьм. Этуь охмохи туьре. (*э хэндериуриревоз дениширени Гъэдим э Осман*). Шинохденуьм духдер мере.

Сакина. Хоши гуьрдеи кумеги сохд!

Гъэдим. Туь зен эн ужире игид мибоши, денилегъо гьемешу э туь бэхили мисохут.

Зухра (*э хэндее ловгьоревоз*). Согъ боши бебе.

Осман (*куьнд бирени эз Зухра*). Зухра, туь гуфдиребири ки, туьре дуьл дери гуфдире.

Зухра. Эри, Осман. Дери.

Осман. Де эри чуй рази бире э гоф бешму?

Зухра. Ме дежирейге бире нисе дануьсденуьм.

Осман. Де жирейге бире нисе дануьсде? Гъечубуге, ме эдем нифри сохденуьм у рузе, комики ме этуьревоз таниш биремгьоре Бэхлемиш сох, ме рафдуьм! (*Рафдени э тараф дер.*)

Зухра. Пой мера... Осман!

Осман. Мере инжо кор-чи нисди.

Магомед (*эз Осман*). Хубе духдери ире гуфдиребири? Гъебо эри чуй негуфдири коми духдере хосдеге...

Осман. Ме дануьсденубуьруьм мегем, э дуьл эни джайрон дуьл эн мар дебиреире?

Э палат дироморени духдир, Магомед ве Гъэдим офдоренуьт э сер койкегъой ишу.

Духдир (*эз Осман*). О, руз эхэйр бу, ме кире диренуьм. (*Денишире э лой Гъэдим*). Туьре хилос сохдегор, ежирейге чуйтам гуфдиреге, тозе гьовум ишму, хуьшдению омори э инжо! (*Гуьрдени Османа эз ггул ю, воисдени беруй э ки Гъэдим*).

Гъэдим. Кини гьовум ме? Кини мере эз муьрдеи хилос сохдегор? У хуни мени.

Духдир. Эз чуй товне у хуни туьни? Эз утовне ки, у дори гуфдире ишмуре, э куьнди е литр хун хуьшдере?

Гъэдим пэхьни бирени э зир лихьиф — э гъэд хъэлов веи бирени эз одеял чуйтам шефде-шефд бирениге жендек ю. Мегомед гьово гуьрдени сер хуьшдере.

Гъэдим (*ведешендени сер хуьшдере эз зир одеял*). Келе гердош худо! Эжеюм ме?

Пауза

Магомед. И гоф расди, духдир?

Духдир. Пуьрсит эз и жогьил.

Магомед (*бугъоз гуьрдере хуно*). Ижире коргъо э территорией сельсовет иму гъеле гъич небири...

Гъэдим (*сэхд сохдени чумгъой хуьшдере*). Литр хун... У мере дори... ЕгІни, имогъой э рагъгойме хун дуьшмен ме гешде. Эй худо! ЕгІни ме эри хуьшдениме хунинуьм!.. Эй худо, ме ние куьшуьм ми

хуьшдени хуьшдере? Эри чуй нуьвуьсде не омори э коран эри ижире коргьо гьичиш? Куьшуьм е небуге не куьшуьм?

С а к и н а. Хуьшдере куьшде герек нисди. Туь гьеле э гьуногьлугьи не рафдей э хуней джингьо. Тоб ди, сабуьр сох екем.

Гъ э д и м (*дураз сохде фуггундере*). Дуьшмен ме дори эри ме хун. (*Белки*). У э гьэсдевоз сохди и коре! Эри эню имогьой хуби... О, ме эри чуй недерируьм, э ме хуне декуьрдеки?

О с м а н. (*Жарундени десгьо-пенжегьой хуьшдере*). Э лелей Гъэдим. (*Денишире э тараф Магомед*). Э лелей Магомед, э сер недешенит уре?..

М а г о м е д (*евошлей*). Ме эз туь хосденуьм гьейсэг! Эт э меревоз гоф месох.

Гъ э д и м. Эри чуй себеб э ме небурмундет декуьрденигьо хуне?

Д у х д и р (*э Гъэдим*). Хомуш бошит, нечогь Касумов... Э ишму омбор темизе хун декуьрде омори.

Гъ э д и м. Жозен ди мере худо... Оммо эри эни кор ме тэхсир-кор нисдуьм... Исег! Этине хунме эн ме нисди... Мидануьсдге келебебей Сейфудин чуй мугуфди?

С а к и н а. Э шуьверме у мугуфди, шор бире гереки е одоми е одомигере эз муьрдеи хилос сохденге.

Гъ э д и м. (*Эз зен хуьшде*) нефес туьре ги! (*Денишире э тараф духдир*). Э духдир у декуьрдейгьо хуне вогордунде тигьи сохде мубу эз жендекме?.. Ме гьемере муьдуьм веги хуне кунпесово вогордун, эй чуйки, э раггьой ме энжэгь хунме дебугу.

Д у х д и р. Эри эню кор медицина гьувотсуьзи... Хун эни жогоил э г!уьмуьрлугьи гьэриш бири э хун ишмуревоз.

Гъ э д и м. (*чумгьоре хисундени*). Эй гьерой, пуч бисдорум...

С а к и н а (*дениширени э серггьови*). Чуй сохде гереки, эй худо? Бурму э иму е рэхь чуй сохимге...

М а г о м е д (*тик вэхуьшдени*). Гъэдим гьунши, э фикир меревоз, туь фикир ние кеши, энжэгь ме... Эз жигьети эню ки, туь лап пес гьисдигьо торике одоми дери гуфдире эгьэриш эни дигь, ме хьисоб биренуьмгьо гьовум туь, ме биё фикир кешуьм.

Гъ э д и м. Гьери?

М а г о м е д. Туь гьичиш нисе варасире? Эз у хотур ки гьэриш бирей хун, эн пушолуье тракторист Осман бирем ме гьовум туь... Ме гьовум Осман бире бэгьдо, имогьой эн туьш гьовум биренуьм...

Гъ э д и м. У-у!..

М а г о м е д. Духдир, ижире э иревоз гьовум бирей эдей куьшде мере. Эгер гьич сохде бисдоге, эн ме тевогьэй ме ини. Эри екем вэхд те ме нечогь гьисдуьмгьо, и гьовум мере э е палатиге деберит.

Д у х д и р. Ме у коре омбор вожиблукь нисе диренуьм. (*Магомед ох вокошире*).

Гъ э д и м (*хуни-хуни денишире э Осман гуфдирени*). Суьфде бу дуь одоми. Екире мере воисденбу муьзд юре дуьм, дуьимуьне жозен юре дуьм. Оммо имогьой дуь одоми чарусди э е одоми...

З у х р а. Бебе, мере энжэгь еки гереки... Эз расдекиш! Эгер Осман бисдоге шуьверме де мере гьичиш нисе воисде...

Гъ э д и м. Шуьвер!

З у х р а. Эри, бебе.

Гъ э д и м (*эз Сакина*). Туь гьемере дануьсдей, г!урмоне пире коп-коп. Мидим э у духдер имуре. У гофе туьш гуфдире бири.

С а к и н а. Ме энжэгь ишорет, дорум шуьверме, оммо хуьшдени туьре воисденбугьо кор бу... Туь шовг!ош сохди ки, э у одоми туь духдер туьре миди гуфдире.

Гъэдим (*евошлей*): Дургу гуфдире туь.

Магомед. Гъэдим гъунши, туь э ён ме мий... Ме хуьшдениме шиновусдем эз лэгIэйтуй, туь гоф доренге... Эз товней килэхьиш чуй гоф буге гуфдире омореву.

Гъэдим. Гъери?

Магомед. Ме э туь эдей гуфдиренуьм иму гъовумгъэрдеш екиним гуфдире.

Гъэдим. Чуй сожде гереки? Гъэдим хуте небири э гIуьмуьр хуьшдеш гоф хуьшдере эри дегиш сожде. Ме гъемише дуз бирем э гоф ме, муьхькем бирем догъэ хуно.

Сакина. Эри, шуьверме, бири... Оммо имогъой...

Гъэдим. (*Бурра гоф Сакинаре*). Куьгъне охмох! Бура гъейсэгIэт килэхь мере биёр! (*Сэхд ох вокошире гуфди*). Чуй мугуфди имбуруз келебей ме Сейфудин?

Магомед. У мугуфди ки, э гIэруьси теклиф сохит си зурновчире ве е сад гъоволчире!

Э х и р

Эз уруси чарунди М. Ханукаев.

К Р И Т И К А

ве

БИБЛИОГРАФИЯ

МАНАШИР АЗИЗОВ

ЕКЕМ ЭЗ ТОВУН ЮМОР Э НУВВУЪСДЕИГЪОЙ ХЪ. АВШАЛУМОВ

Э товун зурбо параменд бирей културай милети, иллогъки э восточный республикагъо, А. Фадеев гъечи гуфдиребу: «... э товун параменд бирей култура мибу... бурмунде зиндегуни уызге, чуьклете хэлгъгъой СССР-е—башкиргъоре, марийгъоре ойротгъоре — хэлгъгъой комигъоки те унгъэде чуькле гъисдуьт, эй ме оmore, нумгъой энугъоре ишмуш нисе дануьсденит. Буьзуьрге Союз Совети дануьсд гуьрд сохде э еклуьги бирори 60 зиьдте милетгъоре. Ве гъеммей энугъо кумеги сохденуьт э кор буьлуьнд вебердеи ве параменд сохдеи културай СССР-е».¹

Очугъ субут эри сохде и коре мидануьм гуфдире еки эз лап чуькле милетгъо гъисди хэлгъ тати ве ведилуье нуввуьсдегор энугъо писатель драматург ве очеркист Хъизгъил Авшалумов.

Нуввуьсдеигъой эн Авшалумов кумеги сохденуьт э иму эри дуз рафде рэхъ э зиндегуниревоз, эри зуте вокурде коммунизмаре ве темиз сохде рэхъ имуре эз пес мунде герексуьзе, билоигъэ гъэдотгъо, мешет сохденуьтгъо имуре э вокурдеи хушбэхде зиндегунире.

Хъ. Авшалумов — тэгърифлуье ве гъэзизе писатель хэлгъгъой Догъистуни. У веромори э кифлет косибе кифлет ранжбери э четинигъоревоз ве зу шинохди жофоре. «Жофо кеширеире, — нуввуьсди ю хушдени писатель, — ме сер гуьрдем эз сиздегъсалаиревоз э дигъ иму Муьшгуьр, бебейму муьрде бэгъдо (дедейму эзуш зуте муьрдебу)». Белкине четине овхъолет зиндегуни гъэили межбур сохди уре эри синемиш сохде ве дуз варасиреи зиндегунире, чуьн писатель, варасиреи тефигъэти ники ве бедире, дузи ве шефдире. Гъеммей энигъо кумеги сохденуьт э писатель эри бире соф ве принципиальный, обурдор ве юморист. Эри, эз расдиш мибу гуфдире, ки Хъ. Авшалумов гъисди писатель — юморист. Чуьнки э гъемме нуввуьсдеигъой энугъо вохурденуьт хэндуьсдение жигегъо.

Э и статья воисдени мере ихдилот сохде э товун юмор э нуввуьсдеигъой энугъо.

Вегуьрде фегъм сохдимге юмор Авшалумов сэхд ологъои э параменд бирей эни тараф литературай Догъистуревоз ве э юмор хэлгъ татиревоз у диеш кумеги сохди э девлетлуь сохдеи литературай республикаре.

Гъеле э гъэили уре омбор хъэз миомо эри гуш дошде овосунегъо ве ихдилотгъой дигъбонигъошуре. Омбордеки энугъош пур бируьт юмор ве зарифетгъо. Дигъбонигъо кура мибисдорут шохъонгумгъо э хунегъо, енебуге э мейду ве э бэхъс екиревоз мисохдут зарифет соегъ их-

---

¹ Журнал «Култура» ве зиндегуни», 31 октябрь 1949 с.

дилотгъо. Жовоне Хъызгъил э эшгъэвоз гуш мидошд угъоре, эри хушде кор мивараси ве гоф мивечи. Ижире хъэрекетигъой энугъу кумеги сохд э писатель эри вечире фольклорный материал хэлгъ хушдере. Э гъемме мэгълугъми Авшалумов эеки э Монувэхъ Дадашевевоз вечирет омборе метелегъо, мошолгъо ве мэгълугъми хэлгъире.

Э научно-исследовательский институт зугъуни ве литература кор сохдеки Авшалумов вечири ве печать зери сборник фольклор татире. Эзунбэгъдойге э гъемме нуувуьсдеигъой хушде ишлетмиш сохдени у метелегъо ве мэгълугъми хэлгъире, э юморовоз у руьхшенд сохде э пес мунде куьгъне гъэдотгъо, мешет сохденуьтгъо э пушово рафдеи жэгълугъми имуре.

Авшалумов юруьш писатель-юмористире хуте бири неки энжэгъ эз хэлгъ хушде ве гъемчуьн эз писательгъо — классикгъой азербайджаниш. У диеш эдее пушо берде сер гуьрде кор ведилугъе шогъиргъой хэлгъи Дагъистуре Цадасаре не Сулейман Стальскире, Салаватове ве Ю. Герееве.

Авшалумове гъисди келе дануьсменди ве гужлугъе гъувот юмор. Диреи э зиндегунди четине овхъолетгъореш («Возмездие») ве хэндуьсдене коргъореш гъисди лап гъиметлугъе талант энугъу. Хундитге ишму тозе сборник зарифет соегъ нуувуьсде ихдилотгъой энуре ве мивинит чуьтам у руьхшенд сохде, хэндуьсдене э пес мунде одомигъо («Ах, и хуги...»), руьхшенд сохдени э келегеди, хушденхогъи, сэгъэти гъулугъчигъой дин-догъот («Шорие суьфре дорей») ве угъонигеш.

Ихдилот сохде э товун игидигъой хушде, писатель межбур содени хундегоргъоре эри эз дуьли шэгъгъэ зере хэндуьсде. К. Маркс гъеле э девр хушде гуьфдиребу, ки мэгълугъи хэндуьсдеи гъисди куьгъне, пес мунде гъэдотгъо. Хэнде темиз сохде рэхъэ эй гъейсэгълугъи ве кумеги сохдени э кор тербие дорей одомигъоре.

Э догъгъой Догъисту мердгъоре гъейб оморенбу кумеги сохде э зен, енебуге э дедегъо э коргъой хунеи. Гъеммей юк вемундембу э кул зенгъо. Гъейсэгълугъиш э кими аулгъо гъове э совугъой муьсиревоз эз дуре билогъгъо энжэгъ зенгъо овурденуьт э кул ишуревоз. Ужире мердгъоре, комигъоки диренуьт чуьтам зенгъо, хэгъергъо ве дедегъошу, кемер хуьрд сохде гъов кеширенуьтге э кул ишу, писатель руьхшенди сохдени э ихдилот «Вохурдеи э ён билогъ».

Счетовод эн колхоз Омар шев э гъэд дигъ кес нисе биренигъо мэхъал, тегъер дуьзд, пэхъники-пэхъники рафдени эй гъов, э сер билогъ. «Пур сохде бедирере эз серине гъов билогъ, Омаре воисдени вогорду э хуне, е-дуь пой невегирдебу, у дирени эз дури соей куьнд оморенигъо одомире. Эз некумие вэгъифдори хушдере вир сохде, бедирере шенде, хэрегъуше хуно, пэхъни бирени э кулелугъ. Гъе э ивэхди э асму ве ди бирени менг ве гъер тарафе товуш сохде. Омар шинохд куьнд оморембугъо одомире, у бу секретарь сельсовет Эмин Гайдаров. Э е дес энугъу дебу бедире, э екиге совуй муьси. Куьнд оморенге эз билогъ, дире пуре бедирере, Эмин поисдени ве терсе-терс чуме-чару сохдени иловлере. Э гуш энугъу сес жуьмуьсдей кулелугъ дарафде мунде бирден нуьшдени э гъили-гъили. Чапаре хуно э пушой хушде норе бедре не совуре, э песой энугъо пэхъни бире, шекелуь фегъм сохдени иловлере ве гузет сохдени песой эни кор чуь мибуге».

Песдене Омар огол зерени уре ве э хэндеревоз «шев-эхэйрбу» дорени. Гъеле бегъем э хэнде не верафдебу ловгъой энугъо, кейки хэнде бирден поисд — эз тепеи киниге эдембу фураморе. У бу председатель сельсовет Мехти. Инжой эни хэндеие кор диеш гужлугъ бире, эжигей хэндей энугъо, шэгъгъэ зеренуьт хундегоргъо.

«Председатель эн сельсовет мифурамо э сер билогъ э дэгъдэгъэю

егиле иловлере хуб фегъм сохде. Виниренге одомигьоре э сер билогъ, Бирден у хуышг бире мундени э жигей хуышде. Песде воисдени уре зуте песово вирихуъ.» Э гьечиревоз э сер билогъ кура биренуът счетовод колхоз Омар, секретарь сельсовет Эмин, председатель сельсовет Мехти не секретарь парторганизацией колхоз Селим.

Э и ихдилот Авшалумов нерме тегьер бурмунде оморени юмор. Нерме юмор Авшалумов инжой эни бурмундени неки чигьрет одомигьоре э сер билогъ ве гІайбкеши энугьоре эри кумеги сохде э коргьой кифлети, гьемчун бурмундени рэхьберчигьой дигъ биё хубе нишонбурму бошутге э гІэрей жэгІмет.

Хэнде, комиреки дорени э ихдилотгьой хуышде Авшалумов, кумеги сохдени э жофокеше одоми эри азад бире эз куьгьне, пес мунде гІэдотгьо ве бире дануьсменде корсох тозе зидегуни.

Эгенер писатель бурмундениге э ихдилотгьой хуышде куьгьне девргьоре, у ёгьин ологьо гуьрдени э тозе зиндегуниревоз.

Бинелуье мэгІэной гьемме нуьвуьсдеигьой Авшалумов гьисди гьовхобери э гьемме куьгьне, пес мунде дивэгІгьой одомигьоревоз ве гьемчун параменд сохдеи гьемме тозе, пушолуье гІэдотгьоре.

Э ихдилот «Ох, и хуги...» пире Гасан е ченд гиле офдорени э хэндеие овхьолет. Хэндеи уники, у э ёр овордени гьемме гиросше рузгьой хуышдере ве чуьжире усоле коргьо э сер ю овордиге хуг. Гогъ «комини хуггьой вишеиниге даданмиш бире э суьмергьэндиллугъ, михурдуьт, тапталемиш мисохдуьт, миведешендуьт эз бине, бурмунде хугуетишуре». Гогьиге э жовони у вир сохдени муьгьбетлуье хосде ёре, духдер гуьржи Ниноре, э у товунки Нино бу христианка ве хурдембу гушд хугире, оммо ю мисурмуни. Эзугьош гьэйри духдер ю Хадижат рафдени эри кор сохде э фермай хуггьо. Де э инжо сабуьр хуышдере вир сохдени келе мерд. Уре омбор гьэгьр оmore эз духдер. «Эз туь, гуфдиренуьм эзу, имугьой бигІэдоте буй эдее оmore, дие э туьревоз, гуфдиренуьм, эз е эвр нефес кешире ве эз е гьоб чи хурде нидануьм...»

Эгенер пире Гасан хуггьо дошдеире хундениге билоигьэ ве бигІэдотие кор, оммо бироргили энугу Мирзо — уре хэйрлуье кор хунде.

Э руьхшендиге ве хэндеие овхьолет офдорени гьемчун Боби эз ихдилот «Ой шомош». Э гІэдот эн татгьоревоз э вежеисдеки мердгьо биё э дес зенгьо пул денуьт. Боби, комиреки имид бу э куьф ю дуь дегъ монети дери гуфдире, ведарафдени эри вежесде. Оммо, ченд гьэдер у куьфгьоре гешденигеш, пулгьоре нисе офде. Бовор несохде э хуышде, Боби гье э вежесдеки, ведешендени тие куьфгьоре буруне. «У э сер офдоренге, дир бисдо. Эдембу оmore сес шэгьгьэ зере хэндуьсдей одомигьо... Э ижире руьхшенде овхьолетевоз, вомундере хуно, ранг ю суьпенж зере ве сергерде хуьрде хуно, гуйге эз гурунде хов вэхуьшди, э четиниревоз у рафде нуьшдени э жигей хуышде.»

Э инжой эни ихдилот эдее гиросше неки э товуней тэхьное Боби, гьемчун э ижире овхьолет мидануь офдоре гьер одоми. Э гьозией Бобиревоз нуьвуьсдегоре воисдени э сер офдонут одомигьо билоигьи ве герексуьзи эни гІэдотгьоре.

Эз расдиш Боби э ижире овхьолет офдорени, хэлгьэ оморени хэнде. Энжэгъ угьо э Боби нисе хэндуьсденуьт, хэндуьсденуьт ве руьхшенд сохденуьт э ижире гІэдотгьо. И хэндей хэлгъ мэгІэнолуьни. Нуьвуьсдегор э и хэндеревоз руьхшенд сохдени э усоле гІэдотгьой хэлгьи. Оммо и гІэдот, дузире гуфдире гереки, эз гІэрей хэлгъ эдее ведарафде.

Авшалумов э келе тигьэтевоз синемеш сохде зиндегунире. Э бурмунде чигьретгьо ве мэгІэной нуьвуьсдеигьой хуышде омборте фикире дорени у э раче гуьнжоревоз ихдилот сохдеи зарифет соегьие жигегьоре. Ме э меслэхьэт сохдеки э Авшалумовевоз у гуфдики юруьш эн

ижире юморго нуввуьсдеигьоре ю хуте бири эз писалеьгьой азербайджан, иллогьки ю омборте фикир мидо э нуввуьсдеигьой писатель-юморист Догьисту Салаватов.

«...Кимигьо хунде «дуьлшоре ихдилотгьой» мере, эришу думит сохденуьт, ки ме эз расдиш дуьлшоре одоминуьм, ширине меслэхьэт-чинуьм, эгьулменде зарифетгьо сохденуьмгьоюм ве диеш, ве диеш. Оммо э гьечиниге э зиндегуни ме гьисдуьм гьош-гьобогьлуь, омбор гоф сохде хьэз нисе оморе мере, зиьеди рач гоф сохдеш нисе дануьсденуьм. Кими вэхд меш мэхьтел мунденуьм: эри чуй ме зарифете дуьлшоре ихдилотгьо нуввуьсденуьмге?... Белкине, э у товунеи ки, неденишире э ме деруьтгьо кемсуьгигьо, ме омборте хосденуьм одомигьоре...» Гьечи нуввуьсди Хьизгьил Авшалумов э товун хуьшде. Бегем гье и хосдеи Одомире нисдими себеб келе хьуьрмет эну!

Меселен, писатель э ихдилот хуьшде «Чуьтам ме дуборе зинде биремге» э хов хуьшде дирени гуйге ю муьрди ве гуйге ю э зиндеи кор сохди бригадир эн е бригадай вокурдегорго.

«Ме муьрдем. Оммо э ишори нэгI, энжэгъ э гьэд хов ве унегуьре ме гьеммере, чуй мигирошдге э иловлейме ве э меревоз дирембируьм гьис сохдембируьм ве шиновусдембируьм. Бэгьдовой гьемме корго, чуйки герек гьисдиге э гIэдотиревоз (дануьсденитге, кими вэхд зиндее одоми зуте дарафде мидануь э кабинет эн начальник — бюрократ, те муьрде гьисмет бире э гьоврей хуьшде), мере депучунденуьт э сипре огъ, веноренуьт э сер мида, эз серюш кеширенуьт е сие мол ве зури-зури берденуьт э сер гьоврего».

Писатель гьеммей эни гофго ве фикиргьоре гьечу дануьсдмендуьл ве э мошолго, метелегьоревоз нуввуьсдени, ки хундегор, ихдилот гирошденигеш эз товун муьрдегор, гене тоб не доре хэндуьсдени. Э хэндее тегьеревоз у бурмундени руьхшендие гIэдотгьоре. Иллогьки э инжо бинелуье метлеб писатель гьисди эри бурмунде чуьтам инсонго екире миё хьуьрмет гуьруьтге неки э зиндеи ве гьемчун э муьрдекиш.

Унегуьре нуввуьсдегор руьхшенд соегъ бурмундени, чуьтам куьгьне хьуьрметлуье усдо Дада Бадаев э сер гьоврего хундениге хьозур э машинке печать зере гофгьоре эз товун муьрдегор, комиреки нуввуьсди е корсох конторы.

Э гоф сохдеи хуьшде Бадаев нисе гуьфдире эз товун муьрдиго одоми, комиреки овурдет эри гьовре сохде, у энжэгъ ихдилот сохдени чуьтам хуне вокурдениго идоре, эжеки кор сохдембу муьрдиго одоми, песини вэхд плангооре бегьем овурдениге.

«Эз товун ме гуьфди у чуьтам ме суке гьэлэгъэ э чепи дес гуьрде бежид кор мисохдумге ве э е смен дорембируьмге дуь норм зиьдте...»

Гьелбетте, э ижире вэхд э сер гьовре кура бирегорго, фурмуш сохде ёслуь поисдеишуре, лов ишу э хэнде верафени. «Е кутэхэ пойго, келе сер, вамасире чумго ве гьолинде шуьгьэм бугго мерд, эз гIэйб вадарафде, шувунде шуьгьэм хуьшдере, гьилигьили доре одомире хуно хэндуьсдембуге».

Э ижире руьхшендиревоз писатель дануьсд бурмунде чуй юре герекиге: «Чуй герек бу Дада Бадаева, юш хубе одомире, э сер гьоврей муьрдегор ижире отчетный доклад эри сохде? Бегем э руз келе шори, енебуге э руз беда гьер одоми нидануь е-дуь лоигьлуье гоф эз дуьли гуьфдире?»

Э ихдилот «Сиегье гIэрсго» Авшалумов э лап хубе жирегьоревоз руьхшенд соегъ бурмундени метлеб зен нен шуьвере, комигьоки эри хэйр хуьшде эз аул огол зере овурдени 100 сала келедешуре. Э у метлебезов овурдебируьт уре, соки эри вегуьрде эз хуькуьмет чорутогъэ хуне.

Оммо...оморей келе зениш еки небисдо, дуборе вогошдгъо песово э аул. «Э гъечиревоз, э метлеб вегуърдеи тозе хуне, юш гъейвую руе дерьёгъ ве э лой парк, расире недануьсдим...»

Гьер зарифет соегъ нуьвуьсдеигъой Авшалумов мэгІэнолуьнуьт ве угъо келе тербие доренуьт одомигъоре. Гъе э и ихдилот «мигърибон» хосде неве, комики э метлеб хуне вегуърдеиревоз огол зере овурдигъо келедешуре, писатель ижире бурмунде чигърет невере:

«ШовгІо гердо, нисе фурмунденуьм. Э ёр ме оморемунде эз товун келедедейму, мере гъеебо битоби вегуърд, хъэсроти руй юре дирей бисдорум ве, эри ме оморе, эзу зиьдте мигърибон ве гІэзизте одоми мере екиш небиреи ве нисди э гъеммей гІуьлом. Усуьз ме нидануьм зигъисде е сэгІэтиш, тегъер жэгІ гІовсуьз...»

Э е жигейгей эн ихдилот гъечи гуфдире гъе у неве эз товун келедешу: «Екемигеш сабуьр сох, жон зен, э тозе хуне кеф-хъэз мисохум ве песде э мигъревуниревоз э рэхъ мидешеним келедее э аул ю, хуте бире нисе дануьсдеге эри зигъисде э шегъер». Диеш омборте одоми хэндуьсдени арт ихдилоте хунденге, кейки зен хэбер дорени э шуьвер ю, келедешу хуьшдению вогошди гуфдире.

Те гуфдире эз товун зарифет соегъа жигегъой ихдилот «Телефон» ме э словарь Ожегов хундум чуьниге мэгІэной гоф «юмор». Унжо вери: юмор — гъэгърсуьз, зарифет соегъ нуьвуьсдиге, бурмундеини. Э гъечи бурмунде оморе овхьолет э ихдилот «Телефон». Чуьни инжо хундеи? Писатель э четиниревоз гировундени телефон э хуней хуьшде. Бэгъдовой екем вэхдиге, у хъэрекет сохдени рэгІд сохде телефоне эз хуне. Эри чуь? Имугъой винишит.

«... Алло, чуьтами исэгІэт гъовой зен ме? — бирден шиновусде омо э трубке...»

— Ме эз же дануьсденуьм, — гъеебо жугъоб дорум ме, — мере э зен ишмуревоз чуь дери ве зен ишмуреш э меревоз чуь дери?

— Гъи, пой ебо, и бегем зенгъо зендинигъо хуне нисди?..

— НэгІ, хуней мени.»

Писатель офдорени э хэндее ве гІэжоиблуье овхьолет. Инжо зуризури гиросхдени дуь э песой еки ижире зарифете суьгъбетгъо э телефон.

«... ГІэмел миьвге гуит чуь гІэил бириге зен мере, кук небуге духдер? — эдембу пуьрсире э мигъровуниревоз, оммо э теретэгІдие севоз...»

— Ишмуре ки воисдембу? — э вомунде севевоз пуьрсируьм ме.

— Эй ме гъемме екини, оммо хубте бу кук мибисдоге, чуьнки мере исэгІэт шеш духдери...»

Писатель, фикир не сохде, жугъоб дорени, гуйге кук бири. Э арт ю чуь бире?! У одоми э тозе биретгъо седудунеи духдергъоревоз оморени э хуней писатель. Э гІосииревоз гуфдирени у эз писатель: «Ишму мере вежегъундембирит, зарифет сохде, э ме хэндуьсдембирит?! Эжеи номус не гъирьет ишму?!...» Ве песде, э шориревоз, гуфди: «Э гъужогъ ме исэгІэт се духдерун догъи веруьт! — гуфди, тик гуьрде сере. — Духдерун догъи исэгІэт инженеруьт, корсох гІилмуьт, министргоьют, эз товун эн угъо книгъо нуьвуьсденуьт, оммо ишму...»

Инжо писатель бурмундени, чуьтам дегиш бириге фикиргъой догълуь э товун зенгъо. И нисди ужире догълуь, комики духдер бирире хъисоб мисохд бедмозоли. Хунденге и ихдилоте, фикир сохдени чендгъэдер софе юмор инжо пури.

Э гъечиревоз хэндеи э нуьвуьсдеигъой энундорунте тегъер бурмундени руьхшенд соегъ эйгъом зереире, чуьнки межбур сохдени одомире эри фикир сохде э товун билоигъа хосиетсуьзигъо, деруьтгъо э кими одомигъо.

Э ихдилот «Шувер эн дуь зен» хэндеи соегъ бурмунде оморени Аснат, жовоне бие зен, комиреки воисдени бие мерд Эсеф. Писатель э е ченд келмеревоз герекие жире бурмундени чигьрет игид хуьшдере.

«Дузире гуюм, Аснат унгэдер рачиш нисдиге, оммо сиечердеи ве менге хуно гиргинее сифети, гьечу мидани, пури гьутинегьоу ве гьемиге фирегье синей не дуьруьжде гьэбуьргьэгьой наргови. Дуразе Рушгьо (гьечи огол зерембируьт пире Эсефе) эри хуьшде хэел сохдембу эзу тигьи мибу гуфдире эри ю гIэилгьо, тегьер э шувундеки расире сибгьо чуйтам тигьи биренуьтге эз дор».

Келе дануьсменди эн Авшалумов уни, ки у э зиндегуни зу дире чуй гьисдиге хэндеи ве руьхшенди. Э дуь ихдилотгьо «Пишкеш» ве «Хэндей кечии» суьгьбет гирошдени э товун руьшвечигьо. Э гьердуь ихдилотгьо у одомигьо, комигьоки воисдени дуьт руьшве, э метлебгьошу нисе расиренуьт. Чуйтам?

Имогьой фегьм сохит э чуйжире руьхшенд соегьиревоз бурмундениге угьоре писатель.

Шофер эн е совхоз э тегьер руьшве овурдени (онгур, шороб, гургур) эз нуминей эн директор эри е келе корсох. Оммо... «Варасиренитми, инжо гирошдени егIэлмише кор, комики эри одоми омбор гурунд оmore. Чуйреки ме ди овурдебируьм эришму, директор ме дореду беруьм гуфдире эри е герекие одоми пишкеше хуно. Оммо ме чешмиш сохдем нум кучере, гьечиниге подьезд, этаж, номер хуне гьемме дузуьт, энжэгъ нум кучере...» И хубе кор небисдо, шороб э графинкегьо декуьрде омори, гургуриш — э гьэд плов. Ве гьеммей энугьо норе оморет э пушой гьуногьгьо!

Ини е вэгьифейгеш. Хьэбиб — гIэребечире («Хэндей кечии») воисдени келей фермай керг-вечегьо бире. Шиновусдемунде зен председателе дудунеигьо бири ве уре шир ю вес нис сохде гуфдире эри хорунде гIэилгьоре, зу э тегьер руьшве овурдени дуьшие кечире шир энуре эри доре соворе гIэиллегьоре. Тегьер гуфдиренигьоре хуно миьсде бире ижире бедбэхди.

Хьэбиб гIэребечи дироморенге э хьэет э зир балаган норе оmoreбу тозе шкаф. «Диренге председатель хуьшдере, хэндее ловгьоре хуно сохде, омборекбу сохдени уре ве зенхуьсуьюре э тозе бире гIэилгьоревоз, ве гьемиге э тозе овурде гарнитуревоз. Хьэбиб-гIэребечире воисдембу эз лэгIэю ведешенуь метлеб ю оmoreире, кейки кечи диренге буш биреире эз сэхьиб ведешендени хуьшдере. Е ченд луьнг вегуьрде бэгьдо, гIэжоиблуь дениширени э у сериге ве дирени нешинохэ кечире, поисдигьоре э зир балаган. У чарундени сифете э лой энугь, сере гуьрдени тик ве хьозур бирени эри э женг дарафде. Гье юре хуно хьозур бирени нешинохэ кечиигеш, э е кориш недомунде эз ю... гьердуьшу э хуьршевоз денишире дуь эеки, сере гьуз гуьрденуьт те хори. Э гIосиетиревоз чумгьоре доноре эеки ве э терсундеиревоз суьргьоре пушово доре, гьердуь кечигьо э хуьршевоз рафденуьт э сер еки. Те Хьэбиб ве угьониге хэбердор бире егилейге оморени келе сес шише хуьрд бирени ве тикегьой сове-сов бире гузги рафденуьт э гьер тараф, тегьер чиртигьой шаргьой дерьегъ, расиренуьтгьо э гьоегьой сенгьи...»

Ижире раче тикегьой ихдилоте хунде одоми эз дуьли хэндуйсденни. Бинелуье фикир писатель инжо гьисди руьхшенд сохдеи э руьшве дорегоргьо.

Эз расдиш, писатель, чуйтам гуфдиренуьтге э метелегьо, дузиреш э зарифетевоз гуфдире.

Эри лугьонд ве магIэнолуь бурмунде юмор хуьшдере, писатель ишлетмиш сохдени метелегьо, магIэсигьо ве тиже гофгьой хэлгьире.

Писатель гьемчун хьэрекет сохдени эри раче жире ве мэгIэнолуь нуьвуьсде келмегьоре. Меселен э ихдилотгьо:

(«Шуьвер эн дуй зен») вери ижире: «...Эгенер гуфдиренуьтгеш «рушгьой эндурази, оммо эгьуьл ю кутэхь» энжэгь и эри Эсеф нисди...»

«... Туь гуфдире, Гьэмбер, лап усоле ологьи э мэхьсуьлгьой колхозе ве хуб мибисдо э химически дермугьоревоз енебуге э культиваторевоз пуч сохде у ологьгьоре э мэхьсуьл муьвэхь туь...» («Гьунши ме — дуьшмен ме»).

«... эз гьутинегьо мирихдуьт сиегье гIэрсгьо (эри энду гирисдеи гIэмел нисе одорембу, чуьнки мижегьой чумгьою сиегье ранг зере оморембу). («Сиегье гIэрсгьо»). Ве диеш, ве диеш.

Хубе тараф нуьвуьсдеи юмор эн Авшалумов гьисди дузгуьн тегьер бурмундеи зиндегунире, очугь сохде усолегьоре, комигьоки гьисдуьт себеб эн хэндуьсдеи.

Сборник э юморевоз нуьвуьсде оморе ихдилотгьой Хь. Авшалумов дофус зере омори 50 гьозор доне. И егилейгеш бурмундени чуьтам неки хэлгь республикейму ве уьзге хэлгьгьойгей улкеймуш хьэрекет сохденуьтге эри хунде нуьвуьсдеигьой энуре. И гене бурмундени параменд бирей усдоети ве эшгьлуь нуьвуьсдеи писателе.

Хосденим эри энду диеш зиьдте муьхькем бирей усдоетиуре.

Эз зугьун уруси чарунди *Сергей Изгиаев*

ФОЛЬКЛОР

Е-ДУЪ ГОФ ЭЗ ТОВУНЕЙ Э И АЛЬМАНАХ ДЕШЕНДЕ ОМОРЕТГЪО МЕТЕЛЕГЪО

Э и альманах дешенде оморотгъо метелегъоре ме кура сохдем э гъэд эн ченд салгъо, сер гуърде эз 1937 сал. Омбордеки эни метелегъоре ме нуьвуьсдем эз гофгъой эн хэлгъ э шегьер Дербенд, Буйнакск, угъонигере эз гофгъой эн дигъбонигъой Муьшгуьр, Хошмемзил, Эгълеби, Гъэлейхэнжел, Мемроч, Жогълу э 1938-1940 салгъо, э институт История, Зугъун ве литература кор сохдеки.

Э и альманах дешенде оморотгъо метелегъоре гъеммере э алфавитный порядкеревоз (жергеревоз) нуьвуьсдем эз буква «А» те букве «Я», э асантиревоз хунде биьвт гуфдире.

Метелегъой хэлгъире келе мэгІэной. Э метелегъо ченд сад салине фегъм синогъи (опыт), дананменди эн хэлгъ жэгІм сохде оморот. Унегуьре хэлгъ, э гоф сохдеки, гоф хуьшдере, ихдилот хуьшдере эри гужлуь сохде, дуз овурде, субит сохде, гъемише э метелеревоз гоф сохде.

Социальный, политический ве моральный мэгІэной эн омборе метелегъоре, кей ве эз чуй товун хъэсуьл омореи энугъоре эри бурмунде э е-дуь велгевоз нуьвуьсде варасдение кор нисди. Унегуьре ме и караз теслих сохдем эриме энжэгъ кутэхъ, е-дуь гоф нуьвуьсдени эз товун мэгІэной энугъо, ве эз товун тефигІэти эн метелегъо, э лэгІэй хэлгъ де-руьтгъо.

Хэлгъ ю хуьшдению лап хуб дануьсде мэгІэно, дузи, хьохмолуьи эн метелегъоре. Унегуьре угъо э боворинлуьиревоз гуфдиренуьт э метелегъошу: «Эз гъуронгъо, метелегъо расди», «Эз дорошгъой раби, метелегъо дузи».

Э метелегъо хэлгъ тэгІриф доренуьт жофоре, гуфдиренуьт эз товун келе мэгІэно ве дуьруьсди эн жофо, охмури зере э тембеле одомигъо, э бэхилгъо, немердгъо, темэхъкоргъо, руьхшенд сохде э буше одомигъо, «хуьшге келегедгъо», такабургъо, дургугъо, элчэгъгъо. Ини меселен, ме чендбо эз дигъбонигъо шиновусдем ижире метелере: «Дес ме сергиини, нун ме ругъэни». ЯгІни: ки э гов-гуселей хуьшде хуб мугъоет бирениге, э хуьшде гуж веноре, жигей энугъоре темиз дошдениге. овхур энугъоре пур сохдениге, нун энугъо ругъэнини. МэгІэной эн и метеле эз е тарафиге уни: егІни, кире нун ю руьгъэни бире воисдениге, у ние терсуь эз кор, дес ю сергиини-пури мибу гуфдире. Гуфдирениге э иму: «ЖэгІ воюгъо биь хуьшдере э хинике гІов денуь», енебуге: «жофо не кешире софо нибу», «Кор — руьгъэн жендек одомини», «Э тембеле одоми куьрм миденуь», «Жофо некешуьгъо кук, гъэдуьр эн софоре нидануь». «Гъеминон эрэгъ несохдге, зимисду э кенду гІорд нидебу».

Э и метелегъоревоз хэлгъэ гуфдире воисдени ки, биней эн гъеме кор — жофой эн инсони. Е доне сенгъ э бинебору, е доне суьмбуьл

э зими, е доне емиш э богъ, е доне самолет э гъово нисе варафде жофой инсон э сер энугъо невебиреки.

Хэлгъэ хъэз нисе оmore эз эгъуълсуъзе, келегеде, уьктеме хэре одомигъо. Хъуьрмет, (симпатия), дусди эн хэлгъ э лой обурлуье, сабуьрлуье, дананменде, эгъуълменде одомини. Унегуьре хэлгъ э мете-легъошу гуфдиренуьт: «Хэр хэри хуьшдере мидануьсдге, мизе шуьгъэм хуьшдере лов мисохд». «Э эгъуълмендевоз эри сенгъ бурра бура, оммо э хэревоз эри гюш ругъэни хурдеш мера». «Гъэсбгъо пой нэгЛ зеренге, хэргъош пое вегирде, гуфдиребу: «Менем!» «Менем!», «Бегъерлуье дор сергъуз мибу, бегъерсуъзе дор сер тик», «Келегедю суьмуьргъи, хуьшдению епологъ». «Хэр хуьшдере тэгИриф мидуь».

Э метелегъо хэлгъ гуфдиренуьт эз товуней чуй хубиге, чуй усолиге, эз товуней зиндегуни, одомиети, дусди ве боворини, муьгъбет ве расди, дургуни ве шефди, дуьзди элчэгъи, хогъини, мерди-немерди, бэхили, темэхъкори ве угъониге. Э метелегъо хэлгъ бурмунденуьт гъемчун бирэхъми, шефди, сэгъэти, чумшури, дургуни эн дуьшменгъой жофокеше хэлгъэ — падшогъгъо, бегъо маллагъо ве рабигъоре. Меселен, «Те э дуьл гюшир рэхъм оmore, жун эн косиб миведарав».

Кими метелегъой хэлгъ иму лап куьгънеют, эзи ченд-ченд салгъо гуьнжунде оmoreт. Меселен эз товун зугъун омбор дануьсденигъо, енебуге лап данандеэ одоми э иму гуфдиренуьт гъечи: «Зугъун Шум-Руме дануьсде». Шум (Шам) э у лап дуре, куьгъне девргъо э Восток вилеет Сирияре гуфдирембируьт, Рум — Грецияре. Греция у вэгИдогъо эз гъеме уьзге вилеетгъойге лап звер бу эз товуней культура, философия, архитектура, литература ве искусство. Ченд сад салгъо, эз падшогъ эн Македония (Греция) Александр Македонский вегуьрде бэгъдо хоргъой Перцияре, Ближний ве Средний Востоке, Индияре культурой эн Греция лов биребу э у вегуьрде вилеетгъо (эллиническая культура). Гъе э хуьшдени эн Сирияш (Шам) ченд сад салгъо македонская династия — Селивнида падшогъети сождебу. Унегуьре гъер хундегоре образованный одоми хъэрекет сождембу гречески зугъуне эри дануьсде. Эз товун эни кор, э товуней зугъун омбор дануьсдегоре одоми, енебуге омбор хундегоре одоми увэгИдоигъо э метелегъо гуфдирембируьт: «Зугъун Шум-Руме дануьсде». Гуьмуьр эни метеле гъозори пенжсад-дуьгъозор сали.

Омборе метелегъойму э лап гъэдимие, куьгъне девргъо, гуьнжунде оmoreт. Оммо гъисди ижире метелегъо, комигъоки гуьнжо оmoreт э и «куьнде вэхдгъо», эзи хъэшдод, сад, дивист сал пушоте. Меселен э гъэд хэлгъ иму эз товуней эн е куьгъне чи гуфдиренуьт гъечи: «Куьгънеи, лап эз девр эн Гъози мулла мунди». Кази молла учитель ве дусд эн Шамил бу, суьфдеи имам эн Дагестан ве Чечня, комики пуч биребу э 1832 сал лешгер эн генерал падшогъ эн Николай I Вильяминов гъэлей эн Гимрире вегуьрдеки.

Метелей эн хэлгъи: «Бура-биё», Мердэхэй э хуне недери», гуьнжунде омори э гъэрей хэлгъ эн Дербенд хъофдод-хъэшдод сал пушо. Мердэхэй Овшолум гуфдире э Дербенд е келе игид, гъинорменде одоми добу, дусд эн косибгъо, дуьшмен эн гюширгъо. У гюширгъоре терсунде, эзугъо пул векенде косиб-кусубе, етим-бие зене дорембу. Песде гюширгъой Дербенд э кумеги эн властгъоревоз уре дуьсдогъ сожде, эри эну суд сожде, уре э Сибирь фуьрсорембируьт. Унегуьре хэлгъ Мердэхэе «Мердэхэй Сибири гуфдирембируьт». Угиле Мердэхэй полицейскире куьшде, пэхъни биребу. Ченд гиле полицейскигъо оmoreембируьт Мердэхэе эри дуьсдогъ сожде, оммо уре эз хуне нисе офдембируьт. Гъе эзу вэхдевоз э лэгИэй хэлгъ офдоребу ижире метеле: «Бура-биё, Мердэхэй э хуне недери», егИни руьхшенд сожде, хэндуьсде э полицейскигъо.

Омборе метелегьоре э гуфдиреки, гьелбет, хэлгъ нисе дануьсде биней эн метелере, эз же, эз чуй кор бегьем бириге у метеле.

Ме гене мигуфдурум эз товун гъозие, мэгIэно, сеbeb гуьнжо оморей эн де метелегьойгеш, оммо эри энугьо омбор нуьвуьсде гереки. Белки егилейге ме специально минуьвуьсуьм эз товуней энугьо.

Э эхир эни чуйкле статья мере гуфдире воисде е-дуй гоф эз товун кими тефигIэти, бешгъэи метелегьойму. Хундегор дануьсдени, гьелбет, ки омборе метелегьоре хэлгъ иму гуфдиренуьт э зугьун хуьшде. Оммо гьисдуьт хэйли метелегьо, комигьореки хэлгъ иму гуфдиренуьт э зугьун азербайджани метелегьой эн хуьшдере хуно. Гьелбет омбордеки эни метелегьо, э зугьун азербайджани гуфдире оморенуьтгьо э гъэд хэлгъ иму, эз хэлгъ азербайджани диромори э лэгIэй хэлгъ иму. Хэлгъ азербайджани келеи, куьнде гьуншимуни, зугьун энугьоре омборе хэлгъ иму дануьсде. Унегуьре кимигьо э зугьун иму — эн тати гоф сохдеки, е паре метелегьоре э зугьун азербайджани гуфдиренуьт метелегьошуре хуно. Ме кими ужире метелегьоре, хэлгъ иму э зугьун азербайджани гуфдиренигьоре, чарундем э зугьун иму, дошде неки мэгIэношуре ве гьемчун гуьнжо гуфдиремун энугьоре. Оммо эз елойге, мибуми гьемей энуми кими метелегьо, комигьореки хэлгъ иму э зугьун азербайджани гуфдиренуьтгьоре, эз расдиш азербайджанигьо гуьнжунде метелегьой гуфдире? У гофе лап э бовориниревоз эри гуфдире четини. Эриме оморенигьо, кими энуми метелегьоре, хэлгъ иму э зугьун азербайджани гуфдиренигьоре, хуьшдени хэлгъ иму гуьнжунди. Эри субит сохде и коре, миёрум ижире меселере. Гьемеш дануьсдени гье у Мердэхэй Овшолум одоми эн хэлгъ имуни. Де милетгьойге нэгI, иллогьки хэлгъ иму гуьнжунди метелере эз товун эн Мердэхэй: «Бура-бийе Мердэхэй э хуне недери». Оммо омбордеки эн хэлгъ иму гье и метелере э зугьун ишу нэгI, э зугьун эн азербайджани гуфдиренуьт: «Гид-гел, Мердэхэй эвде юхди». Енебуге, имуре ижире метелегьо гьисдуьт, кими гофгьо э азербайджанинуьт, кими гофгьо э зугьун иму — э зугьун тати. Эри меселе биёрум дуй-се метелере: «Мен сеничун муьрдеки, сен меничун — пойпичек». «Муьрдеки», «пойпичек — игьо гофгьоймунуьт. Э зугьун азербайджани и гофгьо недери. Енебуге вегирим метелейгере, «Хуне хэвлет, боже девлет». Э зугьун азербайджани евэгIдош нигуи «Хуне хэвлет». Э зугьун энугьо гоф хуне недери. Унегуьре э бовориниревоз гуфдире мибуми и ме овурдемгьо дуй метелере энжэгъ хэлгъ иму гуьнжунди. Ижире метелегьо генеш гьисдуьт.

Хьизгьил Авшалумов

МЕТЕЛЕГЬОЙ ХЭЛГЬИ

Аслан нимохур эн чоґьоле нихуру.

Аслан пир биренге, уреш ёбу гуфдиренуът.

Аслан пир (юхсул) биренге, уре хэриш шиллогъ зере.

Асдара э менгевоз э бэхьс поисди. (Э жирей руьхшенди гуфдирени-
гъо гофи, э тегьер эн ижире метелейге «Мужине вэхуьшди э кул деве
венуьшде»).

Бегьерлуье дор сер гъуз мибу, бегьерсуьзе дор сер тик.

Бирение вече эз гъэд хое жив зере.

Бебе небисдоге гІэил е руз мигирисуь, деде небисдоге гьер руз.

Бирортуь бирейнжон, бирор эн зен туь миёсдуьм бире.

Бебеймуре куьшдем, э гъоврей ю шовгІо сохум гуфдире.

Биё имугьой хэре эз лихьэ ведеше!

Бедмозол бирейнжон одоми, гьич эз деде небугъо хуби.

Бурра нун э еки нивогосу.

Буьлбуьл гуфди мугу: гъэйгъуй чуммере векедене мере нигуьрд,
суд мере хуг нисохдге.

Бирор бироре муьрде хосдгеш, берде э гъовре доьоре нихогъу.

Бие зен дуьлхуьрд мибу, бие мерд — могъбун.

Бэгъ гуфди мугу: ме гоф омбар дануьсденуьм, терсиренуьм э лэ-
гІэй ме гІов мидавав.

Беди кесе хоюгъо, юш э беде руз мимуну.

Бебе элуь хурди, дендугьой гІэйилгъо куьт бирет.

Бедмозоле хов омбор мигуьруь.

Биё бура Мердэхэй э хуне недери (Гит-гел Мердэхэй эвде юхдур).
Бебе небугьо, гъэдуър бебере нидануь.
Бедрангиш — е ранги.
Бура э нэхир, биё э овхур.
Бирэхънере сад гъэчэгъиш талаш сожде нидануь.
Ебо гъуншигъоре шинох, песде хуне восдо.
Беде хэбер зу лов мибу.
Вой эри леле гердо, ченд шеле небиренге.
Вини пури бу гуфдире, бурра нишенуь.
Вой эри муърдегори.
Више чогъолсуьз нибу.
Войгей эн гІэил эз буйругъ падшогоъ зиёди.
Вомунде наргов е вовгъере эз худо михою.
Гисне эз э гІош денишире сирои нибу.
Гемигъой туь беге э дерьёгъ батмиш бири, туь гъечи сер дуллини?
Гушд э лэгІэй ме, тирох э пойме,
Валлагъ-биллогъ гуърмемишем.
Гусбенде э гуърг тапшуърмиш сохди.
Гуши-гуши эн ализе Эвшеиш ченд е хъэрои.
Гуши-гуши хуней худоре вечарунде.
Гуш небугъоре, гушвор нибу.
Гуселей бедмозоле эз сер девеш гуърг михуру.
Гушд э сер остгъу вери.
Гисне сег гъудуз нибу.
Геле чупонсуьз нибу.
Гов эн косиб гъе гъуьсуъри.
Гисне келегеди.
Гушме динж, лешме рэхъэт.

Гофе буржун эз лэгIэ ведеше.

Гушгьой хэр дурази, эгъуьл ю кутэхь.

Гисне э бирэхьне (гIовдол) хэндусдебу.

Гендуйме вор недоре э есиёв ниберуь.

Гиногькор эн гушгьойменуьм.

Гешдей туь гьозор жиге бисдоге, дегешдей туь е жиге мибу.

Гомиш бала зендге екиш нидануь, оммо керг хое сождге э сад гъун-
ши-мэхьэле мэгIлуьм мибу.

Гов небугьоре, говду нибу.

Гове дуьздиренге, говдуре сэхд сожди.

Гелере гуьрг берденге, эдее хьэрой дешенде.

Гирошде рузгьо рихде гIовгьоре хунои.

Гендуйм бугу эй пеймунде, тэгъэ офд миёв.

Гуьрге дерд мундигьо гусбендгьо гуьрди, чупоне дерд бердигьо.

Гоф гьисди эз гуниле э одоми зиёд нуьшде (кори сожде).

Гиснере хьофд шугъэм вери.

Гуьрг э геле оморенге, чупоне э буру рафдени гуьрдебу.

Гуж ю э хэр нерафди, вэжуьшди палане куфде.

Гуьрг э можол миденишуь (Гъурт можоле бохэр).

Гисне керг гендуйме э хов мивинуь.

Дуьзде дени э говол, деди э дивор, гене хосиет хуьшдере терг
нисоху.

ДэгIэм чире э муьнуькевоз, эн гIуьломе э чумевоз.

Дуь буьлбуьл э е луьге нинуьшуьт.

Дуь падшогь э е тэхд нинуьшуьт.

Дусд э сифет миденишуь, дуьшме э пой.

Дерд одомире зу пир мисоху.

Дир бугу, хуб бугу.

Догъэ эз жиге жумунде мибу, уре нэгI (эз товун тэгIэле одоми).

Дусд куьгъне хуби, пусти тозе.

Дерзе эз гъэд тое офд ниёв.

Дерд-гъэм нисдигъо е буьлбуьли.

Дуьзде дуьзди воисдге, хуне бурра асанти.

Дур — ширин.

Дуьздире немерд мисоху, гъиноре мерд.

Девлет эн косиб — гIов-гIэили.

Духдер э деде миёв, кук — э холу.

Деде хоюгъо э гъирогъ мимуну, кук хоюгъо э гъужогъ мивебу.

Девере э имогъэвоз гIов нидуь.

Десме сергини, нунме руьгъэни.

Дин ойру, бирорме.

Дуьдудь э еки ниверзуь, еки — э гъичиш.

Дерд небугъо одоми мэгIни нихуну, нечогъ небугъо одоми ноле низенуь.

Дуь говиш э е говду дуь екире суьрг зерени.

Дуь бирореш эеки дуьлмундеи бирени.

Дусд эй офде асанти, дусдире эй дошде — четини.

Денду невебугъо гIэнж нигуьруь.

Деде уге биренге, бебеш эри гIэил уге бире.

Дуьле эз дуьл хэбердор бире.

Дузе (расде) гоф гъемише тэхъли.

Дес десе мишуру, дес — руе.

Дуьзд чумтерс мибу.

Дуь пой э е тирох нидавав.

Дер кесе воку, дер туьреш кес вокуну.

Дер кесе меку, дер туьреш кес некую.

Доре эз бегьер ю дануьсде мибу, одомире эз коргъой ю.

Десме тигъини, руйме сиегъ.

Дуьшменгьойму эеки миро.

Дуь шогьи дори кучук восдори, е абаси дори дес шушди.

Дерд бугьо одоми гоф омбор мисоху.

Дуьм тевери эз више небисдоге, више бурра ниёв.

Дуь гьэрпузе э е дес нигуьруь.

Дердтуьре эри гьэдуьрнедан мегу.

Доллок эз келлей сер иму сенигІэт хуьшдере хуте бире.

Денду чендгьэде ширин гьисдигеш, дорд доренге, ведешендени шенде.

Десме хэмиини, шуьгьэмме — гисне.

Дердтуьре вени э сер дердме, уреш ме микешуьм.

Делуьре (жингире) э гІэруьси огол зеренге, мугую: «инжо эз ху-нейму хуби.

Дивореш гушгьо вери.

Духдер эн хьэлвочи деш ширини.

Дугь хурдум э хэто домунд.

Дуьшмен туьлки пусд туьлкини (егІни уре э хотур пусд куьшде).

Дердгьойме дуь эз еки вететеют.

Дес ю э гІэсел расуьгьо, энгуьшде милисуь.

Дуь хэнжел э е гьоб нидарав.

Дуь сере э е туморе ниденуь.

Дерд сенгьэш хьэл мисоху.

Дерд туьре э дердлуье одоми гу.

Дусд эн муьрдегьои, дуьшмен эз зиндегьо.

Духдерме э туь эдее гуфдиренуьм, гІэруьсме туь шинов.

Дуьл дедее хуно эн екиш нисди.

Дусде гьэгьри сохдиге, дуьшме шори мисоху.

Е кечеле духдер хуби, эз хьофд nebude кук.

Еки екире е богь бэхширебу, оммо еки екире е хуше онгуриш не-бэхширебу.

Е кори — дуй гІэмел.

Е вогънере эдее эз худо жосде.

Еки эз товуней догъ эдее гуфдире, еки эз товуней богъ.

Еки эдее асму гуфдире, екиге — русму.

Е пусире сиб е говол сибе хэреб мисоху.

Екиш нигую: дугъме туърши.

Еки гъэгъ вермези, еки гъэгъ гъуймез.

Е Леле басар шелени, е шеле басар Лелени.

Е зугъу биё бу, е гъинор.

Еки бугу, пуърлуъже бугу.

Егиле эйме жиге сохум, винишит э сер ишму чуй миёрумге.

Ебо гъуншигъоре шинох, песде хуне восдо.

Есиёв кеширенире кешире, оммо дэгъдэгъэ гуш одомире берде.

Етима несигІэт дорегор мибу, оммо нун дорегор нибу.

Етим, бебесуыз келебугъо — уъктем мубу.

Егиле хэре бесд, песде э худо тапшуърмиш сох.

Еки сенгъ бугу, еки — гъэребеч.

Е дуждер эри е куки.

Е гофе дуй гиле гуфдириге, буй миёв.

Жуьгъ хэр зиёд бисдоге, гІэдоти диндина мивешенуь.

Жигей одоми э гъовреш биё фирегъу бу.

Жун эри жун мисуху, эн ёд коминжою мисуху.

Жун эн хэр е э гІови, е э хъуьзуьм.

Жогъил шороб нэхурдекиш серхоше хунои.

Жофо некешуьгъо угъул, гъэдуьр софоре нидануь.

Женгесур э хъэлов хуьшде нимуьруь.

Жовогъил э гъэд хокиш тов доре.

Женг хоюгъо одоми гІуьмуьр ю дураз нибу.

Жофо кеширегор менуым, хэйр дирегор гъурумсогъ.
ЖэгІ воисдегор хуыщдере э хинике гІов мизенуь.
Зен ю бед бугъо одоми, руш ю зу сипи мибу.
Зугъу э герме жиге дери.
Зимисду невиниригъо буылбуыл, гъэдуьр васале нидануь.
Зен хосденге е мегъ шорини, песде дуьлесди.
Зобуре недире, гъэдуьр хубе нидануь.
Зугъун ме э сер ме бологъ оурди.
Зен нэхирчи шохьонгум геймиш мибу.
Зен мисоху мерде хокбесериш, тожбесериш.
Зугъун Шум-Руме дануьсде.
Зугъун делилои вери уре.
Зугъун лоле дедей ю хуб мидануь.
Зен хьофд жувиши.
Зен сутун эн хуней.
Зобунимере эй гуфдире хьозури, хуби мере нэгІ.
Ихдилот данаре э бохд мидуь.
И сенгъ, и тирозу.
И — гъэгъитуь, и — хьисобитуь.
Ингъэде рач мебош, инжимиш небоши.
Имбурузине коре эй себэхьи мегъил.
Ихьдиборсуьз э кес ихьдибор нисоху.
Ире э Эгълеби назу гІэнж гуьрди, оммо э Муьшгуьр омори сеге эй куфде.
Ижире догъгъоре сенгъиш ниветову.
Кордане кечеле духдер э шуьвер мирав, ильетие гІэруьс — э гъур.
Ки руьхшенд мисоху э одоми? ГІэйбежер.
Кутэхьэ одоми бедгІамел мибу.
Косиб гІошир бисдоге, чуьл сал эзу буй косиб мирав.

Керге туьлки берди, оммо нум чоьгоьл беднуми.
Кечеле деве эз чешмей билогъ гIов хурде.
Кулок эз гьое чуй миберуь? Хок не туз.
Ки гуфдири э туь сег бош, э пусд сеги михьтож бош?
Кесу эз гьоб ведиромо, гьобе гьобул несохд.
Кур э худо чуйтам денишиге, худош э кур гьечу миденишуь.
Куьгьнеи, эз девр Гьози-Молла мунди.
Кире дуьлесди нисдиге, хов ю сэхд мибу.
Кечире дерд жу гуьрди, гьэсобе дерд пигь.
Кук ю феремез бугьо мерд, кемер ю зу гьэд мибу.
Керге хуно сэхде руи.
Куче-куче Беневше.
Кире эз дуьшментуь хьэз омореге, у туьре нисе хосде.
Косиб керг восдоге, дан ки, е косиб нечоьги, енебуге — керг.
Кур сэхд гуьруьгьо чире рэхьо нидуь.
Кечире шороб дори — у рафди э гуьргевоз вепичире.
Ки тэхьле гезине хурдиге, эри эну гIовиш ширин миьв.
Кечели э зир килэхь пэхьни бире.
Ки гIэзор хуьшдере пэхьни сохдге, эри эну чоре нисди.
Келе сенгьэ гIов ниберуь.
Кечи дохьоре суьрг зе гуфдире, дохьор нивечаруь.
Кугьне хьомум, куьгьне тас.
Кулок небисдоге э више жевгь ниофдону.
Келе тоегьо э гьиревоз варасде.
Кире дуь зен гьисдиге, сер ю э бологь дери.
Кор — руьгьэн жендек одомини.
Кура шэгIм эйчуьни.
Кар э ю сарф бугьо гофе зу мишинову.

Кечеле шуне эричуьни.

Кур эз худо чуь михогъу? Дуь чум.

Керг чоьгъ бисдо гуфдире эйчуьни, хое несохденге.

Келегедию суймуьргъи, хуьшдению — епологъ.

Кор ю офдоренге огол зере мере, гІош ю биренге пиш сохде мере.

Корсуьзи — куьлбошини.

Кур гьечу дануьсдени, руьшуьм э дуь десиревоз эдее чи хурде.

Кутэхъ гоф сох, пуьрлуьже гоф сох.

Коргьой эн жингире Шомоил омори э сер эни.

Кура раче зен эричуьни?

Кор эй сохде нечоьги, эри хурде гьуччоьгъ.

Килэхъэ эри герми хиники нисе веноре.

Кечел дерму миофдге, ебо сер хуьшдере хос мисохд.

Ки шовгІо омбор сохдеге, э у бовор месох.

Куьрм эз келе миденуь.

Кечи эз гуьрг нетерсиге е сер э эхир гІуьлом мирав.

Э кулоковоз биёвгъо, э кулоковоз мирав.

Кусе гІэмелдан мибу.

Кара мэгІни ошугъ эйчуьни?

Лэгъ-лэгъи, лугъэшумор.

Ленге хэре, кура нэгІлбенд мибу.

Лилову недерие керге жуно овореи.

Лампей гьер мерд э хуней ю товуш доре.

Лэгъэ гьуьч сохде дануьгъо, дуьмлэгъэиреш мисоху.

Лап тэхъл мебош — нешенуь туьре.

Лап ширин мебош — нэхуру туьре.

Лугъмеинен дусд бугъо, песою дуьшме миведиров.

Молию буравгъо, имонию мирав.

Муше жиге небу, дуьмжаруреш кеширебу э луле деберде.

Мозол э эгъуьл ниверов.

Масдхур мивадарав, ловлис мидомуну.

Мар э гьер жиге шефд мирав, э лулей хуьшде дуз.

Мозоллуь бире бебей туь, э ме эйчуь расд оморей?

Ме эдее сужденуьм, туь диеш э серме нефт декуьрде?

Мол эни гІуьлом э и гІуьлом мунде.

Мол эн ме, меслэхьэт эн ме.

Ме эдее «нум-худой, нум-худой» дайчере хуте сохде, туь мийй килэхьэ мивешени, дае митерсуьни?

Мол э сэхьиб неомоге (ухшеш незеге) хьэруьми.

Менге диренге менге гьуьллугь сохде, астарере диренге — астарере.

Мар бири э ехэн хэлгь вепичире.

Мерд недебугьо хуне вечарусдеи.

Муьрдегьо гьечу дануьсденуьт, зиндегьо эдее хьэлво хурденуьт.

Мара гІэжел гуьрденге, оморени э минжи рэхь дегешде.

Лоле сэхьиб гереки, гІэиле бебе.

Муьнуьк хуругьо, гІов мивечинуь.

Муш гьечу дануьсдени эз назу зурботе «женевеьр» нисди.

Мерд тэхсире эз хуьшде мижуру, немерд — эз хьэрмэхь.

Муьрде наргов эз кордей раби нитерсуь.

Мар гезуьгьо одоми эз е эблэгьэ расеш митерсуь.

Мерд э сер гоф хуьшде сэхд мипою.

Мол не пул одомире эгъуьл не гІэсуьл нисе доре.

Мужине вэхуьшдебу э кул деве венуьшде.

Малла Насреддин, мугу, э кул хэр венуьшдебу, эдембу хэре гешде.

Ме эз Хьож оморем, туь эдее эз Хьож гоф сохде.

Мар пусд хуьшдере дегеш мисоху, хосиет хуьшдере нэгі.

Мол эн огьо мирав, жун эн гьэревош.

Мен сениичун муърдеки, сен мениичун пойпичеки.
Номуслуьи эн зен келегеди мерди.
Негируьсуьгьо гІэиле нене нидуь.
Нун хурдени гІуьмуьре гировунде.
Нечогъ тэгІди мисоху, емиш э вэхдию мирасуь.
Нум одоми э усולי вадарафдеинжон, жун одоми вадаравгьо хуби.
Небелед кура хунои.
Новуре вохорунде-вохорунде буй миведиров.
Назуре гьечи ги, чарусде туьре гьэрмэгъ некешуь.
Нун туь жуьгьи гердо, гІош туь эрзуьни.
Никире сох э ники дануьсдегор.
Не иш, не уш.
Нифри дедеиш ловой.
Нэхир нэхирчисуьз нибу.
Нечогъэ эз хэсде хьэз ниёв.
Негьогьи биё мируьми.
Назу герме жигере нишенуь.
Нун гендуьми — шуьгьэм пулати нисе ветовусде туьре.
Нум гуьрг беднуми, оммо чогьол гьисди эз гуьрг бешбетери.
Немерде пиш сохде-сохде мерд мибу.
Нешумой одоми э дорд доренигьо жигей ю дери.
Назу э хуне недери, э мушгьо гІэруьси офдори.
Нэхир эз чул неёв гуьфдире, бегем шохьонгум нибу.
Ой сабуьрсуьз! Нуьгь мегъ туь э шуьгьэм дедей чуьтам тоб дорей.
Одоми е шев мимуьруь, е руз.
Огьо гуьфди: гьейки э дере — гьейки э дере.
Онгур эз онгур нишон мивегуьруь, одоми эз одоми — эгьуьл.
Омбор хурденге, гІэселиш эй одоми тэхьл бире.

Омбор хури гуьгь хурини, кемхури — жевгьер хури.
Омбор хисуьгьо, омбор хов дире.
Омбор э кеф мера, уреш гъэдерюни.
Одоми э хуьшде гуьре зен енебуге шуьвер неофдге, гье э вой-
ноле мидомуну.
Омбор гоф сохугьо, омбор гъэлет мибу.
Омбор дануьсдениге, кемлей гоф сох.
Оводунеи шегьер эз гъирогъ мэГлуьм мибу.
Омбор гешдегор (Глуьлом дирегор), омбор мидануь.
Одоми Гюшир бире-бире сэгъэт бире.
Ологъ сожде неьвгьо зими кур мибу.
Оворере (гъэречире) хуней сенгьи эричуьни?
Омбор дануьсдиге, зу пир мибоши.
Омбор видовугьо, зу хэсде мибу.
Одомире зугьу вери гуфдире, гье гоф сожде нипою.
Одомире эри гирисдеш биё дуьл бу.
Ошугъэ терсибендию нибу.
Омбор хьов-хьов сохугьо сег Гэнж нигуьруь.
Песой коре недире, пушой коре меги.
Пиёне гьуьл мезе — ю миофдону.
Пура туфенг кесе митерсуну, буше туфенг — сэхьибе.
Пул бебе эри кук мироси.
Пул ю омбори, эгъуьл ю кем.
Пул э сер пул миёв.
Гэтлуьре эз пейде хэбер нибу.
Пиёз сейрек бире-бире, сер ю дуьруьжд мибу.
Пул дири — гьудурмиш бире.
Пир бири, пешму бире.
Пиён э дуьл гоф нидегьилуь.

Пенж энгуьшдиш гьеме еки нисди.

Пенж энгуьшдмереш гІәсели сохдумге, гье тэхьли.

Пуле э сэхде сундугъиш донориге, гене гІуьгІуь мизенуь миведиров.

Рихде гІове вечире нибу.

Рафдуьм э кин дердименд, у эз ме ветете гирисд.

Рачи эн гІэруьс вежегъисдеини, эн ёс — гирисдеи.

Раби гуфдирере сох, раби сохдере месох.

Рачи эн хуне гІэили, эн суьфре — гъуногъ.

Раби чушмур мибу.

Раче э гъиче нисе веноре.

Рафде рэхь туьре шинох, оморе рэхь туьре эри дануьсде.

Хундегор эри бире асанти, одоми эри бире четин.

Руй муьрде хиники.

Рэхь дураз бугу, саламет бугу.

Руз недегуьрде воруш ниёв, дуьл недегуьрде — гІэрс ниёв.

Рузиш эдее эз дуьлме гІов хурде.

Руз чирогъ нидегесуну.

Расе дураз хуби, гоф — кутэхь.

Руш ю дурази, эгъуьл ю кутэхь.

Сег мигую гІэилгъо омбор гердо, эз дес энугъо офдонуьго лугъэ-паре весси мере.

Согъире сейрони мибу.

Сер э сэнгъ расуьгъо дорд мидуь.

Сег бири э хэлгъ хьэлово бире.

Совуй лугъи э рэхь эн гІов хуьрд мибу.

Сер ме кечели, дес ме гІәсели.

Сикей эни духдер эдей эз Самбур гІов хурде.

Сег домой дер одомиш биё рач бу.

Сеге сиегъи — сипии нибу.

Сер коре чуйтар гуьрдиге, песоюш гьечу миёв.

Сабуьр хубе чини.

Суьмер небугьоре, суьмерду нибу.

Сад момуш омоге, гене гуж э зендегор вери.

Сироире эз гисне хэбер нибу.

Сад дусд кеми, е дуьшме — омбор.

Сег дерьёгъе лап зе гуфдире, дерьёгъ эзу мурдал нибу.

Сенгъ тироширенге, тилиш мирихуь.

Сег эз е гIэнж сирои нибу.

Сег гиснеи — остгъу куьгъне.

Севдоре пул мисоху, гьиноре гьилинж.

Сур туьре э хьэрмэхъ туь мегу, хьэрмэхъ туьреш хьэрмэхьи.

Сер келе бисдо гуфдире эйчуьни, э сер эгъуьл недебисдоге.

Суьрке туьнд бисдоге, э гьоб хуьшде гуж мисоху.

Сег эз остгъу чуь миберуь.

Сег сеге милисуь.

Сегиш рафд, расеш.

Сер энуре э хьисобевоз гIэнг гезири.

Сег чуьни, пешмию чуь бу?

Сову э сенгъ расиге — вой эри совуни, сенгъ э сову расигеш — вой эри совуни.

Суьмер эн кесигеиге, эхи суьмерду эн туьни!

Сег сэхьibe шинохди.

Сег гIэйби-гIори мидануьсдге, пожесуьз нигешд.

Сиегъе пешм эз шушде сипи нибу.

Сэхьibe разини, шогьоде нэгI.

Сипре муй эзу гIуьломиге хэбер доре.

Сутун гIуьлом сабуьри.

Сег э домой дер сэхьиб гъудуз мибу.

Суьфде гІош, песде — меслажьят.

Сер хуьшдере вир сохди, э сере-вир домунде.

Сад гиле бур, е гиле бесд.

Сес дасдар гьисди, оммо э хори гъургъут нисди.

Сег э сегевоз вепичи, худо до рэхьгироре.

Темэхь э одоми гуьгь хорунде.

Тэхьное дор э вишеш мегердо.

Туьлки э асланевоз борж ниберуь.

Туь имисал хундегьоре, ме пор хундем.

Туьрше элуьре э Бэгъдод берд гуфдире, ширии нибу.

Тепеигьо невачарусде, чухурекигьо пур нибу.

Той туьре шинох.

Те хонохо дуьзде гуьрде, дуьзд вэхуьшдебу мугу хонохоре гуьрде.

Туь эри туь фади сохдебири, мундеки эриме килово.

Тейте сиегье (бираче) гІэруьс вараисде, гІэруьсиш эз дес мирав.

Той-тоє миофу, гІов чухурире.

Тар зере-зере, тарчи мибу.

ТэгІди сохугьо, духдер мизендуь.

Туьлки э туьлки буйругь до, туьлки э дуьм хуьшде.

Туьлкире э мейду чуй гІэжел дери.

Тозе жару темиз жару мизенуь.

Туь туьлкиниге, ме дуьм туьлкинуьм.

Тэхьле доре, тэхьле емиш мибу.

Токи сер согь бу, килэхь офд миёв.

Терс эз гІов не гІэтош.

Туьнде гІэсб зу мивомуну.

Тейте э дуьл гІошир рэхьм оморе, эн косиб жун ю мивадарав.

Тэхьное гусбенд э лэгІэй гуьрг миофдону.

Туй чуйтам чек зереге, меш гьечу вежегьисденуьм.

Туйнде суьрке э гьоб хуьшде коримисоху

Туй кеш-ме-кеш — жаржи кеш.

Тэхьной э инсон нигуьнжуь.

Тевир чуйклеи, оммо келе доре венгесде.

Терсенгогь эз соей хуьшдеш митерсуь.

Те увэгІдой е хэр мимуьруь, е сэхьиб хэр.

Туйлкире э кергелуь гьэреул нори.

Ужузе гуьшде шулпою нибу.

Уре эз дохьор гулу-гулу рафде воисдени, гьэбуьргьэю дорд доре нэгІ.

У не терс дануьсде, не гІэйб.

Усоле хуб сохде мибу, хэре эгьуьлменд сохде нибу.

Уре худо гьутури дори, нэхуь нэгІ.

Уре эз гІуьлом хэбер нисди.

Усоле одомире, усоле хьэрмэхьгьо мибу.

Угьо эеки гІэсел не руьгьэре хуноют.

Угьо эз е гьолуб вегуьрде оморет.

У эз сегиш е ну гьэрдхунди.

Уьктеме еtimi

У эзир сер хуьшде гІов домундение коре нисоху.

Хэбербер, хэбириш миёру.

Хэбербере гІэруьс хуней хуьшдере мечаруну.

Хисирегоре эз нэхисирегор хэбер нибу.

Хэр хэри хуьшдере дануьсдге, мизенуь шуьгьэм хуьшдере лов мисоху.

Худо дури, хьоким бижо.

Хуьшге гуьл э дивор нивогосу.

Хуне эн иму, сур эн иму.

Хори сэхьибсуыз мундге, чоґьол э сер тепеи миварав.

Худо назуре пардушґьо мидоге, у э ґьово бэґIвече нивегьишд.

Худо гове доре суьргґьо, хэре мидоге, мизе шуьґьэм эн ґемере лов мисохд.

Хисире одомиш екини, муьрде одомиш.

Хурдеґьо хьэлол туь, шиновусдеґьоре гу.

Хэре э сер куьрпи зе.

Хэр э Хьож рафд гуфдире, Хьожи нибу.

Хэр э туз омбор бугьо жиге гилгез мисоху.

Хуруз ґIуьґIуь незе гуфдире, бегем себэхь нисе бире.

Хуней эн дургу сухд, оммо э у екиш бовор несохд.

Хуьрде шишере эеки вогосунде нибу.

Хубе хьовир эз бирор хуби.

Хэр ґье у хэри, оммо палан ю дегиш бири.

Хэреґуше э ґIэреберевоз нигуьруь.

Хосиет эн сеге сэхьиб ю мидануь.

Хинике верфе э кеше доно гуфдире герм ниверов.

Хэр сипи бисдогеш, ґье у хэри.

Хундегор келегед бисдоге — бугьою дуь кепик.

Хубе ґIош мундеинжон, бигьил зобуне шуьґьэм лов бу.

Хэр эз же дануьде хьэлво чуьни?

Хэре тэґIриф дориге, эз мунде жигеш хэр мибу.

Хубе зен бэхди, усоле зен — бедбэхди.

Хурдегор нидануь, венжирегор мидануь.

Хуне фурухуґьо, е сал ґIошир мибу.

Хуьжет сохде-сохде женг мибу.

Хьитиёти келе игидини.

Хьилете одоми зу пир мибу.

Хьов-хьов омбор сохугьо сег гІэнж нигуьруь.
Хьофд хуней, хьэшд ковхо.
Хэрегуш вэхуьшди э асланевоз вепичире.
Худо эгъуьл бэхш сохденге, туь эже бири?
Хэр э ки палан неомоге, палане э ки хэр берде гереки.
Хэре одоми хуьшдере омбор тэгІриф мидуь.
Хуне хэвлет, боже девлет.
Хуьшдере лерзундени, хэлгъэ терсунде.
Хэр гуфди, недан бовор сохд.
Хуьрде сову гІов нигуьруь.
Худо нифри сохде одомини.
Худо екире гІош дори, екигере ишдогъ.
Хосиет хэре недануьсде э кул хэр нивенишуь.
Хубе емиш э чогуьл офдоре.
Гьой-гьой рафд, вой-вой омо.
Гьозор пише — кем кисе.
Гьемеше хирбенди, хушевечи.
Гьер руш вебирегор раби нисди, руш кечиреш вери.
Гьер нечогуь бирегоре худо гІэжел доге, э гІуьлом одоми нимуну.
Гьемей эни рузгуь эз гІуьмуьргьоймуни.
Гьеме чигьой гІуьлом офд миёв, бебе не деде нэгІ.
Гьер чире гьиметюни.
Гьер мара огьуюни.
Гьер одоми ю гІэйб хуьшдере нидануь.
Гьозор фикир е гьэрде эз сер нисоху.
Гьер мерд хиш хуьшдере ю биё зенуь э десдин дес хуьшдеревоз.
Гьер мерд э хуней хуьшде векили.
Гьеждогуь муьрди, гІовгуь лихъэ бире.

Гье мивидови э хьэрмэхьгьо нираси.
Гьич усол (зобу) рафде ,хуб ниёв.
Гьер мерд сер хуьшдере ю хорусде.
Гьер девре е зомонеи.
Гьеминон эрэгъ тигьи несохдиге, зимисду э кенду глорд нидебу.
Гьич дуьл эн бэжил хомуш (гьемин) нибу.
Гьер мерд дорд доре жигей хуьшдере ю мидануь.
Гьер мерд чорей хуьшдере ю миофу.
Гьер гофе эз лэгIэ ведешенде (гуфдире) нисе бире.
Гьич чейтен гIони пур нибу.
Гьерчуь рафд эз бисду мирав, эз бисдончи чуь мирав?
Гьеме эдее эз хиш оmore, Хомот эдее э хиш рафде.
ГIэил небирегореш дерди, гIэил омбор бирегореш.
Гьер гуьле е буи (хушбуи).
Гьер чире е дэгIэми.
ГIэсел ширини, оммо гIэил эз гIэселиш ширини.
ГIуьлом кервонсуреи, еки эдее оmore, еки рафде.
ГIэнг гIэселире хуно вогосири.
ГIэруьси бебей ГIилини.
ГIэсб эн венуьшдегори, деврон эн суьрмиш сохдегор.
ГIош туьре меди, гьош туьре ди.
ГIорде зерем, гIордовуже э гьиче веноре.
ГIэиллегьо хуне гуьрде бебей, муй бурра деделегьо э шуьвер эй-
чуь рафдебу.
ГIуьломе гIов шишигеш э гуш бидбид недери.
ГIуьломе зери-берди, ире гьеймогьой хэбер бири.
ГIэтлуьре эз пееде хэбер нибу.
ГIэруьс даравгьо хуне оводуни, вадаравгьо — хэребе.
ГIэруьс хэбер-бер бугьо хуне — хэребей.

ГӀэребе чарусденге, рэхь бурмундегор омбор бире.
ГӀожиз мебош, э гьовои мирай.
ГӀэил эн зендегор нисди, эн дошдегори.
ГӀэйб кесе э туь гуюгьо, гӀэйб туьреш э кес мигую.
ГӀове э гьэрболевоз нивечиную.
ГӀэсбгьо пой вегуьрденге эй нэгӀл зере, хэргьош гуфдиребу менем,
менем.
ГӀов эри хуьшде рэхь миофу.
ГӀэселиш дуьл одомире зерени, омбор хурденге.
ГӀуьмуьр эн дуьзд кутэхьи.
ГӀони сэхде руй мибу.
ГӀошир вокурдге: «шор дуьрош», косиб вокурдге: «эз же омори?»
ГӀове чендгьэде э нигьре шувундге, эзу дугь нибу.
ГӀэжел омо, можол недо.
ГӀэйб туьре хьэрмэхь туь миданую.
ГӀэжел эн муш — шори эн назуни.
ГӀожиз э ки зен хуьшде «игиди».
ГӀэруьси бисдогеш вой эри хурузи, овил бисдогеш вой эри хурузи.
ГӀээзизиме гӀээзизи, оммо жунме эзуш гӀээзизтеи.
ГӀэрей молла не ошугь гьич дуз нибу.
ГӀэсб э дес миофдону мейду э дес ниофдону.
ГӀэруьси гьеле э пушо дери, оммо и гьейсэгӀэт эдее вежегьисде.
ГӀэсб э ён хэр омбор мундге, уш гӀэрини мизеную.
ГӀэил эри бебе-деде еровурди.
ГӀэжел одоми э биней гуш одоми вери (егӀни гьемише куьнди).
ГӀов тозе хуби, шороб — куьгьне.
ГӀошир э хуней косиб э гьуногьлугьи нирав.
ГӀове эз бенд буррани рафде.
ГӀошире пули, косибе — гӀэил.

Гъилогъ чум гъилогъэ нивекенуь.

Гъингъэлиш черх гIэребере гуьрдени.

Гъазенж туь эрзуь гердо, туморей туь — север.

Гъовогъдор (бегъерсуьзе дор) сер тик бире.

Гъуногъ э хуней эн кес селигъэлуь мибу.

Гъэдуьре гъэдуьрдан мидануь.

Гъуногъ се руз зиьдте ширин нибу.

Гъэдуьр заре заргер мидануь.

Гъуногъ эн сэгъэте гIошир бирейнжон, эн деслове косиб бугъо хуби.

Гъингъэл вэхуьшдебу эри сенгъ гирисде.

Гъилогъ балай хуьшдере буьлдуьрчин хунде.

Гъэриби эз юхсулиш зобуни.

Гъэречи бири э кучегъо офдоре.

Гъуш э гъенетевоз мивэхизуь, деве э дирногъэвоз.

Гъувот эн гъуш э гъэнет, эн одоми э дусди дери.

Гъилогъиш гIэил хуьшдере сипи гуьфдире.

Гъое не офдоре, дере пур нибу.

Гъуш э гъэфес суьрхиш дебисдоге, дусдогъи.

Гъиругъ асмуре эй тох гуьрде рафди (эз товун дургуне кор).

Гъуншигъо хуб бисдоге, кечеле духдериш э шуьвер мирав.

Чум темэхькоре хок сирои мисоху.

Чи — тозе, дусд — куьгъне.

Чуь кошдиге, уре мидуруни.

Чуькле тевер келе доре э хори венгесде.

Чум невиниге, дуьл нигогъу.

Чолтуке некуфде дуне нибу.

Чендгъэде суьмбуьл пур бисдо, унгъэде сер гъуз мибу.

Чуькле одоми келе ховгъо дире.

Шев хов дири руз дивоне бире.

Шириниш, тэхьлиш э зугъу дери.

Ширине зугъун маре эз луле миведешенуь.

Шогъод эн раби помоши, эн ковхо — човуч.

Шир эн муъруьгъо гов ширин бире.

Шефд нуьшим, дуз гоф сохим.

Шороб лолеш э зугъун миёру.

Шуьгъэм ю сирони, чум ю гисне.

Шиновусдебируьм э шеви-рузи одоми е гоф нешиновусдге, е кар мибу, е кур.

Шефде доре дуз сохде нибу.

Эз деве келе фили.

Э дерд дуьлесдиревоз келе бугъо одоми, лов хэнделуь нибу.

Эз куьгъне дорешгъой рабире шиновусде, куьгъне мэгІниьой ошугъэ шиновусде хуби.

Э шефде луле шефде пое вогъунде.

Э зир дор домундегориш э хъарои, э зир волговуш домундегориш.

Э килэхъме медениш, э зир килэхъме чуь дериге виниш.

Э сиегъиме (бирачиме) медениш, э хубиме денш.

Эз гІош ю нэхурдем, эз дурей ю чумгъойме кур бири.

Эгъуьл одомире биё эз бинеден бу.

Эз шороб пиён бугъо очмиш мибу, эз пул пиён бугъо нэгІ.

Э звер туф шенуьм э бигъгъойме расире, э зофру — э рушгъойме.

Эз одоми е хуби, е усали мунде.

Эз зерди хое эдее муй гешде.

Э зир гъэжгъу гІэтош доноренигъои.

Эн гъуьзуьргуьл чирегор э дес ю телуь миварав.

Эн омбор гешдегор тирох ю зу мидуру.

Эз нум гІэселе гуьрде лэгІэй одоми ширин нибу.

Эгъуьлменде дуьшме эз хэре дусд хуби.

Эз гьеме хэзинегьой гІуьлом хундеи зиѣди.
Э никиме беди омори.
Эз сужде жигей хори вегуьрде оморем.
Эз дуьл жогьили, эз гІуьмуьр куьгьне.
Э кин муьрде чуй рафде?
Эз е гусбенд дуь пусд нивекенуь.
Эз донду вохорунде шуьгьэм сирои нибу.
Эз бине шефд веровгьо дор гьич дуз нибу.
Эз пиён те делуь тэфигІэти кем дери.
Эз серегьуз терс.
Э вихьтей зугьун энуну худош нивадарав.
Э бусдончи эдее тара фурухде.
Э више хьуьзуьм ниберуь.
Эз дериш эдее дироморе, эз пенжереш.
Э дес туь нерасуьгьо жиге дес мекеш.
Эз бэгІэвече терсуьгьо эрзуь никору.
Эз мешебегги терсуьгьо э више нирав.
Э дес гьэречи гьовол офдоге гье мизенуь.
Энгуьшд небугьоре, энгуьшдери нибу.
Эз хуьшденкогь одомире дусд нибу.
Э дерд бугьо жиге дерд кеш, э кеф бугьо жиге — кеф сох.
Эз дур биёвгьо хэбер бед мибу.
Эз зинде муьрдере омбор кэржини.
Эри гьер гьуш лулей ю, эри гьер мерд ватан ю ширини.
Эри чоьголгьо сер бирейнжон, эри аслангьо дуьм бугьо хуби.
Эз зугьун ширини, эз дуьл огьу.
Э гІов батмиш бирейи, дие ворупш э иму кори нисоху.
Э дусди гуьрди э дуьшмени ведеберде.

Эз дуре бирор-хэгьер куьнде гъунши хуби.

Эз мужине пуърсируйт: «сер туь келе эйчуьни?» Мугу: «Эз келе-гедиме». «Кемер туь назук эйчуьни?»: «Эз инчелелиме». «Кефел туь гъолинд эйчуьни?» Мугу: «Уре мепуърс, небуге, е туь мимири, е—ме».

Э сер ю кор неёвгъо эгъуълменд нибу.

Э муърдей кес шори месох, туь глов немурьуьм нехурдей.

Эз е сенгъ бинебору нибу.

Эри гъеме дерму гъисди, эри хэр нэгI.

Э эгъуълмендевоз эри сенгъ бурра бура, оммо э хэревоз эри глош руьгъэни хурде мера.

Э сег чу зе, э сэхьиб руй ги.

Эз нерм еки рафдге, эз сэгъэт дегъ мирав.

Эри одоми такабури нигуьнжуь.

Э ники беди омори.

Эз хурде имид хуби.

Эз себэхьине глош имбурузине гъингъэр хуби.

Э зугъуневоз одомире эз гъугъ догъ э кун догъ овурде нушунде мибу.

Эз бедгIэсуьле гъунши, кучерие зен сеглей гъадуьрнадангъо хуби.

Э чогъ куьрм миденуь.

Эз дуре жиге дуждер соймиш сохугъо, гIэсб ю биё егъерлуь бу.

Э сер эн билогъ совуй муьсиш миёв, совуй лугъиш.

Эз миханет хэто кем нибу.

Эз дуьл кутэхъэ одомигъо хьофд бо падшогъети гирошде.

Эри кес чол векенуьгъо, ю миофдону.

Э сер билогъ рафди глов нэжурде вогошде.

Э хундеи чи нирасуь.

Э ники-ники мивогорду, э беди — беди.

Э нун гъунши чум ю добугъо, эз чум ю гIэрс кем нибу.

Эз руй дурум эз дуьл куьнд.

Э гъеме коргьо бэхили дери, э эгъуъл нэгІ.
Эз хуьшде зверте коре мевеги.
Эгъуълтуь неветовугьо гофе бовор месох.
Эз гоф эгъуълменд мевадара.
Эз е гуьл гъеминон нибу.
Эз руй тов-тови, эз дуьл — энгуьл-энгуьл.
Э песой чогъэ гов корде мибу.
Э песой хубе гІэсб гъэмчил мибу.
Э сер е тэхд дуь падшогъ нидору.
Э богъ небугьо жиге, бэгъэлуьлугъ хуьшдере богъ хунде.
Э кек гуьре пусдире нисухуну.
Э е дуьл дуь муьгъбет нидобу.
Э хэвлети э бугъэ буравгьо, э ошгоре мизендуь.
Эри расди зовол нисди, э гъозор дивониш кешиге.
Эз пул песи, эз жун гІюси.
Э пул неьвгьо хуне, лэгълэгъи омбор мибу.
Э кесиге чум ю добугьо, эн хуьшдереш вир мисоху.
Э жогъили кеш зэхъмет, э огъили нуьш рэхъэт.
Э ёз бисдо, булут бисдо, гиросде рузгьо фурмуш бисдо.
Э гоф келете неденишуьгьо э беде руз мимуну.
Эгъуълменд имуре ниофу, хэр эз товиш офдени имуре.
Эз гІэтош ведироморум, э элов офдо.
Эри лэгъэре гІэсб дуьм юш шелеи.
Э кул хэр венуьшде е гІэйби, эз кул хэр фураморе — дуь гІэйб.
Эгер терсирениге эз назу, дие эйчуй ведироморей эз лулей туь?
Эз хьэрмэхьтуь пуьрс, оммо дануьсдейтуьре эз дес меше.
Э сер гуьл гешди, э сер гуьгъ офдо.
Эз гоф-гоф миведиров.

Эз хуб те зобу нисе шиножде.

Эз шир дедей хьэлолте чи нисди.

Эз дуьшме мол туьре дор, эз дусд — сер туьре.

Эз дорешгьой раби метелегьо дузи.

Эз гьуронгьо метелегьо расди.

Э сер тигьие суьфре «новорих» нибу.

Эз гьилогь мугу: «Эз гьеме ки рачи?» Мугу: «Балайме».

Эз гьилогь пуьрси: «Эз гьеме ки ширини?» Мугу: «Балайме».

Э гIэруьси рафде, э сэхьиб гIэруьсезов женг меги.

Э геми венуьшде э сэхьиб гемирезов женг нигуьруь.

Эз дур гешдуьм, эз куьнд офд.

Эз делуь (женгесур) дур бош.

Эз чум те гуш чор энгуьшда рэхь дери. (ЕгIни гьер шиновусде го-
фе бовор месох).

Э кул эн гIэсб кес венуьшдегор, зу миофдону.

Эри гисне шуьгьэм нун жуьгьиш ширини.

Э омборгьо сер зенуьгьо, эз кемгьош мимуну.

Эз гьузуьргуьл гьэретикон бегьем бири.

Эз гьэретикон гьуьзуьргуьл бегьем бири.

Э гьэжгьу чуь донориге, э кемче гье у миведиров.

Эн мар пустию дегьиш мибу, хосиет ю нэгI.

Эз кул гIэсб фураморе, э кул хэр венуьшдере хуно бире.

Эгьуьл э гIуьмуьр кор неве.

Э кул хэр егьер гIэсбире вено гуфдире, эзу хэр гIэсб нибу.

Э куьгьне дор куьрм доноре.

Эри назу возини, эри муш — гIэжел.

Эз туьлки пуьрсируьм: «Шогьод туь кини?» Мугу: «Дуьм ме».

Эз гуьрг терсуьгьо, гусбенде э геле нифуьрсуь.

Эз гуьрг нэхирчи нибу.

Э е десевоз энгуыл нибесдуь.
Э хуби беди не омори.
Э шуьгъэм чуй дериге кес нисе дире.
Э раче сиб куьрм дебире.
Эз е пое чапар нибу.
Эз е дор више нибу.
Эз е гуьл васал нибу.
Э гъад хуьшг тариш мисуху.
Эз е одоми вежегъисде гІаруьси нибу.
Эз нэхир пес мунугъо дана э лэгІэй гуьрг миофдону.
Э жэгІчи жэгІ нифуруху.
Э гъуллугъ сохде неёвгъо хори гъэретикон миверов.
Э нуьшдеки нивежегъуь.
Э кул деве венуьшде э геле пэхъни нибу.
Эз омбор куфде гІэйил хэр мибу.
Эз усоле дусд бирейнжо, гъич небугъо хуби.
Э хуне хурузи, э куче — вече.
Э хэревоз кор гуьрдиге, ёгъин э сер туь кор миёв.
Э мэхъэлей кургъо одоми гузги нифуруху.
Э бирэхъне десевоз жуьжере нигуьруь.
Эри кар дуь гиле нумаз нихуну.
Э гІэйил гъэдэгъэ зе, э песой ю видов.
Э гъирогъ чой чол нивекенуь.
Э сер тепеи хэрмон нивокуну.
Эри сер хорусдеш можол нисди.
Э торики одоми чум низенуь.
Э герден сег генилей суьрхи ниденуь.
Эз руй туьре бег гуфдире, э песо — сег.

Э гъэрболевоз гІов нивечинуь.
Эз лэгІэй сег четини остгъуре эри ведешенде.
Э гІов небугъо жиге чол нивекенуь.
Э сер сенгъ нэхуьт никору.
Эри тэхъное одоми рэхъ дурази.
Эз е тевер зере дор ниофдону.
Э вихътей энуп худош нивадарав.
Э кес денишире шорум, э хуьшде денишире пешму.
Эз е гов эблэгъэ гуселеш мибу, сиегъе гуселеш.
Эз бала дурази, эз эгъуьл кутэхъ.
Эз лэгІэй энуп эдее гІәсел рихде.
Эз зугъун энуп эдее огъу рихде.
Эн гІошир хурузиш хое сохде.
Э куьф пул недебугъо эй вежегъисде э мейду нивадарав.
Эз дуре бирор куьнде дусд хуби.
Э сер мито гирьё, э сер гІәруьси — мэгІни.
Э сер гъер одоми гъозор жире фикир дери.
Э ширине зугъу дургуни омбор мидебуп.
Э ники — ники расун.
Э гъовреш гъунши одоми биё хуб бу.
Э дуьшме рэхъм мибери, э хуьшде гъэзоб мисохи.
Э гъәребеч невебугъо дор чубугъ нивешенуь.
Э шолуми небугъо хуне берекет ниёв.
Э гъержой туьлки рафд, дуьм юш э песой ю мирав.
Эз кур рэхъ нипуьрсуь.
Эз келегеди эдее сове-сов бире.
Эз гъэд тое эдее дерзе гешде.
Эз имуп хъәрекет, эз худо берекет.

Э шефди (бишефди) тегъенг медениш, э бегъер ю дениш.

Эз нифри одомигъо мимуърдге, э гІуълom. одомигъо нимунд.

Эн одоми дуъл ю, енебуге зугъун ю шефд бирейнжо, е жигей ю шефд бугъо хуби.

Эз бире жиге мирав.

Эн еки рушгъой ю эдембу сукде, униге мугу: «Пой, туь, мунош, десгъой мере екем герм сохум».

Э чи хурдеки сегиш лэгІэй хуьшдере гуьрдени.

Эз ужузе гушд лезетлуье шурпов нибу.

Эз гисне пуьрсируьт: «Эз гъеме чуй гурунди?». Мугу: «Гисне шуьгъэм».

Эй кес чол векенуьгъо, ю миофдону.

Эй кес беди хоюгъо, юш э хубе руз нимуну.

Э сер ме угъо е дасдар некешири.

Эз тэхд ме вируьхуьм, эз бэхд ме э же вируьхуьм.

Э хьэлов туь гуьре пой туьре кеш.

Э гІов не гІэтошевоз зарифет нибу.

Э могъ-могъовоз биьвгъо кечи, сэхьибе хэйр нидуь.

Эн деве коминжой ю дузи, герден ю дуз бу.

Э сер дерьёгъ куьрпи нивокуну.

Эй гьер гІэзор е дермуни.

Э тэгІэлевоз одоми э хуьжет нипою.

Эгъуьлменд дуь гиле фурмунде ниьв.

Эз сегиш е муй векендеи.

Эз омбардани хуьшде дуь пой э е желе офдори.

Э негъогъи биё мирими.

Э гъэрд шороб хуругъо, дуь гиле пиён мибу.

Э терсуьгъо чум тикон миварав.

Э гъуигъэвоз эдее чол векенде (эз товун пес-песе одомини).

Э сегевоз дусд бош, чубугъэ эз дес меше.

Э сер шуьгъэм э сер верафди.

Эри дуй хэр жуьгь бэхш сохде нисе дануьсде.

Э лэгIэй гIэруьс зугьу недери, э сер эн хуьсуьр худо невери.

Э у туь дире кулего хэрегуш недомунди.

«Эз нэхурум» терс.

Э омбор чум денуьго, эз кемгош мимуну.

Э ранг ме дениш, хьол мере пуьрс.

Эз усоле лэгIэ, усоле гоф миведиров.

Ю буррани, ю беседе,

Ярай согьолмезини.

СЕРНОМЕ

Стихиго ве мэгИниго

Сергей Изгиаев

Ленин буъзуьрги	3
Эри Мусо Джалил	3
Мержо (мэгИни чупон)	4
Куьрпи	4
Ширини ве тэхъли	5

Зоя Семендуева

Девр ме	6
Гэилгьой Совети	6
Эри Дербенд	6
Комуне	7
Биё, дусд, бейхэбер дер воку	7
Э мовзолей Ленин	7
Ненуй-ненем	7

Беньямин Сафанов

Туьлки э кегелуь (басня)	8
Гуьрг дануьсдени кире хурде герекиге (басня)	8
Гювгьой нуькере	9
Шоре лов бош	9

Ихдилотго ве очеркго

Миши Бахшиев

Композитор	10
Чуьтам эеки вохурдимге	13
Гьинорменди	18

Хьизгьил Авшалумов

Одохлуй эн Иоган	23
Дуьшмен ме гьуншимени	27
Руш	31
Чуьтам хэр Шими дербенди э кин худо верафдиге	35

Пьесагъо

Узеир Гаджибеков

Лейли ве Меджнун

Александр Грач

Чуь мугуфди, келебей, Сейфудин?

38

49

Критика ве библиография

Манашир Азизов

Екем эз товун юмор э нуввусдеигъой Хь. Авшалумов

61

Фольклор

Хь. Авшалумов

Е дуь гоф эз товуней э и Альманах дешенде оморетгъо метелегъо

68

Метелегъой хэлгъи

71

С 56 **Ватан советиму.** Литературный сборник писательской тати. Махачкала, Дагкнигоиздат, 1970.
104 с.
Советская Родина.

С(Тат)

Составитель А. Семендуев.
Редактор С. Изгияев.
Худ. редактор Е. Омельченко.
Техн. редактор М. Ханукаев.

Сдано в набор 10/III-1970 г.
Подписано в печать 14/V-1970 г.
Форм. бум. № 1 70×108¹/₁₆.
Бум. л. 3,25. Печ. л. 6,5.
Усл. печ. л. 9,1. Уч.-изд. л. 6,439.
С 02608. Тираж 1000. Цена 27 к.

Дагестанское книжное издательство
Управления по печати при Совете
Министров ДАССР, Махачкала,
ул. Маркова, 55. Зак. 410.

Типография им. С. М. Кирова
Управления по печати при
Совете Министров ДАССР,
Махачкала, ул. Маркова, 51.

Цена 27 коп.

**Литературный сборник
татских писателей**

На татском языке